

T.C.  
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI  
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

# DİVÂNU LÜGÂTİ'T TÜRİK'TE DEĞERLER

Yüksek Lisans Tezi

Çağlar YAPRAKGÜL

Danışman

Dr. Latife KIRBAŞOĞLUKILIÇ

Erzincan 2019

## TEZ BİLDİRİMİ

“Divânu Lügâti’t Türk’te Değerler” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

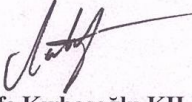
Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 29/04/2019

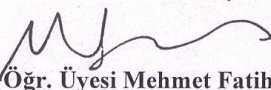
  
Çağlar YAPRAKGÜL

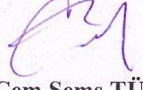
**EK 3: TEZ KABUL TUTANAĞI**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu alışma, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalının Türkçe Eğitimi Bilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

  
**Danışman / Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Latife Kırbaşoğlu KILIÇ**

  
**Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN**

  
**Jüri : Doç. Dr. Cem şems TÜMER**

# DİVÂNU LÜGÂTİ'T TÜRK'TE DEĞERLER

Çağlar YAPRAKGÜL

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve  
Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2019

Tez Danışmanı: Dr. Latife KIRBAŞOĞLUKILIÇ

## ÖZET

Sözlükler sadece dillerdeki kelime sayısını gösteren kitaplar değil dillerin hafızası, kültür taşıyıcısı, mensup oldukları milletlerin hayatlarından ipuçları sunan kültür ataşeleridir. Bu çalışmada kadim Türk tarihi ve Türkçe için müstesna bir yere sahip olan Kaşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı Divânu Lügâti't Türk adlı ansiklopedik sözlük incelenerek eserin bünyesinde barındırdığı düşünülen değerler araştırılmış ve günümüzde var olan değerlerin yaklaşık bin yıl önce yazılmış olan eserimizde ne ölçüde yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Değerler belirlenmeden önce Kaşgarlı Mahmud'un hayatı hakkında bilgi verilmiş, Divânu Lügâti't Türk'ün hem yapısı hem yazılış amacı açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmada söz konusu eserde yer alan kelimeler ve bu kelimeleri açıklamak için kullanılan atasözü, deyim, şiir ve açıklamalar incelenmiş kelime, kelimenin geçtiği yer ve anlamları eserde geçtiği gibi aktarılmış verilen bilgilere dayanılarak direkt olarak ve dolaylı yollarla sunulan değerler tespit edilerek ilgili değerler başlığı altında aktarılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde Divânu Lügâti't Türk'ün adaletten zarafete, sevgiden konukseverliğe kadar birçok değeri barındırdığı görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Divânu Lügâti't Türk, Kaşgarlı Mahmud, Değerler

# VALUES IN DİVÂNU LUGÂTİ'T TÜRK

Çağlar YAPRAKGÜL

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences,  
Department of Turkish Social Sciences and Turkish Education Mater's Thesis

April 2019

Thesis Supervisor: Dr.Latife KIRBAŞOĞLULIÇ

## ABSTRACT

Dictionaries are not only the books that show the number of words in a language but they are also cultural attaches that gives clues about a language's memory and the life of nation that it belongs to. They are also the transporter of cultures. In this study, the values in Divânu Lugâti't Türk, which is an encyclopedic dictionary written by Kaşgarlı Mahmud, has a primavel place in Turkish history and in Turkish language are analysed, the values that we have today are also compared to those included in our book that is written 1000 years ago.

Before indicating the values, information about the life of Kaşgarlı Mahmut is given, both the structure and the aim of writing are explained. In this study, the words and the proverbs, idioms, poems and explanations that explains words are analysed, words, the place where the words are used and the meanings of the words are conveyed as it's mentioned in the dictionary and then the values mentioned directly or indirectly are defined and conveyed to relevant title. As a result of the study, it's defined that Divan-u Lugati't Türk contains many values such as justice, grace, amity and hospitality.

**Keywords:** Divânu Lügâti't Türk , Kaşgarlı Mahmud, Values

## ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında kişi ve kurumların değerlerin önemini fark etmeleri ve bu farkındalığın bir sonucu olarak gerek bireysel ilişkilerde gerek iş hayatında gerekse eğitim öğretim faaliyetlerinde değer kavramını hatırlatan, ön plana çıkaran yaklaşımların sergilenmesi aslında bir ihtiyacında göstergesidir. Nitekim son yıllarda okullarımızda uygulanan müfredat programlarında değerler üzerinde durulması müfredat programlarında erdemler temasının yer alması, bu ihtiyacın bir sonucudur.

Değerler toplumların nesilden nesle aktardıkları ve onları bir arada tutan davranış, inanç ve yaşam biçimleridir. Tarihsel süreçte görülen bir değer yargısının bugün görülmesi bir devamlılığın ve kültürel aktarımın neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmamızda tarihsel süreç içinde Türk toplumunun geçmişten bugüne getirmiş olduğu değer yargılarını görebilmekteyiz.

Bu çalışmada değer tanımlamaları ardından eser üzerinde yapılan içerik analizleriyle değerlere ulaşılmış ve değerler aktarılmıştır. Günümüzde sevgi, adalet, iyilik, yardımlaşma gibi evrensel olarak kabul görmüş değer yargılarını geçmiş dönemlerdeki eserlerimizde görebilmek geçmiş gelecek arasında değerlerle örülü bir köprü kurması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Çalışmam esnasında hep yanımda olup destek olan sevgili anneme ve eşime gerek yüksek lisansa başlamam konusundaki teşviki gerekse tez konumun belirlenmesi ve çalışmam sırasındaki yönlendirme ve katkılarından dolayı danışman hocam Dr. Latife KIRBAŞOĞLUKILIÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çağlar YAPRAKGÜL

# İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT .....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER .....	VI
SİMGE LİSTESİ .....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI

## 1.BÖLÜM

### 1.GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.5.Literatür Taraması.....	6

## 2.BÖLÜM

### 2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Kavramı.....	13
2.2. Değerler Eğitimi.....	15

2.3. Değerlerin Sınıflaması.....	17
a. Rokech Değer Sınıflaması.....	18
b. Spranger Değer Sınıflaması.....	19
c. Schwartz Değerler Sınıflaması.....	19
d. Nelson Değerler Sınıflaması.....	21
2.4. Kaşgarlı Mahmud'un Hayatı.....	22
2.5. Divânu Lügâti't Türk .....	25
2.6. Divânu Lügâti't Türk 'ün Yapısı.....	27
2.7. Divânu Lügâti't Türk 'ün Yazılış Amacı.....	30

### **3.BÖLÜM**

#### **3.YÖNTEM**

3.1. Araştırma Modeli.....	33
3.2. Verilerin Toplanması.....	33
3.3. Verilerin Analizi.....	34

### **4.BÖLÜM**

#### **4.BULGULAR VE YORUMLAR**

4. Divânu Lügâti't Türk 'te Tespit Edilen Değerler.....	35
4.1. Ahlaki Değerler.....	35
4.1.1. Adil Olma.....	36
4.1.2. Barış.....	37
4.1.3. Çalışkanlık.....	38
4.1.4. Dürüstlük .....	39
4.1.5. Erdemli Olma.....	40



4.1.6. Gayretli Olma.....	42
4.1.7. Güzel Söz.....	43
4.1.8.Kanaatkârlık.....	44
4.1.9. Ölçülü Davranma.....	46
4.1.10. Özür Dileme.....	48
4.1.11. Pes Etmeme.....	48
4.1.12. Sabırlı Olma.....	50
4.1.13. Sır Saklama.....	50
4.1.14. Sözünde Durma.....	50
4.1.15. Tedbirli Olma.....	52
4.1.16. Temizlik.....	55
4.1.17. Utanma.....	55
4.1.18. Vefalı Olma.....	56
4.2. Bilimsel Değer.....	58
4.2.1. Bilgelik.....	58
4.3. Ekonomik Değer.....	62
4.3.1 İsraf Etmeme.....	62
4.4. Estetik Değer.....	63
4.4.1.Estetik.....	63
4.4.2.Zarafet.....	64
4.5. Dini Değer.....	64
4.5.1.Dünyanın Geçiciliği.....	64
4.5.2. Teslimiyet.....	65
4.6. Sosyal Değerler.....	66
4.6.1.Alçak Gönüllü Olma.....	67

4.6.2.Birlik.....	69
4.6.3.Cömertlik.....	70
4.6.4.Hediyeleşme.....	73
4.6.5.İstişare.....	74
4.6.6.İyilik.....	75
4.6.7.Komşuluk.....	78
4.6.8.Misafirperverlik.....	78
4.6.9.Paylaşma.....	83
4.6.10.Saygılı Davranma.....	83
4.6.11.Sevgi.....	84
4.6.12.Yardımlaşma.....	87
4.7.Politik Değer.....	89
4.7.1.Cesaret.....	89
4.7.2.Kahramanlık.....	91
4.7.3.Özgüven.....	95
4.7.4.Öz Yönelim.....	95
4.7.5.Saygınlık.....	96
4.7.6.Sosyal Güç.....	96

## **5.BÖLÜM**

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
------------------------	----

## **6.BÖLÜM**

KAYNAKLAR.....	102
----------------	-----

## SİMGE LİSTESİ

- đ Yazma eserde zel ile gösterilen dişler arası d
- ŋ Yazmada nun-kef veya sadece kef ile gösterilen damak n'si
- w Yazmada üç noktalı f ile gösterilen b-f arası çift dudak ünsüzü
- x Yazmada hı harfi ile gösterilen sızıcı h



## TABLO LİSTESİ

		Sayfa No
Tablo - 1	Rokech Değer Sınıflaması	18
Tablo - 2	Spranger'in Değer Sınıflaması	19
Tablo - 3	Schwartz'ın Değerler Sınıflaması	20
Tablo - 4	Nelson Değerler Sınıflaması	21
Tablo - 5	Divânu Lügâti't Türk 'te Tespit Edilen Değerler ve Değerlerin Sayısı	99

# 1.GİRİŞ

Bu bölümde çalışmanın problem durumuna, amacına, önemine ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

## 1.1. Problem Durumu:

Millet, bir soya mensubiyet şuuru ile bağlı ve tabii olarak kültürel birtakım ortaklıklar taşıyan insan topluluğudur.<sup>1</sup> Kültürel ortaklıklar milletleri bir arada tuttuğu gibi ortak ölküye ulaşmada da belirleyici olur. Ölkü birliği aynı ideallere bağlılığı beraberinde getirir ve aynı ideallere bağlı olan bir grubun bireyleri ahlaki ve sosyal yaşantılarında birlikte hareket edecekleri ilkeler etrafında toplanırlar. Kültür, kişinin bağlı olduğu milletin benimsediği, din, ahlak, tarih, töre, anane ve sanat anlayışı gibi sosyal yapı taşlarından oluşur.<sup>2</sup> Bu yapı taşlarının somutlaşmış halleri milletlerin ortak tarihinden gelen mitler, destanlar, efsaneler, halk hikâyelerinde kendisini gösterir. Söz konusu eserler ortaya çıktığı milletin yaşamından parçalar sunan ortak acılarını, sevinçlerini yansıtan önemli kültürel değerlerdir.

Bu eserler toplumların sosyal hayatlarından kesitler sunarken günümüzde okullarda öğrencilere verilmeye çalışılan saygı, sevgi, adalet, hoşgörü, yardımlaşma gibi değerlerle ilgili geçmişten bugüne gelinen durumu kıyaslamaya vesile olur. Toplumların geçmişte sahip oldukları değer kavramlarını bilmeleri onları nelerin bir arada tuttuğunu anlamaları ve günümüze ışık tutması açısından oldukça önemli olacaktır. Genel olarak değerlendirildiğinde edebiyat eserleri, ruh, fikir, davranış, zevk ve değer eğitimi veren bir araçtır. Bu nedenle ana dili eğitiminin temel materyalidir.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> İskender ÖKSÜZ, *Millet ve Milliyetçilik*, Ankara 2016,s.342-343.

<sup>2</sup> Amiran Kurtkan BİLGİSEVEN, *Türk Milletinin Manevi Değerleri*, Ankara 2005,s.8-9.Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

<sup>3</sup> Yasemin ÇAKIR, *Türkçe Öğretim Programında Değerler ve Dede Korkut Hikâyelerinin Değerler Açısından İncelenmesi*,(Danışman: Doç. Dr. Mustafa Bilgen), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2014.

Kültür paylaşılan değerler, simgeler ve yaşantıların bir bütünü olduğu için değerlerden ayrı düşünülemez. Değerler bulunduğu toplumdaki bireylerin o değerleri yaşaması ya da göz ardı etmesine bağlı olarak bir sonraki nesle ulaştırılabilir veya unutulabilir.<sup>4</sup> Değer, bir sosyal grubun veya toplumun bireyleri tarafından o toplumun varlığını ve devamını sağlamak için oluşturulmuş ahlaki inanç ya da ilkelere denir.<sup>5</sup> Değerler toplumu ilgilendiren yönleriyle beraber kişilerin günlük hayattaki ilişkilerinde de oldukça önemlidir.

Bugün değer kavramı üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok günümüz eserlerinde değer tespiti yapmaya yönelik olduğu görülmektedir. Değerler toplumun devamlılığı için önem arz ediyorsa bu değerleri geçmişten kopuk düşünmek mümkün olmayacak ve bu sebeple Türk kültürünü yansıtan eserler üzerinde değer kavramı ile ilgili çalışmalar yapmak isabetli olacaktır. Divânu Lügâti't Türk de Türk kültürünü yansıtan eserlerden biridir.

Şükrü Haluk Akalın Binyıl Önce Binyıl Sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divânu Lügâti't Türk adlı çalışmasında eserle ilgili olarak; “Türk dilinin anıtsal eseri Divânu Lügâti't Türk, yalnızca bir dil bilgisi kitabı, sözlük değildir. Pek çok özelliğiyle Türk kültüründe ilklerin kitabıdır. Türk'ün dilidir, edebiyatıdır, kültürüdür, tarihidir, coğrafyasıdır. Kısacası, Divânu Lügâti't Türk, Türk'ün kendisidir...”<sup>6</sup> demektedir.

Eserde Türkçe kelimeler ve kelimelerin kullanımı alanları verilirken Türk boylarının günlük yaşantılarından örnekler sunulmuş böylece toplum tarafından takdir gören ya da istenmeyen davranışlar eserde açıkça dile getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Divânu Lügâti't Türk'ün o dönemdeki Türk toplumunun değer yargılarını anlamamızı sağlayacak önemli bir eser olduğu düşünülmektedir.

---

<sup>4</sup> Sadegül Akbaba-Altun, Eğitim Yönetimi ve Değerler, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.1, S.1, 2003, s. 7-18.

<sup>5</sup> Sezgin Kızılcılık, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Ankara, Atilla Kitapevi, 1994

<sup>6</sup> Haluk Akalın, *Binyıl Önce Binyıl Sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati't Türk*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008 s.9-11

Yılmaz Bacaklı Divânu Lügâti't Türkün yazılış amacıyla ilgili makalesinde eserin önemini verirken dil kavramı üzerinden eseri şöyle açıklamıştır:

Dil, milletlerin varlık mücadelesinde başat aktördür. Dili berkitip, bereketlendirenler kazanırken, ihmal edenler kaybeder. Kaşgarlı Mahmud, milleti hesabına bu gerçeği fark ederek dilin yanında durur. O, dilin millet demek olduğunu iyi bilir. Eseri Divânu Lügâti't Türk'te, Türk dilinin imkânlarını anlatmaktan çok bir milletin siyasi kudretini tarihe not düşer. Kaşgarlı Mahmud'un eseri sadece bir dil öğretim kitabı olarak değerlendirilemez. Dönemin şartları, eserin mahiyeti, yazarın kimliği ve eserin sunulduğu makam birlikte değerlendirildiğinde bu gerçek daha iyi anlaşılabilir.<sup>7</sup>

Eserin bir sözlükten öte bir kaynak eser niteliği gösterdiğini söyleyenlerden biri de Zeynep Korkmazdır. Korkmaz; "Divânu Lügâti't Türk'ü, sıradan herhangi bir sözlük gibi kabul etmek doğru değildir. Çünkü o, yazarın üstün şahsiyeti ve birçok alandaki geniş bilgisi dolayısıyla, XI. yüzyıl Türk kültür tarihini pek çok yönleri ile aydınlatılabilen bir kaynak eser vasfı kazanmıştır."<sup>8</sup> der.

Değerleri, o değerleri yaşayan toplumun kültüründen ayrı düşünmek mümkün değildir ve toplumun konuştuğu dil kültürün bir parçasıdır. Divânu Lügâti't Türk, dil-kültür ilişkisini de anlamamızı sağlayan bir eserdir. Eserdeki dil kültür ilişkisini İsmail Taş makalesinde şu cümlelerle ifade eder:

Divânu Lügâti't-Türk, yalnızca kelime bilgisi sağlamanın yanında bizlere kültür dünyamızdan da derin izler sunmaktadır. Bizlere dil öğretiminde kültürün göz ardı edilemeyeceğini, kelimelerin dilin kullanımı esnasında çok engin manalar ifade edebileceğini göstermektedir. Kaşgarlı Mahmud, Türk dilinin öğretimi açısından çok ince bir metot izlemiştir. Kaşgarlı Mahmud Türk dili eğitimcisi olarak, yalnızca kelimelerin anlamlarını vermekle yetinmemiş, kelimelerin anlam dünyasını, Türk düşünce dünyasını, kültür yapısını da işleme yoluna gitmiştir. Eğitim metodu açısından değerlendirildiğinde ise dil ile kültür, ses ile yazı, dil ve toplum iç içe yer almıştır.<sup>9</sup>

<sup>7</sup> Yılmaz BACAKLI, Enver KAPAĞAN, Mustafa KUNDAKCI "Divânu Lügâti't-Türk'ün Yazılma Amacı Üzerine Bir Değerlendirme" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* C. 5, S.8, 2016 s.3259

<sup>8</sup> Zeynep KORKMAZ,, "Kaşgarlı Mahmud ve DivânuLugati-t Türk", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Cilt: 1, Sayı: 695 , 1995.

<sup>9</sup> İsmail TAŞ "Türk Dili Öğreticisi Olarak Kaşgarlı Mahmud ve Öğretim Metodu Açısından Divânu Lügâti't Türk " *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* ,S . 48, 2013, s.193-201.

Bütün bu değerlendirmelere bakıldığında Türk tarihinde ve edebiyatında oldukça önemli bir yere sahip olan Türk halkının günlük yaşamından, edebiyatından, inançlarından, daha belirgin ifadeyle sosyal ve kültürel yapısından kesitler sunan eserde yardımlaşma, sevgi hoşgörü gibi birtakım değer yargılarının aranmasının isabetli olacağı düşünülmektedir.

## **1.2. Araştırmanın Amacı:**

Bu tezin temel amacı Kaşgarlı Mahmud'un eseri Divânu Lügâti't Türk'te hangi değer yargılarının olduğunu tespit ederek eserde geçmişten bugüne gelen değerlerin neler olduğunu ortaya koymaktır.

## **1.3. Araştırmanın Önemi:**

Kelimeler birer kültür elçisi gibi ait oldukları milletlerden izler taşır, onların hayata bakışlarını çevrelerini algılayışlarını yansıtır. “Kamus, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanıyla, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kamusa uzanan el namusa uzanmıştır.<sup>10</sup> Cemil Meriç bu cümleleriyle kelimelerin kültür aktarımındaki önemi üzerinde dururken sözlüğe karşı hassasiyetini dile getirmiştir.

Bin yıl önceden gelen Divânu Lügâti't Türk sadece Kaşgarlı Mahmud'un değil o dönem Türk yaşantısının hayata ve dünyaya bakışından izleri bu güne taşımıştır. Bu eser Türk dilinin en eski ansiklopedik sözlüğü olmasıyla berber içerisinde yer alan şiir, atasözü, deyim, efsane, ağıt gibi türlerle, tarımdan, hayvancılığa hayvancılıktan savaş araç gereçlerine birçok unsurdan bahsetmesinden dolayı folklor kitabı sayılabilecek niteliktedir.

---

<sup>10</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, 44.bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.88



Divânu Lügâti't Türk'ü bir sahafta bulup alan Ali Emiri Efendi eser için şöyle diyor; “Bu kitap değil Türkistan ülkesidir. Türkistan değil bütün cihandır. Türklük Türk dili bu kitap sayesinde başka bir parlaklık kazanacak. Arap dilinde Seyyibuyihin kitabı ne ise bu da Türk dilinde onun kardeşidir. Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır...”<sup>11</sup>

Ali Emiri büyük bir heyecanla bu sözleri söylemiş olsa da sözleri yanlış değildir. Eserde gök cisimlerinden çocukların oynadıkları oyunlara kadar birçok bilginin verilmiş olması bu sözleri doğrular niteliktedir.

Bu çalışmada Türk dili ve Türk tarihi için eşsiz bir yere sahip olan Divânu Lügâti't Türk'te değerler aranması, bin yıl öncesinde Türk toplumunun sahip olduğu değer yargılarına ulaşılabilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Gelecek nesillere aktarılmak istenen değerler aile, okul ve toplum tarafından bireylere aktarılırlar ve bu aktarım yapılırken edebi eserler başvurulan en önemli kaynaklardandır. Divânu Lügâti't Türk'te yapılan bu çalışma geçmişten günümüze gelen değer yargılarını göstermesi ve daha önce Divânu Lügâti't Türk üzerinde böyle bir çalışma yapılmamış olması bakımından son derece önemlidir. Çalışmayla geçmişten bu güne gelen değerlerin tespiti yapılarak Divânu Lügâti't Türk'ün değer eğitiminde kullanılabilecek önemli bir araç olabileceği düşünülmektedir.

#### **1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları:**

Bu çalışmanın kapsamı A.Bican ERCİLASUN ve Ziyat AKKOYUNLU'nun hazırladığı Divânu Lugati't Türk adlı eser ile sınırlıdır. Çalışmada eser barındırdığı değerler bakımından incelenmiş eserin edebi yapısı, dil özellikleri biçimsel durumu gibi özellikleri çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

---

<sup>11</sup> Ş.Haluk Akalın, *Binyıl Önce Binyıl Sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008 s.145

### 1.5. Literatür Araştırması:

Değer kavramı ile ilgili çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların daha çok değer eğitimi üzerine olduğunu ve bu çalışmaların;

1-Değerlerin öğrencilerin gelişimine olan katkısını araştıran çalışmalar

2-Değer eğitiminde kullanılan araçlarla ilgili yapılan çalışmalar

3- Değerler eğitimini öğretmen görüşlerine göre değerlendiren araştırmalar

4- Okulda verilen değerler eğitimi programının etkisi bakımından yapılan çalışmalar, başlıklarında gruplandırıldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalara bakıldığında daha çok değer eğitiminde kullanılan araçlarla çalışmaların fazlalığı dikkat çekmektedir.<sup>12</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te değer aranan bu çalışma da değer eğitiminde kullanılan araçlarla ilgili bir çalışma olacaktır. Değer eğitiminde kullanılan araçlarla ilgili çalışmalar hem eserlerin incelenmesi, eserlerin değerler açısından ele alınması hem de değerler eğitimine katkısının ortaya konulması şeklinde olduğu bu bağlamda çeşitli yazarların eserlerinin, çeşitli çizgi filmlerin, edebi eserlerin incelendiği ve değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir.

Sümevra Akkaya tarafından hazırlanan Mevlânâ'nın Mensur Eserlerinde Değerler Eğitimi adlı yüksek lisans çalışmasında dürüstlük, iyilik, adil olma, akıl/ilim/bilgi sahibi olma, alçak gönüllü olma selamlaşma, çalışkan ve verimli olma, iyi huylu olma, yardımlaşma, sevgi, vb. değerlerin ön plana çıktığı görülmüş ve bu değerlerin benimsenmesi istenirken, yalan söyleme ve kötü dostlar edinme, kötü huylu olma, insanları küçük görme, kibirli olma, ikiyüzlü olma, hırs gibi olumsuz tutum ve davranışlardan uzak durulmasının öğütlendiği tespit edilmiştir. Mevlânâ'nın değerleri verirken düz anlatım yöntemi, öykü tabanlı öğrenme yöntemi, soru-cevap yöntemi ve örnek olay yöntemini kullandığı belirtilerek Mevlânâ'nın mensur

---

<sup>12</sup> Mustafa Güçlü, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Türkiye'de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar, C. 8, S.38 Haziran 2015. s. 720-732.

eserlerinde yer alan dini ve toplumsal değerlerin ilköğretim düzeyinde daha da somutlaştırılarak öğrencilere kazandırılabilceği savunulmuştur.<sup>13</sup>

Gülşehri'nin Mantıkut't-Tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe adlı yüksek lisans çalışmasında Gülşehri'nin telifi tercüme suretinde yazmış olduğu Mantıku't-Tayr isimli eserinde bulunan metinlerdeki iletileri belirleyip eserin bütününde yer alan eğitim değerlerini tespit ederek bu değerlerin aktarımı sırasında Türkçenin nasıl kullanıldığının belirlenmeye çalışıldığı çalışma sonucunda eserde dini ve tasavvufi değerler ön plana çıkmıştır. Çalışmada benimsenmesi istenen 89 kaçınılması beklenen 15 husus tespit edilmiştir. Eserde yer alan tahkiyeye dayalı metinlerden oluşan hikâye kitapları hazırlanarak öğrencilere okutulması ve eserin tavsiye edilmesi gereken kitaplar listesine alınması gerekliliği belirtilmiştir. Gerek ders içi gerekse ders dışı değerler eğitimine yönelik etkinliklerde, eserde yer alan metinler ve eserin kurgusunun kullanılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.<sup>14</sup>

Değer eğitiminde kullanılan araçlarla ilgili bir diğer çalışma da Firdevs Topçu'nun Saltukname'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışmada eserde yer alan değerler ve Saltuk Gazi karakteri üzerinden anlatılagelen menkıbelerin toplum ve aile yaşantısına, sosyal adalet ve ahlakın korunmasına ve bireylerin ahenkli bir bütünlük oluşturmalarına katkılarının olup olmadığı konusunda incelenmiştir. Çalışma neticesinde eserde en fazla ahlaki değerlerin yer aldığı belirlenirken bu değerlerin ardından sırasıyla dini, sosyal, siyasi ve ilmi değerlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Eserde değerler aktarılırken Saltukname'nin ideal yaşamlar ve kahramanlar ortaya çıkarmış olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan eserin sosyal ve ahlaki değerleri aktarmada oldukça başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.<sup>15</sup>

---

<sup>13</sup> Sümeyra AKKAYA , *Mevlana'nın Mensur Eserlerinde Değerler Eğitimi*, (Danışman: Prof. Dr. Feridun MERTER) İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2013.

<sup>14</sup> Mehmet Burak ÇAKIN, *Gülşehri'nin Mantıkut-Tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe*, (Danışman: Prof. Dr. Hasan KAVRUK) İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2014.

<sup>15</sup> Firdevs TOPÇU, *Saltukname'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, ( Danışman: Mustafa TATÇI),Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2016.

Seçil Biçer Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserini değerler eğitimi açısından incelemiş ve Safahat'ın değer bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğunu belirtmiş bu eserin Türkçe öğretimi sırasında yararlanılması gereken bir kaynak olduğu sonucuna varmıştır.<sup>16</sup>

Hüseyin Akyüz Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem adlı eserde Yusuf Has Hacib'in hayatı hakkında bilgi verdikten sonra Kutadgu Bilig'de yer alan devlet anlayışını inceleyerek devlet yönetiminde töre, hukuk, adalet kavramları üzerinde durmuştur. Akyüz tarafından Türk ulusunun Magna Cartası olarak değerlendirilen eserde adalet değeri devlet yapısının temeli olarak görülmüş sağlam bir devlet düzeni için ayrıca eğitimde olması gerekenler sıralanmıştır.<sup>17</sup>

Narin Latifoğlu'nun Çocuklara Mahsus Gazete' de Değerler Eğitimi, adlı yüksek lisan çalışmasında da Çocuklara Mahsus Gazete adıyla çıkan ve 1896-1905 yılları arasında yayınlanan derginin ahlaki ve dini değerleri barındırdığını tespit etmiştir. Eserde bu derginin günümüzde de dini ve ahlaki değerleri çocuklara kazandırılması bakımından kullanılabileceği belirtilmiştir.<sup>18</sup>

Zeynep Sevim'in Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması adlı yüksek lisans tez çalışmasında okul öncesi öğrenci ve velilerinden oluşan bir grupta çalışılmış çalışmada toplam altı çizgi filmle ilgili değer tespiti yapılmıştır. Çalışmada çizgi filmlerde hangi değerlerin nasıl verildiği tespit edilmiştir. Çalışmada yerli çizgi filmlerindeki değer sayılarının yabancı çizgi filmlerine oranla daha az olduğu görülmüş ve yerli çizgi filmlerindeki değer sayılarının artırılması gerektiği belirtilmiştir.<sup>19</sup> Oğuzhan Yılmaz'ın Fatih Erdoğan'ın Eserlerinde Eğitsel Değerler adlı doktora çalışmasında Fatih Erdoğan'ın çocuk edebiyatı ile ilgili görüşleri çerçevesinde eserlerinde yer alan değerler tespit edilmiş, Erdoğan'ın

---

<sup>16</sup> Güçlü, s.720-732.

<sup>17</sup> Hüseyin Akyüz, *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem*, 1.bs.,Erzurum 2002.

<sup>18</sup> Narin LATİFOĞLU, *Çocuklara Mahsus Gazete' de Değerler Eğitimi (101-200. sayılar)*, (Dr.Emine KESKİNER), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2013.

<sup>19</sup> Zeynep SEVİM, *Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması*, (Dr.Erol DURAN), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

yeterince araştırılmadığı belirtilerek eserlerinin çocuklara ulaştırılması üzerinde durulmuştur.<sup>20</sup>

Esra Yılmaz yüksek lisans tezinde Gökalp'in şiirlerini değerler eğitimi açısından incelemiştir. Yılmaz'a göre değer eğitimi; değerlerin benimsenmesi, yaşama biçimi haline getirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemlidir. Çalışmada Gökalp'in şiirlerinde vatan, millet sevgisi dini değerler, şehitlik, kahramanlık değerlerinin yer aldığı belirtilmiş bu değerlerin çocuklara verilmesinde Gökalp'in şiirlerinin kullanılabilceği sonucuna varılmıştır.<sup>21</sup>

Dede Korkut Hikâyelerinin değerler açısından incelendiği yüksek lisans çalışmasında Yasemin Çayır Çevik Türkçe öğretim programında verilen değerlerle ile Dede Korkut hikâyelerinde bulunan değerleri karşılaştırmış cesaret ve fedakârlık değerinin hikâyelerde çokça geçmesine karşın programda yer almadığını belirtmiştir. Çalışmada Dede Korkut hikâyelerinin değer aktarımında kullanılabilceğini serbest etkinlik saatlerinde eserden yararlanılabileceğini belirtmiştir.<sup>22</sup>

Kürşat Çağrı Bozkırlı'nın Kutadgu Bilig'de eğitsel unsurlar ve bu eğitsel unsurlara yönelik Türkçe öğretmen adaylarının görüşlerinin incelendiği bir doktora çalışması yapılmış ve çalışma neticesinde Kutadgu Bilig'de yer alan eğitsel içerikli beyitlerin birçoğunun bugünün eğitim anlayışıyla uyumlu olduğu sonucuna varılmış ve Yusuf Has Hacib'in eğitsel görüşleriyle Türkçe öğretmenlerinin görüşlerinin büyük bir oranda örtüştüğü tespit edilmiştir.<sup>23</sup>

Gamze Zengin'in Nizamül Mülk' ün Siyasetnamesinde Değerler Eğitimi adlı yüksek lisans çalışmasında eserde adalet, bilgi ve bilgelik, cömertlik, din ve takva

---

<sup>20</sup> Oğuzhan YILMAZ, *Fatih Erdoğan'ın Eserlerinin Eğitsel Değerler Açısından İncelenmesi*,(Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ),Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.

<sup>21</sup> Güçlü, s.720-732.

<sup>22</sup> Yasemin ÇAKIR, *Türkçe Öğretim Programında Değerler ve Dede Korkut Hikâyelerinin Değerler Açısından İncelenmesi*,(Danışman: Doç. Dr. Mustafa Bilgen), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2014.

<sup>23</sup> K.Çağrı BOZKIRLI, *Kutadgu Bilig'de Eğitsel Öğelerin Tespiti ve Bu Öğelere Yönelik Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi*,(Danışman: Doç.Dr.Osman MERT) Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi,2015.

sahibi olmak, disiplin, dostluk, emek, estetik, güzel ahlâk, helal lokma, istişare, kanaatkârlık, merhamet, milliyetçilik, misafirperverlik, aklîselim, sabır, saygı, sorumluluk, şükür gibi değerler tespit edilmiştir. Bu değerlerden üzerinde adalet değerinin üzerinde çokça durulduğu belirlenmiştir. Çalışmada değer aktarımında rol model olmanın ve edebi eserlerin üzerinde durulduktan sonra Siyasetname adlı eserin değer aktarımında rol model sunarak değer aktarımını başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır.<sup>24</sup>

Değer eğitimi ile ilgili araçlarla yapılan çalışmalardan bir diğeri de Yunus Emre'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmada Yunus Emre'nin Divan'ı ve Risâletü'n-Nushiyye adlı eserleri incelenerek eserlerde yer aldığı düşünülen değerler betimsel analiz yöntemiyle bulunmaya çalışılmıştır. Söz konusu eserlerde alçakgönüllülük, birlik olma, cömertlik, doğruluk, gönül yapmak, hoşgörülü olmak, ilim, kanaat, kendini bilmek, sabır, sevgi, sözünü bilmek, şükür değerleri tespit edilmiş olup bu değerler kâmil insanda olması gereken değerler olarak belirtilmiştir.<sup>25</sup>

Milli değerlerimizin evrensel değerleri de kapsadığı düşüncesiyle milli kahramanların değer aktarımında kullanılabileceği düşünülerek Battal Name değerler açısından incelenmiştir. Makalede Battal Name'nin içeriğinde savaş, işkence vb. kavramların çok olması sebebiyle değer aktarımında kullanılamayacağı sonucuna varılmıştır.<sup>26</sup>

Erva BAĞCI'nın yüksek lisans çalışmasında Çocuk edebiyatı ürünlerindeki ve çocuklar için yazılmış eserlerdeki değerler incelenmiş, çocuk edebiyatı ürünlerindeki değerler mi yoksa çocuklar için yazılmış eserlerdeki değerler mi daha etkili, kalıcı verilmiştir sorusuna cevap aranmıştır. Çalışma neticesinde güdümlü olarak yazılmış

---

<sup>24</sup> Gamze Zengin ,*Nizamü'l Mülk'ün Siyasetnamesi'nde Değerler Eğitimi*, ( Danışman: Doç. Dr. Banu GÜRER),Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi,2017.

<sup>25</sup> Fatih AÇIKEL, *Yunus Emre'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları*, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet DOĞAN), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

<sup>26</sup> M. Dursun ERDEM, Betül DAĞ, "*Battal Namenin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*" Uluslar Arası Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl:1,S.1,2017, s.24-35.

çocuk eserlerinin de çocuk edebiyatçıların eserlerinin de değerler eğitimi konusunda eksiksiz ve kusursuz olmadığı tespit edilmiştir. Eserlerin birbirini tamamladığı görülmüş ve her iki grup eserin de kullanılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Çocuk edebiyatçıların eserlerine konulan resimlerin daha dikkatli seçilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Güdümlü olarak yazılmış çocuk edebiyatı ürünlerinde öğretici anlatım azaltılması değerlerin vurgulandığı öğüt veren cümleler yerine değerlerin, ana fikirden hareketle dolaylı olarak fark edilmesi sağlanacak şekilde verilmesi gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.<sup>27</sup>

Ezgi Kumbasar'ın Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi adıyla hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasında söz konusu yazarın on iki romanında, hoşgörü, iffetli olma, kanaatkârlık, misafirperverlik, özgürlük, sabırlı olma, sağlıklı olmaya önem verme, gibi yirmi dört değer tespit edilmiş ve Romanlarda yer alan değerlerin bir kısmının Türkçe eğitiminde değer aktarımı için yeterli olduğu görülürken bazı değerlerin yeterince işlenmediği tespit edilmiştir. Türkçe dersinde edebi eserler yoluyla değer eğitimi yapılabileceği, ancak öğretmenlerin seçilecek kitaplar hususunda öğrenciye rehber olması gerektiği sonucuna varılmıştır.<sup>28</sup>

İlköğretim 100 Temel Eser İçerisinde Yer Alan Dünya Edebiyatına Ait Eserlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi adlı tez çalışmasında eserler olay örgüsü şahıs ve varlık kadrosu, olay örgüsü, zaman ve mekân unsurlarıyla incelenerek değerler aranmış sonuç olarak arkadaşlık, aile, sevgi, azim, çalışkanlık, kişisel gelişim, merhamet, yardımseverlik, fedakârlık, dürüstlük, özgürlük, sorumluluk, adalet, güzel ahlak, dayanışma, barış, eşitlik, haksızlığa karşı çıkma, özlem, komşuluk, hoş görü, özür dileme, iyilik, ileri görüşlü olma ve kanaatkârlık

---

<sup>27</sup> Erva BAĞCI, *Çocuk Edebiyatı Ürünleriyle Çocuklar İçin Yazılmış Eserlerin Değerler Eğitimi Bağlamında Karşılaştırılması*, (Danışman: Dr. Bilal ERBİL) Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

<sup>28</sup>Ezgi KUMBASAR, *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Danışman: Doç. Dr. Bilal KIRIMLI), Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

değerlerinin sıkça işlendiği bu değerler içerisinde de arkadaşlık ve aile değerlerinin öne çıktığı görülmüştür.<sup>29</sup>

Bu çalışmaların yanında Burcu Çibik'in Âşık Yalınayak'ın Şiirlerinde Değerler Eğitimi, Esra Demirci'nin Orta Öğretim Öğrencilerine Yönelik Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi, Ayşenur Çalışkan'ın, Halil Kuru'nun Ayşe Yamaç'ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi ve Dil Zenginliği Açısından İncelenmesi, Günay Mehdiyeva'nın, Mustafa Yalçinkaya'nın Mantık ve Değerler Eğitimi adlı çalışmaları da değerler eğitiminde araçlarla ilgili diğer çalışmalardandır.<sup>30</sup>

---

<sup>29</sup> Ayşenur Çalışkan, *İlköğretim 100 Temel Eser İçerisinde Yer Alan Dünya Edebiyatına Ait Eserlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Danışman: Prof. Dr. Halim SERASLAN), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2016.

<sup>30</sup> Güçlü, s.720-732.



## 2.BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

### 2.1. Değer Kavramı

Bugünün Türkiye'sinde ve birçok dünya ülkesinde değerlerle ilgili sorunlar yaşanmakta olup bu sorunlar tüm insanlığı tehdit eder boyutlara ulaşma eğilimini göstermektedir.<sup>31</sup> Bu olumsuz gidişatı yok etmek üzere dünya bir arayışa girmiş bu da değerler eğitimini dolayısıyla değer kavramını ön plana çıkarmıştır.<sup>32</sup> Bu kavramdan 1918 yılında ilk kez bahseden ve kavramı sosyal bilimler literatürüne kazandıran Znaniecki olmuştur. Latince 'değerli olmak' veya 'güçlü olmak' anlamına gelen 'valere' kelimesinden türeyen değer kavramının sosyoloji, psikoloji ve felsefe alanlarında birçok tanımı yapılmıştır.<sup>33</sup>

Türkçe sözlükte bu kavram;

“-Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet,

-Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör,

-Üstün nitelik, meziyet, kıymet,

-Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse,

-Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü”<sup>34</sup> gibi anlamlarla yer alır.

Değerler, istenen davranışlarımız ya da hayat amaçları hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza yön veren ölçülerdir. Başka bir tanımla, değer, bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan verilen önem ya da üstünlük anlamına gelir.<sup>35</sup> Dolayısıyla değerler hem birey hem de toplum için

<sup>31</sup> Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi*, 4.bs., Ankara, Akçağ, 2016, s.15.

<sup>32</sup> Yaman, s.15.

<sup>33</sup> Nazmi Avcı, *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2007, s.22.

<sup>34</sup> [\(05.10.2017\)](http://tdk.gov.tr)

<sup>35</sup> Mehmet Zeki AYDIN “Okulda Değerler Eğitimi” Eğitime Bakış, Yıl.6, S.18,Ekim-Kasım-Aralık 2010, s.16.

dünyadaki nesnelere olumlu veya olumsuz olarak kabul görmüş değerlendirmeleridir, öyleyse değer kavramı ideolojilerin, ahlaksal yargıların belirleyicisi olup bireylerin dünyayı algılamasında önemli bir paya sahiptir.<sup>36</sup>

İnsanların birbirleriyle ilişkilerinde doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkan adil olma, sevgi, bağlılık, dürüst olma vb. hassasiyetler insani değerler olarak nitelendirilmektedir.<sup>37</sup> Bu insani değerler bir kültürü diğerinden ayıran bir ülkede yaşayan bireyleri bir arda tutan kaynaştırıcı unsurlardır. Bu açıdan değerler topluma kimlik kazandıran ve onu diğer uluslardan farklı kılan örf adet ve gelenekler olarak da betimlenebilir.<sup>38</sup>

Değerler hayatın hedefleri hatta başkalarının hayatları için de hedef olması istenilen şeylerdir.<sup>39</sup> Burada önemli olan husus bazı şahsi değerlerin ortak değerler olmadığı zaman olumsuz sonuçlar doğurabileceğidir. Toplumun normal hayatını devam ettirebilmesi için değer sahiplerinin ortak değerlerde anlaşabilmiş olmaları ve bazı durumlar karşısında ortak tavır alabilmeleri önemlidir.<sup>40</sup>

Tanımlardan hareketle değer kavramı açıklanırken ortaya çıkan bir başka hususta değer toplum ilişkisidir, başka bir tanımda da değerler yaşanan çevrede ortaya çıkan durumları anlamlandırmak için kullanılan ölçütler olarak izah edilir. Her toplum kendi değer yargısının gelecek nesillere aktarılmasını ister, Bu da eğitim değer ilişkisini açıklamayı gerektirir, eğitim kurumları değer aktarımında önemli rol oynamaktadırlar.<sup>41</sup>

---

<sup>36</sup> Avcı, s.3.

<sup>37</sup> İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri Değer Problemi*, 5.bs., Ankara Türkiye Felsefe Kurumu, 2013,s. 41.

<sup>38</sup> Avcı, s.21.

<sup>39</sup> Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 2.bs., İstanbul, Ötüken, 1998,s. 84-85.

<sup>40</sup> Güngör, s.107.

<sup>41</sup> Gülşah Neriman Balıkcı, *“Erken Çocukluk Döneminde Değerler ve Ahlak Eğitiminin Yeri ve Önemi”* Arzu Güvenç Saygın, Murat Saygın, (edt.) *Eğitimde Gelecek Arayışları Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, s.105-106, Ankara,2016.

## 2.2. Değerler Eğitimi

Dünyada her alanda yaşanan hızlı değişim eğitimi doğrudan etkilemekte olup her yönüyle donanımlı bireylerin yetişmesini gerekli kılmaktadır. Bireyin çok yönlü yetiştirilmesinde nitelikli bir değerler eğitimi oldukça önemlidir.<sup>42</sup> Bilginin ölçülebilen maddeci tarafı değer, gaye, hakikat, gibi hayatı derinden etkileyen yönleri anlamak için yetersiz kalabilmektedir.<sup>43</sup> Bilgi tek başına kişiyi yüceltmez onu değerli kılan kişinin vicdan, şuur, merhamet gibi değerleridir.<sup>44</sup> Aksi durumda değerlerden yoksun bir eğitimden geçenlerin insanlara zevkle işkence yapmakla kalmayıp bunu fotoğraflayıp çevresiyle paylaşımları, insanların üzerine silahları boşaltabilmeleri günlük hayattan kesitler olarak ortaya çıkabilmektedir.<sup>45</sup>

Bu bağlamda birey için değerler eğitiminin önemi eğitimde bireyin tüm yönleriyle ele alınması olarak ortaya çıkmaktadır. Birey mekanik bir araç değildir, zekâsı ve bedensel yetenekleri olduğu gibi değer veren, nefret duyan, tutku ile bağlanan vb. bir yönü daha vardır ki bireyin bu yönünü de eğitmedikçe dengeli bir kişilikten söz edilemez.<sup>46</sup> “Değerler eğitiminin temel amacı çocuğun dil, zihinsel, sosyal ve duygusal olmak üzere her yönüyle gelişmesini sağlamak, birey ve toplumu olumsuzluklardan, kötü ahlaktan korumak, iyilik, doğruluk, dürüstlük gibi değerlerle donatmaktır.”<sup>47</sup>

Toplum kendini sürdürmek ister, bunu da kendi değerlerini yeni nesillere aktararak gerçekleştirebilir. Kuşkusuz bu evrensel değerlere sırtını dönmek anlamını taşımaz. Türk toplumu için ifade edecek olunursa, Yunus Emre'nin, Mevlana'nın değerleri ulusal olduğu kadar evrenseldir de. Değer eğitimi çocuklarınızın sizinle aynı yönde benzer tercihlerde bulunmalarını sağlamaya yöneliktir. Eğer siz değerlerinize uyumlu değilseniz çocuklarınızın uyumlu

<sup>42</sup> Firdevs Güneş, *Değerler Eğitiminde Yaklaşım ve Modeller*, Arzu Güvenç Saygın, Murat Saygın, (edt.) Eğitimde Gelecek Arayışları Düünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, s.5, Ankara, 2016.

<sup>43</sup> S.Kenan, *Modern Eğitimin Oluşumu Sürecinde Değerler Nasıl Zayıfladı*, R.Kaymakcan, H.Hökelekli, S.Arslan, M.Zengin (edt.) Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu,(275-285),istanbul,2013.

<sup>44</sup> Kenan, s.283-284.

<sup>45</sup> Kenan, s.283-284.

<sup>46</sup>Hasan Meydan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Deneme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 1, S.1, 2014, s.93-108.

<sup>47</sup>Güneş, s.5

olmasını beklemeyeceksiniz demektir. Bu yüzden değer eğitimi öncelikle çocuğun içinde bulunduğu ortamda ortaya konmuş olan davranışların kazandırılması anlamına gelir.<sup>48</sup>

Eğitimin tanımında istendik yönde davranış değişikliği ve bir kültürlenme süreci ifadeleri görülür dolayısıyla kişide bulunmasını istenilen davranışlar eğitimin de hedefidir.<sup>49</sup> Bireyin sahip olduğu değerler onun gelecekteki yaşamına yön verecek bir etkiye sahip olduğuna göre değerlerin farkına varıp belli başlı değerleri benimsemesi kişiliğinin temeli haline getirmesi gerekir. Bu değer kazanma ve kazandırma süreçleri değerler eğitimi oluşturmaktadır.<sup>50</sup>

Bu sürecin uygulamaya konulacağı yerlerin başında olan okulların görevlerine bakıldığında, bu görevler eğitim programlarında ister açık ister örtülü olarak belirlenen değerleri öğrencilere kazandırmak, öğrencileri disipline ederek onların ahlaki gelişimine katkı sağlamak ve böylece olumlu karakter geliştirmektir. Zaten eğitim kurumların genel hedeflerinin birçoğunda iyi vatandaş olma, yaratıcı olma, vatanını sevmek, adaletli olma gibi birçok değer barındırdıklarını ve bu değerlerle öğrencilere nasıl yaşanması konusunda rehberlik ettikleri görülmektedir. Gerek eski gerek yeni öğretim programlarına bakıldığında değerlerin kendisine yer bulduğunu görülmektedir.<sup>51</sup> Milli Eğitim Bakanlığı'nda değerler eğitimi çalışmaları 18. Milli Eğitim Şûrası'nda gündeme alınmıştır.<sup>52</sup>

Nitekim son olarak yürürlüğe giren eğitim programında değerler ayrı bir başlık olarak ele alınmış sınıf ve ders bazında kazandırılması gereken değerlerden bahsedilmiştir. 2018 programında değerler başlığı aşağıdaki gibidir:

Değerlerimiz öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamıdır. Kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünümüze ve yarınlarımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin

---

<sup>48</sup> Yaman, s.16-17.

<sup>49</sup> Veysel Sönmez, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 8. bs., Ankara Anı Yayınları,2015, s. 2-6.

<sup>50</sup> Yaman, s.18.

<sup>51</sup> Oktay Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", *Değerler Eğitimi Dergisi*, cilt 6, S.16 , Aralık 2008, s. 9-11.

<sup>52</sup> Yaman, s.37.

ve gücün kaynağıdır. Bir toplumun geleceğinin, değerlerini benimsemiş ve bu değerleri sahip olduğu yetkinliklerle ete kemiğe büründüren insanlarına bağlı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bundan dolayı eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder. Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir; yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir. Eğitim sistemi değerleri kazandırma amacı çerçevesindeki işlevini, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla yerine getirir. “Eğitim programı”; öğretim programları, öğrenme öğretme ortamları, eğitim araç gereçleri, ders dışı etkinlikler, mevzuat gibi eğitim sisteminin tüm unsurları göz önünde bulundurularak oluşturulur. Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır. Öğretim programlarında yer alan “kök değerler” şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır.<sup>53</sup>

Değerler eğitiminin öneminin fark edilmesi, son programda açıkça kendisine yer bulması ve bu konunun devlet eliyle teşvik edilip desteklenmesi değerler eğitiminden, toplumun ve eğitimcilerin beklediği neticeleri almaları hususunda oldukça önemlidir.

### 2.3. Değerlerin Sınıflaması

Değerlerle ilgili ilk sınıflama psikoloji alanında Spranger tarafından 1928 yılında yapılmış olup estetik, teorik, iktisadi, siyasi, sosyal ve dini olmak üzere 6 başlık halinde belirlenmiştir. Erol Güngör kendi çalışmasında bu değerlere ahlak değerini de eklemiş ve yedi ana başlık altında on dört değerle denekler üzerinde incelemeler yapmıştır.<sup>54</sup> Değerler zaman içerisinde çeşitli şekillerde sınıflandırılmış bu sınıflamalar yapılırken değer hangi alanla ilgiliyse ona göre adlandırılmıştır. Toplumla ilgiliyse toplumsal, sanatla ilgiliyse sanatsal, dinle ilgiliyse dini olarak

<sup>53</sup> [http://mufredat.meb.gov.tr.\(15.01.2018\)](http://mufredat.meb.gov.tr.(15.01.2018))

<sup>54</sup> Güngör s. 85-86.

belirtmiştir.<sup>55</sup> Değerlerle ilgili birçok sınıflamamanın yapılmasının yanında çokça kabul gören ve kullanılan sınıflamalar Spranger, Rokeach, Nelson ve Schwarz'ın yapmış olduğu sınıflamadır.<sup>56</sup>

#### a. Rokech Değer Sınıflaması

Erol Güngör Rokech'in değerler sınıflamasını Gaye Değerler ve Vasıta Değerler olduğunu belirtir. Gaye değerler hayattaki hedeflerimiz hatta başkaları içinde hedef olmasını istediğimiz, kendine saygı, itibar vb. değerlerdir. Vasıta değerler ise temel değer dediğimiz gaye değerlere ulaşma yolunda elde edilmesi gereken araç durumundaki değerlerdir.<sup>57</sup>

Rokech'in bahsettiği gaye ve vasıta değerleri tabloda belirtildiği gibidir.<sup>58</sup>

**Tablo 1. Rokech Değer Sınıflaması**

Gaye Değerler		Vasıta Değerler	
Rahat bir hayat	İç huzuru	Hırslı/istekli	Hayal gücü kuvvetli
Heyecanlı bir hayat	Gerçek sevgi	Ufku geniş olma	Bağımsızlık
Başarma hissi	Ulusal güvenlik	Kabiliyetli	Entelektüel
Barış içinde bir dünya	Zevk	Neşeli	Mantıklı
Güzellikler dünyası	Kurtuluş	Temiz	Sevgi dolu/sevecen
Eşitlik	Öz saygı	Cesaretli	İtaatkar
Aile güvenliği	Sosyal tanınma	Affedici	Kibar
Özgürlük	Gerçek dostluk	Yardımsaver	Sorumlu
Mutluluk	Bilgelik/hikmet	Dürüst	Öz Kontrol

Yiğittir, s.410

<sup>55</sup> Hasan Bacanlı, "Değer Eğitime Bir Çözüm Olarak Değer Bilinçlendirme," Arzu Güvenç Saygın, Murat Saygın, (edt.) Eğitimde Gelecek Arayışları Düünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, s.24, Ankara,2016.

<sup>56</sup> Kubilay Yazıcı, Değerler Eğitime Genel Bir Bakış, TÜBAR, S.19,Bahar 2010, s.501.

<sup>57</sup> Güngör s. 85-86.

<sup>58</sup> Süleyman Yiğittir, Adem Öcal, İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.24, 2010, s.407-416.

### b. Spranger'in Değer Sınıflaması

Güngör'ün bahsetmiş olduğu altı değer daha sonraki yıllarda Alport ve arkadaşlarınınca bir ölçeğe dönüştürülmüştür.<sup>59</sup>

**Tablo 2. Spranger'in Değer Sınıflaması**

Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir. Bencil değildir.
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dini Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi fazları feda eder.

Akbaş, s.

### c. Schwartz'ın Değerler Sınıflaması

Schwartz ve Bilsky Rokeach'ın listesini temel alarak yürüttükleri çalışmalarda içinde Türk öğretmenlerin de bulunduğu 44.000 kişiden veri toplamışlardır. Schwartz verileri bireysel ve kültürel olarak iki düzeyde incelemiş ve Kuşdil'in aktardığı bireysel değer sınıflamasını aşağıdaki gibi aktarmıştır.<sup>60</sup>

<sup>59</sup> Oktay Akbaş, "Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II.Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi,"(Danışman: Prof.Dr.Tayyip Duman), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004

<sup>60</sup> M. Ersin Kuşdil, Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı" *Türk Psikoloji Dergisi*, C.15, S.45, Haziran 2000, s. 60-61.

**Tablo 3. Schwartz'ın Değerler Sınıflaması**

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç (power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerine denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, Toplumdaki görüntüyü koruyabilmek (insanlar tarafından benimsenmek)a	Etkileşim Grup
Başarı (achievement): toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, Yetkin olmak, Hırslı olmak, Sözü geçen biri olmak (Zeki olmak)	Etkileşim Grup
Hazcılık (hedonism): bireysel zevke, hazza yönelim	Zevk, Hayattan tat almak	Organizma
Uyarılım (stimulation): heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, Değişken bir hayat yaşamak, Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak	Organizma
Öz yönelim (self- direction): düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, Merak duyabilmek, Özgür olmak, Kendi amaçlarını seçebilmek, Bağımsız olmak (Kendine saygısı olmak)	Organizma Etkileşim
Evrenselcilik (universalizm): anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, Erdemli olmak, Toplumsal adalet, Eşitlik, Dünyada barış istemek, Güzelliklerle dolu bir dünya, Doğayla bütünlük içinde olmak, Çevreyi korumak (İç uyum)	Grup b Organizma
İyilikseverlik (benevolence): kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak, Sadık olmak, Sorumluluk sahibi olmak (Gerçek arkadaşlık, Olgun sevgi, Manevi bir hayat, Anlamli bir hayat)	Organizma Etkileşim Grup
Geleneksellik (tradition): kültürel yada dinsel töre ve fikirlere saygı ve	Alçakgönüllü olmak, Dindar olmak, Hayatın bana verdiklerini kabullenmek, Geleneklere saygılı olmak, İlimli olmak (Dünyevi işlerden el ayak çekmek)	Grup



bağlılık		
Uyma (conformity): başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, İtaatkâr olmak, Anne babaya ve yaşlılara değer vermek, Kendini denetleyebilmek	Etkileşim Grup
Güvenlik (security): toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, Toplumsal düzenin sürmesini istemek, Temiz olmak, Aile güvenliği, İyiliğe karşılık vermek (Bağlılık duygusu, Sağlıklı olmak)	Organizma Etkileşim Grup
<p>Not: Organizma: Biyolojik organizma olarak bireylerin evrensel gereksinimleri;  Etkileşim: uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki ön şartları;  Grup: grupların sorunsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereklilikler.  a. Kültürler arası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler parantez içerisinde belirtilmiştir.  b. İnsanların asıl gruplarının dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplar arası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunun farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır.</p>		

Kuşdil, s.61.

#### d. Nelson Değerler Sınıflaması

Nelson'da değerleri bireysel, grup ve sosyal değerler olmak üzere üç başlıkta inceler.<sup>61</sup>

**Tablo 4. Nelson Değerler Sınıflaması**

Bireysel Değerler	Kişisel tercihlerimizle ilgili olan değerlerdir.
Grup Değerleri	Aile kulüp gibi belirli grup üyelerinin paylaştığı değerlerdir.
Sosyal Değerler	Bireyin toplum içerisinde var olmasını sağlayan eşitlik, adalet, saygı vb. değerlerdir.

Yazıcı, s.501-502.

<sup>61</sup> Yazıcı, s.501-502.

## 2.4. Kaşgarlı Mahmud' un Hayatı

Türklük biliminin kurucusu, Türk dünyasının ilk dil bilgini, Türk soylu halkların ortak atası Kaşgarlı Mahmut...<sup>62</sup> Divânu Lügâti't Türk'te tam adı Mahmud bin el Hüseyin bin Muhammed el-Kaşgari'dir.<sup>63</sup> Hayatı hakkındaki bilgiler yakın dönemlere kadar eserindeki birkaç kayıttan ibaret kalan Kaşgarlı Mahmud'un hayatına tarihi kaynaklarda da sınırlı şekilde ulaşılmıştır. Keşf-üz-Zünun'da adı Mahmud bin Hüseyin Mahmut olarak geçen Kaşgarlı eserinde bahsettiğiyle bildiğimiz doğrultuda nesepçe yüksek bir aileye mensup olup babası Barsaganlı bir beydir. Kaşgarlı babasının yurdunu açıklarken burasının Afrasiyab'ın oğlunun adından geldiğini belirtir.<sup>64</sup> Eserinde Nasr Tigin adıyla geçen bu kişinin Maveraünnehir ve Buhara fatihi Nasır İlig Han olduğu anlaşılmaktadır.<sup>65</sup> Sonraları yapılan araştırmalarda Kaşgarlı Mahmud'un hayatında trajik bir olayın vukuu bulunduğu görülmektedir.

Kaşgarlı Mahmud'un dedesi Muhammed Buğra Han bin Yusuf tahtını oğluna yani Kaşgarlı Mahmud'un babası Hüseyin bin Muhammet Çağrı Tigin'e bırakmak istemesi üzerine ikinci eşi tahta çıkış gününde kendi oğlunu tahta geçirmek için kanlı bir plan yapar ve tören yemeğine zehir katarak birçok kişiyi zehirler ardından kocasının mahiyetindeki birçok kişiyi de öldürtür. Babasının tahta çıkışı sırasında böyle bir olayla karşılaşan Kaşgarlı bu olaydan sağ kurtulur ancak Kaşgarlı'nın hayatının bundan sonraki kısmı bilinmezlerle doludur. Bazı ilim adamları ünlü eseri Divânu Lügâti't Türk'ün alt yapısını bu dönemde Türk boylarını gezmek suretiyle oluşturduğunu söylemektedirler. İster bahsi geçen olay olsun ister başka bir nedene bağlı olsun ortada olan bir gerçek vardır ki o da Divânu Lügâti't Türk'ü ortaya çıkarılabilmesi için Kaşgarlı'nın Türk topluluklarını gezip dil edebiyat ve kültür

---

<sup>62</sup> Akalın, s.158.

<sup>63</sup> Ahmet B.Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, "Divânu Lügâti't Türk" 2. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s.23.

<sup>64</sup> Faruk Öztürk, "Kaşgarlı ve Divânu Lügâti't Türk'teki Sözlükçülüğü" (edt.) Erdoğan Boz, Ferdi Bozkurt, Fatih Doğru, Duygu Kamacı, Ezgi Aslan, Nilay Girişen, Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, s.243, Eskşehir 2017.

<sup>65</sup> Ö.Faruk Akün, "Kaşgarlı Mahmud", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.25, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 9-15.

üzerine malzemeler toplamış olması gerekliliğidir. Nitekim bahsi geçen darbe girişiminin ardından kısa bir süre sonra Kaşgarlı Mahmud' un üvey kardeşinin saltanatı sona ermiş ancak Kaşgarlı Mahmut taht mücadelesine girmek yerine kendisini ilme adamıştır.<sup>66</sup>

Şükrü Haluk AKALIN'a göre Kaşgarlı Mahmud' un hanedan mensubu olduğunu düşündüren bir başka noktada Divânu Lügâti't Türk'te Terken Hatuna yazdığı belirtilen övgü şiiridir.

“Terken Katun kutına tegür mendin koşug

Aygıl sizin tapuçğı ötnür yanı tabug

Terke Hatun katına sun benden bir şiir

De hizmetkârınız umar yeni hizmetler

Tutçı yağar bulıtı altun tamar arıg

Aksa anın akını kandı menin kanıg

Bulutı hep(ihsan) yağdırır saf altın damlar

Aksa onun(ihsan) seli bana doğru sevincim (sonsuz olur) ve muradıma ermiş(olurum)

Urmış ajun busıgın kılmış anı balıg

Em sem anar tilenip sizde bulur yakıg

Kurmuş dünya pususunu, kılmış onu yaralı

İlaç çare arayıp sizde bulur yakıyı”<sup>67</sup>

---

<sup>66</sup> Akalın, s.20-21.

<sup>67</sup> Akalın, s. 22-23.

Selçuklu sultanının eşine yazılan ve kendisinin sıkıntılarına tek çare olarak Teken Hatun'un görüldüğü dilekçe mahiyetindeki bu dizeler kendisiyle aynı soydan gelen bu Hatun'a sığınma dileğinde bulunduğunu düşündürebilir nitekim Kaşgarlı'nın Bağdat'a gelişinde de Teken Hatunun payı olduğu düşünülmektedir.<sup>68</sup>

Uygur bölgesi kaynaklı rivayetlerde Kaşgarlı'nın annesi Karahanlı önde gelen ulemalarından Hoca Seyfettin Büzüvar'ın kızı Bubi Rabia'dır. Annesi Kaşgarlı Mahmud'un eğitimiyle ilgilenmiş Opal'da başlayan eğitim hayatı Kaşgarda Medrese-i Seciyede devam etmiş klasik ilimlerin yanında Arapça ve Farsça öğrenmiştir.1057 yılında babası ve aile fertlerinin sarayda öldürülmesinin ardından Türk diyarlarını dolaşmış ve sonunda Bağdat'ta eserini tamamlayıp Muktedi-Biemrillah'a sunmuştur.

Eserini sunduktan sonra 1080 yılında Opal'da kurmuş olduğu Mahmudiye medresesinde hocalık yapmaya başlayan Kaşgarlı Mahmud 1090 yılında 97 yaşında vefat etmiş ve medresenin yanında yer alan türbeye gömülmüştür.<sup>69</sup> Onun mezarı ile ilgili birçok görüş ortaya atılmış olmakla birlikte 1983 yılında ortaya çıkan ve Kaşgarlı Mahmud türbesi kitaplığına bağışlandığı anlaşılan 1836 tarihli belgede 'Hazreti Mevla'm Şemseddin Hüseyin sahib-i kalem Mahmud el-Kaşgari'nin mezarlarına mutlak suretle vakfettim ve bunu ebediyen sadaka olarak verdim' ifadeleri geçmektedir.<sup>70</sup> Söz konusu belgede o bölgede yaşayan halkın Hazret-i Mollam Şemseddin adıyla bir evliya olarak tanıdığı kişinin aslında Kaşgarlı Mahmud olduğu belirtilir zaten belgede babası olarak anılan Şemseddin Hüseyin'in Kaşgarlı Mahmud'un Divânu Lügâti't Türk'te adını verdiği Hüseyin bin Mahmud olduğu ortaya çıkmaktadır.<sup>71</sup>

---

<sup>68</sup> Akalın, s. 22-23.

<sup>69</sup> Akün, s.11.

<sup>70</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.35.

<sup>71</sup> Akalın, s.31-35.

## 2.5. Divânu Lügâti't Türk

Arapçadan Türkçeye ansiklopedik bir içeriğe sahip olan Divânu Lügâti't Türk XI.yy'ın ikinci yarısında Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınmış, Karahanlı döneminin iki büyük eserinden biridir. Eserin tam adı Kitâbu Divânu Lügâti't Türk'tür. 'Türk lehçelerini toplayan kitap' anlamına gelen eserin kısaca adı Divânu Lügâti't Türk'tür.<sup>72</sup> Kaşgarlı'nın Kitabı Cevahiri'nin Nahv fi Lügâti't- Türk'ten sonra yazdığı, bilinen ikinci kitabıdır. Dönemin dil bilgisi kurallarını eserinde toplayan Kaşgarlı Türk topluluklarının ağız özelliklerini hem ses hem de söz varlığı biçiminde ele almış bu nedenle söz konusu esere Divânu Lügâti't Türk yani Türk Lehçeleri Sözlüğü adını vermiştir. Eserin yazılış tarihiyle ilgili çelişkiler olmakla beraber çokça kabul gören görüş Kaşgarlı'nın Divânu Lügâti't Türk'ü 25 Ocak 1072 tarihinde yazmaya başladığı ve 10 Şubat 1074 tarihinde tamamladığıdır.<sup>73</sup> Kaşgarlı eserini tamamladıktan sonra Bağdat'ta halife Ebul-Kasım Abdullah el-Muktedi bi-Emirillah'a sunmuştur.<sup>74</sup>

XV.yy'dan beri eserin varlığı bilinmekte çeşitli kitaplarda kendisinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'inde Bedreddin el-Aynî'nin İkdü'l-Cümân fi Târihi Ehli'z-Zaman-ı ve kardeşi Şehâbeddin Ahmed ile birlikte yazdıkları Târîhu's - Şihâbî adlı eserlerinde Divânu Lügâti't-Türk'ten faydalandıkları araştırmacılar tarafından belirtilmektedir. Keşfü'z zunûn' da Katip Çelebi de kitaptan açıkça bahseder fakat kitabın nerde olduğu Ali Emiri bulana kadar bilinmemektedir.<sup>75</sup>

1915 yılında kitap dostu Ali Emiri tarafından bulunan ve bulunduğu dönem büyük heyecan uyandıran Divânu Lügâti't Türk için Ali Emiri: "Bu kitap değil Türkistan ülkesidir. Türkistan değil bütün cihandır." der. Divânu Lügâti't Türk Emiri'nin kendisinin kurduğu ve 16.000 tek nüsha yazma eseri bağışladığı İstanbul

---

<sup>72</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.27.

<sup>73</sup> Akalın, s.42-44.

<sup>74</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.20.

<sup>75</sup> Kaçalın, s.448-449.

Fatih Millet Kütüphanesi Arabi 4189 numarada kayıtlı bulunmaktadır.<sup>76</sup> Eser oldukça iyi korunmuş belli yerlerde kararmalar olsa da bozulma ve çürüme olmamıştır. Birkaç kelime dışında her yeri okunabilmekte olan Divânu Lügâti't Türk büyük boy ve 319 yaprak olup her yaprakta 17 satır bulunmaktadır. Elimizde bulunan bu tek yazma yazılışından 192 yıl sonra Saveli Ebu Bekir Oğlu Muhammed tarafından 1266 yılı 1 Ağustos Pazar günü yazıya geçirilmiştir<sup>77</sup>

Divânu Lügâti't Türk'ün mahiyetini daha iyi anlamak için eserin genel özelliklerini maddeler halinde sıralayabilir.

- Eserde 8000 civarında Türkçe kelimenin Arapça karşılığı bulunmaktadır
- Divânu Lügâti't Türk içerisindeki gramer açıklamalarıyla XI.yy Türkçesi hakkında bilgi verir.
- Eser Türk boyları hakkında bilgi veren etnolojik bir özelliğe sahiptir.
- Divânu Lügâti't Türk Türklerin yaşadığı bölgedeki dağlardan göllerden kasaba ve köylerden bahseden bir coğrafya eseridir.
- Divânu Lügâti't Türk içerisinde barındırdığı 300'e yakın atasözü ile bir atasözü külliyyatıdır.
- Eserde yer alan toplam 764 mısralık dörtlük ve beyitlerle bir şiir antolojisidir.<sup>78</sup>

Eser sadece bir sözlük olmayıp Türk dilinin XI. yy ses ve yapı bilgisini yansıtan bir gramer kitabı, Türk tarihine, coğrafyasına mitolojisine ait bilgileri içeren bir kitap, halk edebiyatıyla ilgili bilgilerden tıbbi tedavi usullerine kadar dönemin yaşamıyla ilgili birçok bilgiyi içeren kaynak bir eser olma özelliğini taşımaktadır.<sup>79</sup>

---

<sup>76</sup> Melek Gençboyacı, “Kâşgarlı Mahmud Özel Bölümü Ali Emirî Efendi ve Divanü Lügati't-Türk”, *Türk Dili Dergisi*, C.96, S.683,Kasım 2008, s.542-552.

<sup>77</sup> Öztürk, s.248.

<sup>78</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.27-28.

<sup>79</sup> Mustafa S. Kaçalın, “Divânu Lügâti't Türk” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.9, Ankara 1994, s. 446-449.

## 2.6. Divânu Lügâti't Türk'ün Yapısı

Kaşgarlı eserini yazarken bizzat Türk illerini gezip dolaşmış ve kendi derlediği dil malzemesini kullanmıştır. Türk kavimlerini boylar göre tasnif etmiş boyların birbirlerine yakınlıkları üzerinde durmuş konuştukları dili ağız farklılıkları yönüyle ele almıştır. Eserde iki ağız üzerinde önemle durulmuştur. Bunlardan birincisi Türk şivelerinin en incesi diye nitelendirilen Hakaniye Türkçesi diğeri ise en kolayı diye nitelendirilen Oğuz Türkçesidir. Esere baktığımızda Oğuzların bütün boylarının ve boyların damgalarının ayrı ayrı belirtildiği görülmektedir. Ayrıca sözlükte Hakaniye Türkçesinden sonra en çok Oğuz Türkçesine ait kelimelerin yer aldığı görülmektedir.<sup>80</sup>

Kaşgarlı Mahmud Divânu Lügâti't Türk'ün giriş bölümünde eserin yapısıyla ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgiler göre:

- 1- Eser sekiz kitaba ve bu sekiz kitapta kendi içerisinde isimler ve fiiller olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır.
- 2-Sekiz kitap kendi içlerinde bablara ayrılmıştır.
- 3-O dönemde kullanılmayan kelimeler esere alınmamıştır.
- 4-Kitap ve bablar için Arapça terimler kullanılmış ve eser sözlük harfleri sırasına göre düzenlenmiştir.
- 5-Eserde maddelere açıklayıcı örnekler verilmiş şiirle atasözleri seciler ve nesirler eklenerek zorlukların giderilmesi amaçlanmıştır.
- 6- Önceden uygulanmamış bir tarz kullanılarak türemiş kelimelerin kendisi gösterilmesi yerine türeme kuralları verilmiştir.

---

<sup>80</sup> Kaçalın, s.447.

7-Tanınmış lehçelere ait kelime kökleri esere alınırken o lehçeleri kullanan boyların kendi şiiirlerinden örnekler verilmiştir.<sup>81</sup>

Eser sekiz bölüme ayrılırken kelimelerin yapıları dikkate alınmıştır ve bu doğrultuda sekiz başlık belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

**1. Kitâbü'l-Hemze (Hamzeli Fiiler Kitabı)** “ ok , ol, us...” gibi başı hemze ile başlayan, yani ünlü ile (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) başlayan kelimelerin olduğu bölümüdür ikili üçlü dörtlü beşli ve altılı olmak üzere beş bölüme ayrılır, eser bu bölümle başlar.

**2. Kitâbü's-Sâlim (Salim İsimler Kitabı)** İçerisinde elif vav, ye ünsüzleri bulunmayan ve ünsüzleri ses hadisesine uğramayan kelimeler bölümü olup kendi arasında altı kısma ayrılır,

- a) İki ünsüzden oluşan kelimeler
- b) Üç ünsüzden oluşan kelimeler
- c) Dört ünsüzden oluşan kelimeler
- ç) Beş ünsüzden oluşan kelimeler
- d) Altı ünsüzden oluşan kelimeler
- e) Yedi ünsüzden oluşan kelimeler

**3. Kitâbü'l-Muzâaf** İsimler ve fiiller olmak üzere ikiye ayrılan kitap içerisinde “bitit, kutut...” gibi aynı cinsten iki ünsüz bulunan kelimelerin bölümüdür

**4. Kitâbü'l-Misâl** İsimler ve fiiller olmak üzere ikiye ayrılır ‘yır, yurt, yanut, yatgaşuk ’ gibi "y" ünsüzü ile başlayan kelimeler bölümüdür.

**5. Kitâbü Zevâti's-selâse (Üçlerin Fiiler Kitabı)** İçerisinde ‘buyur,yayık...gibi’ortasında elif, vav, ye üçlüsünden biri bulunan kelimeler bölümüdür beş baba ayrılır.

---

<sup>81</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.42-43.



**6. Kitâbü Zevâti'l-erbaa (Dörtler Kitabı)** Sonunda ‘karvı, buğday’ gibi elif, vav, ye harflerinden biri bulunan kelimeler bölümüdür

**7. Kitâbü'l-Gunne (Gunne Kitabı)** İçerisinde ‘tutunçu, sarınçı ’vb. ng (nazal n karşılığı) ve nç ünsüz grupları bulunan kelimeler bölümüdür.

**8. Kitâbü'l Cem beyne's-sâkineyn (İki Sakini Birleştiren Kitap)** Türkçede ünsüz birikmesi terimiyle ifade edilebilecek bu kavram iki ünsüz harfin bir kelime de yan yana gelmesi manasını taşır. ‘İldrük, örtmen, borsmuk’ gibi kelimeler böyledir. Önceki kitaplarda ısm fiil diye ikiye ayrılmışken burada ayrılmamış altı bölüme ayrılmış ve her bölüm kendi içinde isimler ve fiiller olarak ayrılmıştır.

Kaşgarlı Mahmud’un uyguladığı bu yöntemde çeşitli aksaklıklar ortaya çıkmaktadır. Kelimenin başında elif sonunda ünlü bir harf olan kelime hangi kitapta yer alacaktır? Eserde yer alan ‘egri, arpa’ vb kelimeler böyledir. Kaşgarlı böyle kelimeleri genellikle hemze kitabına koymuştur. Başka kelimelerde de gunne kitabına konulması gereken kelimelerin muzaaf kitabına konulduğu görülmektedir. Ayrıca eserdeki bu durum bazı kelimelerin tekrarlanmasına da sebep olmuştur.<sup>82</sup>

Kaşgarlı Mahmud her bölümdeki kelimelerin ünsüz sayısını esas alarak ayrı bir sıralama düzeni kurmuştur. Ona göre bir kelimedede en fazla yedi harf bulunur ve böyle kelimeler azdır. O kelimeleri ikili üçlü, dörtlü beşli altılı ve nihayetinde yedi harfli olarak gruplamıştır. Bölümlerde önce isimleri sonra fiilleri sıralamış bu sıralamada da iki harfli üç harfli oluşlarına dikkat etmiştir. Kaşgarlı eserinde günlük hayatta kullanılan kelimeler esrine almış Hristiyan olan bazı Türk boylarından kelime almamıştır. Her kelimenin hangi ağza ait olduğu belirtilmemiştir ancak bazı kelimelerin hangi boylardan alındığı eserde verilmiştir. Bu bilgilere göre Divânu Lügâti’t Türk’te Oğuzlara ait 185, Kıpçaklara ait 45, Argu ağzına ait 36, Yağma ağzına ait 23, Çiğillere ait 9, Kençek ağzına ait 13, Tuhsi ağzına ait 7 Suvar ağzına ait 4, Hotan, Yabaku ve Kay ağzına ait 2’şer kelime tespit edilmiştir. Divânu Lügâti’t Türk’te bir araya getirilen kelimeler gerek konu gerekse anlam bakımından

---

<sup>82</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.42-56.

herhangi bir sınıflamaya ayrılmadığı gibi fonetik ve morfolojik olarak da böyle bir yol izlenmemiş gramer kuralları eserin tamamı içerisine dağıtılmıştır.<sup>83</sup>

## 2.7. Divânu Lügâti't Türk'ün Yazılış Amacı

Eserin adından olsun Arap dil kurallarına göre düzenlenmesinden olsun Araplara Türkçe öğretmek amacı taşıdığı görülebilir. Ancak bu eserin yazılışını tek sebebe bağlamak doğru değildir. Nitekim Kaşgarlı esrinde iki dili karşılaştırdığı gibi Türk diliyle ilgili bilgilerle beraber Türk kültürü ile ilgili bilgiler vermiş çağın İslam dünyasında Türk dili ve kültürünün yerini belirlemeyi hedeflemiştir. Nitekim XI.yy Türk coğrafyası Çin'den Bizans'a kadar geniş bir coğrafyaya hakim konumda olmakla beraber Kaşgar, Semarkant, Buhara Türk İslam kültüründe büyük önemi olan şehirler haline gelmişti ve bu durum Orta Asya'da bilim ve kültür dili olmak isteyen Arapça ile Türkçeyi karşı karşıya getirmişti. Dini bakımından Abbasi halifesine bağlı olan İslam âleminin kabul ettiği bir gerçek vardı ki oda Türklerin siyasi olarak çok güçlü olduğuydu bu maddi ve manevi gücü kabul eden İslam âlemi Türkleri tanımak ve dillerini öğrenmek gereğini duymuştu. İşte Kaşgarlı Mahmud bu gerekliliğin karşılığı olarak Divânu Lügâti't Türk'ü kaleme almıştı.<sup>84</sup>

Eserin giriş kısmında Kaşgarlı Mahmud Divânu Lügâti't Türk'ü neden yazdığıyla ilgili şu açıklamalarda bulunuyor:

Şimdi Muhammed oğlu Hüseyin oğlu Mahmud kulunuz dedi ki:

Gördüm ki: Yüce Tanrı, Türk burçlarında doğdurdu devlet güneşini; onların ülkeleri etrafında döndürdü göklerin çemberini; ve onlara ad verdi Türk diye; ülkelerin idaresini verdi mülk diye; zamanın hakanları yaptı onları; ellerine verildi günümüzdeki insanların yuları; onları görevlendirdi halk üze; onları kuvvetlendirdi hak üze; aziz kıldı onlara yaşananları ve idareleri altında

---

<sup>83</sup> Kaçalın, s.448.

<sup>84</sup> Zeynep Korkmaz, "Kaşgarlı Mahmud ve Divânu Lügâti't" *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.1, S.629, 1995, s.256.

çalışanları; onlar (Türkler) sayesinde muratlarına erdiler ve ayak takımının şerrinden esen oldular. Akli olan herkes onlara katılmalı ve onların oklarından korunmalı en iyi yol konuşmaktır onların dillerini; duyura bilmek için onlara ve meylettirebilmek için gönüllerini. Takımından ayrıлып Türklere sığındığı zaman bir düşman, güven verilip ona kurtarıldığı zaman korkularından; başkaları da sığınır onunla beraber ve üzerlerinden kalkmış olur tüm zarar.

Buhara imamlarından ve Nişaburlu bir başka imamdan açıkça ve kesin olarak işittim ki: Onlar peygamber efendimize dayandırarak şöyle rivayet ettiler. Peygamberimiz(s.a.)kıyamet gününün şartlarını, ahir zamanın fitnelerini, Oğuz Türklerinin çıkışını anlatırken dedi ki: T'eallemü: lisa:n'tı-turki fe-inne lehüm mülken tu wa:len(Türk dilini öğreniniz,çünkü onların çok uzun sürecek saltanatları vardır.) Bu hadis doğru ise -sorumluluğu ravilere aittir- Türk dilini öğrenmek vaciptir; eğer doğru değilse, aklın gereği budur.

Bu sebeple ben onların ülkelerini ve bozkırlarını inceledim; Türkmen, Oğuz Çiğil, Yağma ve Kırgızların lehçelerini ve kafiyelerini öğrendim. Zaten ben onların, dilde en köklülerinden, mızrakta en iyi atıcılarındım. Böylece her boyun dili bende en mükemmel şeklini buldu. Sonra bu kitabı en iyi şekilde düzenleyerek yazdım.

Yüce Allah'ın yardımına sığınıp kitabımı Divânu Lügâti't Türk diye adlandırarak ortaya koydum. Sonsuza kadar anılsın ve ebedi bir hazine olsun diye.<sup>85</sup>

Yukarıdaki girişte Tanrının dünyayı yönetme görevini Türklere verdiği ve tüm insanlığın güvenliğinin, huzur ve refahının teminatının Türkler olduğu bu yüzden de Türk dilinin öğrenmesinin dini ve akli bir gereklilik olduğunu vurgulanmaktadır.

Burada yazarın amacı söz konusu eserle dili öğretmek değil bu dilin öğrenilmesinin gerekliliğini okuyucuya anlatmaktır. Kaşgarlı bu gerekliliğe kanıt olarak peygamberi ve çıkma akli göstermektedir. Siyasi bir söylev niteliğindeki girişte Kaşgarlı Araplara karşı siyasi üstünlük kurma amacını açıkça dile getirirken aslında o bu üstünlüğün farkındadır, giriş bölümünde Araplara önemli mevkilere gelebilmeleri için Türkçe öğrenmelerini tavsiye etmesi ve Tanrının dünyayı yönetme görevini Türklere verdiğini söylemesi bu farkındalığın göstergesidir.<sup>86</sup>

Divânu Lügâti't-Türk, Türk dil sahasında ilk olmasına karşılık acemice hazırlanmış bir eser değildir. Üstelik dil konusunun ihtiva ettiği tüm kıymetleri kuşatan bir çalışmadır. Bu sebeple yazarın eseri bir ideal için hazırladığı ve

<sup>85</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.1-2.

<sup>86</sup> Bacaklı s.3263.

amacın bugün bize ezberletilenden daha karmaşık olduğu muhakkaktır. Eser yazarını da aşan bir mahiyet gösterir. Maksadı sadece dili öğretmek olan kitaplar yazarını, çok çok yöntemini işaret eden teknik kitaplardır. Onlar basit bir materyaldir. Oysa Divânu Lügâti't Türk yazarını aşan ve bir millete dair her şeye işaret eden hususi bir eserdir. Bu manada eser, siyasi cephesiyle değerlendirilmeye matuf zengin anlamlar taşımaktadır.<sup>87</sup>

---

<sup>87</sup> Bacaklı s.3265

## 3.BÖLÜM: YÖNTEM

### 3.1. Araştırma Modeli

Divânu Lügâti't Türk adlı eserde değer bulmaya yönelik olan bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemiyle yapılmıştır.

Doküman incelemesi hedefler doğrultusunda incelenen yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman analizi çalışmaları dokümanlara ulaşma, orijinalliği kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma aşamalarının takip edildiği bir yöntemdir. Bu yöntem kolay ulaşılamayacak öznelerle ulaşılması, tepkiselliğin olmaması, zamana yayılmış bir analiz olanağı sunması, örneklemin büyüklüğü, özgünlüğün ön planda olması, maliyet düşüklüğü ve incelenen dokümanların organize edilmiş gözden geçirilmiş olması bakımından güçlü yönleri bulunan bir yöntemdir.<sup>88</sup>

### 3.2. Verilerin Toplanması

Çalışmayla ilgili toplanan veriler kaynak taraması yoluyla elde edilmiştir. Değerler, Kaşgarlı Mahmud'un hayatı, eseri Divânu Lügâti't Türk ile ilgili veriler, konu ile ilgili makaleler, kitaplar, internet kaynaklarından toplanarak analiz edilmiş, çalışmamıza temel teşkil eden A.Ercilasun'un Türk Dil Kurumu yayınlarından çıkarmış olduğu Divânu Lügâti't Türk adlı eser üzerinde önce değer analizi yapılmış ardından bulunan değerler alfabetik olarak sıralanmış ve bulunan değerlerle ilgili yorumlar ve muhtelif kaynaklardan alınan bilgilere eklenerek açıklamalara gidilmiştir.

---

<sup>88</sup>Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9.bs. Ankara Seçkin Yayınları,2013, s. 217-223.

### 3.3. Verilerin Analizi

Divânu Lügâti't Türk 'te değerlerle ilgili yapılan bu çalışmada içerik analizi ve betimsel analiz esas alınmıştır. Betimsel analiz yapılırken değer kavramı ve tanımıyla ilgili çalışmanın ardından yapılan değer sınıflamaları da göz önüne alınarak Spranger'in ortaya koyduğu altı değere ek olarak Erol Güngör'ün çalışmasında uyguladığı gibi ahlak değeri de eklenerek değerler; bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değerler başlıkları altında sınıflanmıştır.<sup>89</sup> Sınıflanan bu yedi değer başlığı altında adalet, cesaret, yardımlaşma, sevgi, misafirperverlik gibi değerler aranmıştır. Bulunan değerler içerik analizine tabi tutularak bulunan her bir değerle ilgili makalelerle desteklenen bilgiler verilmiştir.

İçerik analizinde asıl amaç toplanan verileri açıklayacak kavramlara ulaşmak ve betimsel analizde özetlenen verilerle ilgili derin bir araştırmaya girmektir. Bu araştırmayla betimsel analizde fark edilmeyen kavramlar burada keşfedilebilir.<sup>90</sup>

---

<sup>89</sup> Güngör, s. 85-86.

<sup>90</sup> Yıldırım, s. 256-259.

## 4.BULGULAR VE YORUMLAR

### DİVANU LÜGATİ'T TÜRK'TE TESPİT EDİLEN DEĞERLER

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Divânu Lügâti't Türk'te değerlerin arandığı bu çalışmada Spranger'in değer sınıflaması esas alınarak; ahlaki, bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini olmak üzere yedi başlık altında adaletten zarafete birçok değer tespit edilmiş olup bu değerler söz konusu başlıkların altında alfabetik olarak sıralanmıştır. Eserde ahlaki ve sosyal değerlerin diğer değerlere nazaran sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bu çalışmada adil olma, alçak gönüllü olma, barış, birlik olma, bilgelik, cesaret, cömertlik, çalışkanlık, dürüstlük, dünyanın geçiciliği, erdemli olma, estetik, gayretli olma, güzel söz, hediyeleşme, israf etmeme, istişare etme, iyilik etme, kahramanlık, kanaatkâr olma, komşuluk, misafirperverlik, ölçülü davranma, özür dileme, öz güven sahibi olma, öz yönelim, paylaşma, pes etmeme, sabırlı olma, saygılı davranma, saygınlık, sevgi, sır saklama, sosyal güç, sözünde durma, tedbirli olma, temizlik, teslimiyet, uyma, utanma, yardımlaşma, vefalı olma ve zarafet tespit edilen değerlerdir.

#### 4.1. Ahlaki Değerler

Ahlaki davranışın ayırt edici özelliği, insanların ve düşüncelerin iyi kötü hükümleriyle değerlendirilmesidir.<sup>91</sup> İşte bu hükümler değer olarak adlandırılır ve bu hükümler bir şeyin iyi ve ya kötü olduğunu belirten ifadeler olmakla beraber söz konusu hükümler öğrenilebilir niteliktedir. Ahlaki hükümlerin öğrenilebilir olması ahlakı sosyal öğrenme meselesi olması bakımından da incelenebilir kılmaktadır.<sup>92</sup> “ İnsanlar, şeyler, insanların davranış ve niyetleri

---

<sup>91</sup> Güngör, s.27.

<sup>92</sup> Güngör, s.27-59.

hakkında değer hükümleri veririz: Çalışkanlık iyi bir vasıftır, demokrasi iyi bir rejimdir, filan marka arabalar çok güzeldir, gibi. Dikkat edilirse ahlaki hükümler böyle birer değer hükmüdür ama değer hükümlerinin hepsi ahlakla ilgili değildir.”<sup>93</sup> Divânu Lügâti't Türk'te ahlaki değerler sınıflaması altında adil olma, barış, çalışkanlık, dürüstlük, erdemli olma, gayretli olma, güzel söz, kanaatkârlık, ölçülü davranma, özür dileme, pes etmeme, sabırlı olma, sır saklama, sözünde durma, tedbirli olma, temizlik, utanma ve vefalı olma değerleri saptanmıştır.

#### 4.1.1 Adil Olma

Güvenli bir ortam, hakkaniyetli bir yaşam için adalet her zaman toplumların en önemli değer yağlarından biri olmuştur. “Adalet her davranışın cemiyet veya onu temsil eden müesseseler tarafından uygun bir tepki ile karşılanması” anlamına gelmektedir.<sup>94</sup> Adalet hakkı temsil etmek yapılan işin hakkını verebilmek eşit davranabilmektir.<sup>95</sup> Divânu Lügâti't Türk ile aynı dönemde yazılmış Kutadgu Bilig'de devletin doğruluk, adalet ve kanun hâkimiyeti temellerine dayandığını belirterek ebedi beylik isteyen adaletten ayrılmaması gerektiği vurgulanır.<sup>96</sup> Bu takdirde toplumda kurum ve kişilere karşı güven tesis etmek çok daha kolay olacak ve sosyal yaşantıda bireyler kendilerini daha güvenli hissedeceklerdir.

Eserde adalet kavramı, ortak kelimesiyle birlikte atasözünde verilmiştir. “Ortak erden artuk alma.s.”<sup>97</sup> Bölüşme sırasında kişinin insafı olması ortağından fazla almaması insafı olması için söylenen bir sözdür.<sup>98</sup> Ortak kelimesinin hukuki alt yapısına bakıldığında karşılıklı güven ve hakkaniyete dayalı bir birlik anlayışı görülmektedir.

---

<sup>93</sup> Güngör, s.27.

<sup>94</sup> Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* 3.bs., İstanbul 2000,s. 104

<sup>95</sup> Yaman, s.28.

<sup>96</sup> Akyüz, s.126-128.

<sup>97</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.48.

<sup>98</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.48.



#### 4.1.2. Barış

Sözlükte sulh ortamı, barışma işi anlamlarıyla birlikte uyum karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü oluşturulan ortam anlamına gelen barış kavramının XI. yy da yazılmış olan bu eserde kendisine yer bulması önemlidir. Nitekim dönem itibariyle Türkler çokça savaşa girmekte olup buldukları coğrafyada hâkim konuma gelme çabasındaydılar.

İki insanın bir arada olduğu yerde anlaşmazlıkların dolayısıyla bir çatışmanın olması mümkün olabilecek bir durumdur. Bu çatışma ortamı aynı zamanda da barış kavramının ortaya çıkmasında önemlidir. İstenilen durum ise barışın olması ve sürekliliğidir. Barış insanların birlikte problemlerini çözebilmeyi ve adaleti gözetmeyi kapsamaktadır.<sup>99</sup> Tarihi süreçte barış kavramı bir hedef olarak görülmekte ve hedefe ulaşmanın öncülü olarak savaşla iç içe düşünülmektedir. Uluslara liderlik eden ve savaştan çekinmeyen liderler barışı hedeflemişlerdir.<sup>100</sup> Aşağıda “Kılıçla üzüntüyü dağıtalım ki ebleh uyansın Ülke barışa kavuşsun. Kurtla kuzu beraber yürüsün. Böylece üzüntü bizden uzaklaşsın.”<sup>101</sup> anlamına gelen :

“endik kişi tetilsü.

il törü yetilsü.n

toklı böri katılsu.n

kağgu yeme sawılsu.n”<sup>102</sup>

Şiirde barış kavramına vurgu yapıldığı görülmektedir. Eserde görülen ; “Otug odguç birle öçürme.s. Ateş alevle söndürülmez.”<sup>103</sup> anlamındaki atasözyle “Kanıç kan bileyuma.s. Kan, kan ile yıkanmaz”<sup>104</sup> anlamına gelen atasözlerine bakıldığında her iki atasözünde de kötülüğün, fitnenin yine kötülükle yok edilemeyeceği, barışın

---

<sup>99</sup> Hüseyin Vehbi İmamoğlu, “Gözde Bayraktar, Türk ve Macar Üniversite Öğrencilerinin Barış Kavramına İlişkin Algılarının Karşılaştırılması”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.1, 2014, s.20-44.

<sup>100</sup> İlkay Çıkla ,”Uluslar Arası İlişkilerde ve Devletler Arası Politikalarda Barış Kavramı” *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C. 3, S. 2, 2015, s. 27-33.

<sup>101</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.52

<sup>102</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.52

<sup>103</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.91.

<sup>104</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.378.

fitneyi yok edebileceği vurgusu yapılmaktadır. <sup>105</sup> Barış değeri Divânu Lügâti't Türk 'te çatışma ve kargaşanın yerine tercih edilmesi gereken huzurun kaynağı olarak geçmektedir.

#### 4.1.3.Çalışkanlık

Çalışkanlık Divânu Lügâti't Türk'te tembelliğin karşısında övülen ve istenilen bir durum olarak verilmektedir. Nitekim “irig i.rini yağlı.g ermegü ba.şı ka.nlı.g.” <sup>106</sup> Atasözünde çalışkan kişinin semiz yiyecekler yiyeceği tembel kişinin ise tembelliğinden dolayı başına vurulacağı belirtilerek tembelliğin bırakılması gerektiği vurgulanır. <sup>107</sup> Çalışmanın önemini açıkça vurgulandığı bu atasözünde çalışmanın sonunda alınacak mükâfat belirtilerek ayrıca bu durum bir teşvik unsuru olarak kullanılmış ve çalışma kavramı güçlü bir şekilde sergilenmiştir. “Tembele bulutun gölgesi bile yük olur.”<sup>108</sup> anlamında kullanılan “Ermegü.ke bulıt yük bolu.r.” atasözünde tembelliğe bir eleştiri söz konusu oluşuna göre çalışkanlık istenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

“sewünmegil yund ügüra adğır anın  
altun kümüş bulunpan ağı tawa.r” <sup>109</sup>

“At sürüsü, aygır, kısrağ ve bunlarla beraber gümüş, altın ve ipek bulunca sevinme. Yani bunlardan kendine bir iş yarat demek istiyor.” <sup>110</sup> Hazıra dağ dayanmaz atasözünü anımsatan bu şiirde de çalışkanlık teşvik edilip öğütlenen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Eserde ‘mayış-‘ kelimesi açıklanırken: “ er yi.rke mayışdı. Adam inatçılığından ve tembelliğinden yere yapıştı.” <sup>111</sup> denilmektedir. Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da tembellik olumsuz görülmüş doğal olarak tembelliğin karşısında olan çalışkanlık dolaylı bir yolla verilmiştir.

<sup>105</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.378.

<sup>106</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.33.

<sup>107</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.33.

<sup>108</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.71.

<sup>109</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.277.

<sup>110</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.277.

<sup>111</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.429.

#### 4.1. 4. Dürüstlük

Adil olmanın bir gereği olarak görülen dürüstlük eserde kendisine yer bulmuştur. “Doğruluk ve dürüstlük, ahlaklı olmanın bir sonucu olarak kazanılan şahsiyet vasfıdır.” Vicdan sahibi insanlar kendilerini kontrol ederken bu kontrol onların davranışlarında bir tutarlılığa vesile olur ve kişiler ahlaki prensiplerini her şartta göz önünde tutarlar. Bu prensiplere sahip olmak doğruluğu beraberinde getirir.<sup>112</sup> Divânu Lügâti't Türk'te; “Kişi ala.sı içtin ylık ala.sı taitı.n. anlamı; insanın alacası içindedir yani muhalif olduğunu gizler, hayvanın alacası ise vücudunun dışındadır, görünür. Arkadan vurduğunu riyakârlıkla gizleyen adam için söylenir.”<sup>113</sup> demektedir. Söz konusu atasözünde riyakârlık açıkça eleştirilmiş, dürüstlüğün önemi dolaylı yolla verilmiştir. Eserde hilekâr anlamına gelen ‘ötrük’ kelimesi aşağıdaki şiirle birlikte verilmiştir:

“ötrük utun ogrı.layu yüzke baka.r  
elgin tüşüp birmiş aşığ başra kaka.r”<sup>114</sup>

Şiirde sadece hilekâr adamların kaldığını bu kişilerin konuklarına hırsız gibi bakıp yedirdiklerini onların başına kaktıklarından bahsederek hilekâr adamların istenmeyen vasıflarına vurgu yapıldığı görülmektedir.<sup>115</sup>

Bir başka atasözünde de “Er sö.zi bir eder köki ü.ç.” diyerek erkekliğin bir gereği olarak sözünde durmaktan bahseder. Atasözü : “Erkekliğin gereği olarak onun sözü bir olmalıdır, bundan dönüş olmaz; nasıl ki eğer kaburgasının bağı üçtür; bir tane fazla olursa deliklerin çokluğundan eğer kaşı kırılır ve üçten az olursa o iki(bağ) insan taşımaya dayanmaz. Bu dediğini yerine getirmek için söylenir.<sup>116</sup>” anlamında kullanılmaktadır. Divânu Lügâti't Türk'te görülen dürüstlük değeri Türk edebiyatında müstesna bir yere sahip olan Dede Korkut kitabında da neredeyse her

---

<sup>112</sup> Güngör, Ahlak s.68.

<sup>113</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.44.

<sup>114</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.50.

<sup>115</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.50.

<sup>116</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.318.

hikâyede kendisine yer bulur. Yiğitliğin bir gereği dürüstlük olarak görülür.<sup>117</sup> Milli eğitim sisteminde öğrencilere verilmesi gereken davranışların başında yer alan dürüstlük kavramı Divânu Lügâti't Türk'te de üzerinde durulan bir değer olarak görülmektedir.

#### 4.1.5. Erdemli Olma

Erdem ahlaki açıdan sürekli iyi olma eğilimi ve bu tür eylemlere yatkınlık gösterme durumudur. Ahlak felsefesi nasıl yaşamalıyız sorusuna erdem kavramı ile yaklaşılır. İnsanoğluna yakışır bir hayat sürdürebilmek için erdemim payı oldukça fazladır. Bu doğrultuda kişilerin iyi bir yaşam sürebilmesi için bireyde bulunması gereken iyi niteliklerin toplamını erdem kavramıyla açıklamak mümkün olacaktır. Burada önemli olan husus erdeme dayalı ahlak anlayışının içselleştirilmesidir. Kişiler zaman zaman erdemli davranışlarda bulunabilirler ancak bu durum kişinin erdemli bir insan olduğunu göstermez. Bireyin erdemli eylemleri karakter haline gelirse erdemli insandan bahsedebiliriz.<sup>118</sup>

Ahlak felsefesinde erdemli olma karşımıza çıkarken ahlak nedir sorusu akla gelmektedir. Sözlükte kişilerin toplum içinde uymak zorunda oldukları kurallar olarak belirtilen ahlak insanlara has bir kavram olarak kullanılmakta olup öğrenilebilen bir boyuta sahiptir. İnsan gösterilen kurallar üzerine düşünebilen ve karar verebilen yapısıyla ahlaki kurallara yön verebilir.<sup>119</sup>

İslam filozoflarından İbni Sina erdem kavramını açıklarken nefsin kötülüklerinden kurtulup iyiliklerin korunması ve orta yolda dengeli davranma alışkanlığı kazanmak olarak ifade etmektedir.<sup>120</sup> Soyut bir kavram olan erdem

---

<sup>117</sup> Süleyman DÖNMEZ, "Dede Korkut Kitabı Nokta-i Nazarından Dürüstlük, Sözünde Durma, Mütevazılık ve Merhamet Erdemlerine Felsefi Bir Bakış" , *İlahiyat Akademi Dergisi*, S.3, 2016, s.89-98

<sup>118</sup> İbrahim Hakkı AYDIN, "İbn Sina'da Erdemli Yaşam", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.29, 2008, s.1-22

<sup>119</sup> Güngör, Ahlak s.11.

<sup>120</sup> Aydın, s.8.

tarihsel süreçte toplumların deneme yanılma yoluyla ortaya koydukları karşılığında ödüllendirmenin olduğu bir anlayıştır.<sup>121</sup>

“algıl öğüt mindi.n ogull erdem tile  
boyda ulug bilge bolup bilgñ üle”<sup>122</sup>

B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu tarafından bugüne “Ey oğlum benden öğüt al ve terbiyeye talip ol ki kavmin büyüğü olasın ve onlara hikmet ve terbiye dağıtasın.”<sup>123</sup> cümleleriyle çevrilen şiirde terbiyeye talip olmanın ve öğüt almanın sonucunda hikmet dağıtan büyük bir kişi olma arzusu görülmekte bu da erdemli olmaya verilen değeri göstermektedir.

Kaşgarlı zamanın zayıflayarak erdemin azaldığını, tembelin güçlendiğini söylediği<sup>124</sup> aşağıda yer alan şiirde, erdem azalmasının doğurduğu sonuçlardan şikâyetçi olmaktadır.

“ ödle k amug kewrwdi  
erdem arıg sewredi  
yunçıg yawuz tawradı  
erdem begi çertilü.”<sup>125</sup>

Bir başka atasözünde “Yüzke körme erdem tile.”<sup>126</sup> Anlamı: Yüze ve rengin solmasına bakılmaz adamdan meziyet ve edep ara.”<sup>127</sup> der. Burada anlamı verilen atasözü yüz kelimesiyle ilgili açıklamalarda tekrar dile getirilmiş ve erdemden bahsedilmiştir.<sup>128</sup> “Edebi ve fazileti olmayan kişiden devlet ve talih gider.”<sup>129</sup>

<sup>121</sup> William A. Galston, “Erdem” çev. Zeynel Abidin KILINÇ, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.1, Şubat 2018, s.200-208.

<sup>122</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.24.

<sup>123</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.24.

<sup>124</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.50.

<sup>125</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.50.

<sup>126</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.234.

<sup>127</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.234.

<sup>128</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.406.

<sup>129</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.299.

Anlamına gelen “Erdemsizden kut çertilü.r.”<sup>130</sup> atasözü ise erdemli olmanın önemini direkt olarak veriştir.

“İdimni öger men  
biligni yüger men  
könülni tüger men  
erdem üze türlünür

Diyor ki: “Allah’ın nimetlerine hamd ederim. Onun cömertliğiyle erdem toplarım. Bunlar üzerine kalbimi düğümlemim. Çünkü kalbim güzel iş ve edepleri kaplar.”<sup>131</sup>

Eserde erdem kavramı verilirken erdemın kişide bulunması gereken özelliklerden bir olduğundan ve erdemın yok olmasının olumsuz sonuçlar doğurduğundan bahsetmektedir.

#### **4.1.6. Gayretli Olma**

Çalışma isteği anlamına gelen gayret eserimizde gayret göstermeden başarının gelmeyeceğini vurgulayacak şekilde verilmiştir: “Tikme.ginçe önme.s tile. Meginçe bulma.s.” atasözü; dikmedikçe ağaç bitmez, istenen şey istemedikçe bulunmaz anlamında kişinin yaptığı işlerde gayret göstermesi için söylenir.<sup>132</sup>

Divânu Lügatit Türk’te yer alan başka bir ata sözünde de “Yazma.s atım bolma.s yanılma.s bilge bolma.s. Iskalamayan atıcı, olmaz yanılmayan âlim olmaz.”<sup>133</sup> diyerek başarıya giden yolda hataların tabii olduğu ve emeksiz başarının gelmeyeceği vurgulanmakta dolaylı olarak kısa yoldan hedefe ulaşmanın istenen bir durum olmayacağı verilmektedir.

---

<sup>130</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.299.

<sup>131</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.304.

<sup>132</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.239.

<sup>133</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.376.

#### 4.1.7. Güzel Söz

Güzel konuşma insanlar arası iletişimde kişilerin birbirlerine karşı güven duygularını geliştirmeleri bakımından oldukça önemlidir. “İletişim ne kadar etkili, düzenli ve açık olursa aynı oranda başarı sağlanır. Başarılı iletişimin anahtarı ise güzel konuşma, anlaşılır olma ve sesi etkili kullanmadır.” Başarılı olmanın önemli şartlarından biri güzel konuşmadır. Tarihte başarı elde etmiş birçok insan aynı zamanda iyi konuşmacılardır.<sup>134</sup> Divânu Lügâti't Türk'te geçen “Erdem başı t.1.” atasözünde iyi ve övülmeye değer işin başı dil olduğu. İyi konuşmayı bilen onlarla şeref kazanacağından bahsetmektedir.<sup>135</sup> Kaşgarlı erdem kelimesini kullanırken verdiği atasözünü dil kelimesini açıklarken de aynı şekilde kullanılır ve “meziyetlerin başı dildir” diyerek güzel konuşmanın ehemmiyetini vurgular.<sup>136</sup>

Yine eserde geçen “Sāwın sagra.kka tegi.r.”<sup>137</sup> atasözünde “Güzel konuşmayla adam beylerin çamçaklarında içmeye erişir; yani ağırlanır.”<sup>138</sup> derken güzel konuşmayla gelen itibardan bahsedilir. Aşağıdaki atasözünü de kötü sözün yol açabileceği olumsuz durumlar belirtilmiş ve sözün önemi vurgulanmıştır.

“Sökşüp urşur otra ton titişü.r.”

Sövüşmekten dövüş kızıdır; arada elbise yırtılır. Sövmekten kaçınmak için söylenir<sup>139</sup>

“külde kişi yüzi.ñe körlüg yüzün körüngil

Yawlak küdez tılıñı edğü sawıg tilengil

Bir adam senin yüzüne gülerse sen de onu güzel bir yüzle karşıla dilini, sıkı tut, konuşmada ve açıklamada, güzel söz, ara”<sup>140</sup>

Şiirde güler yüze karşı güler yüzlü ve tatlı dili olmak öğütlenmektedir.

---

<sup>134</sup> Mehmet Kurudayıoğlu, “Konuşma Eğitimi ve Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlikler”, *TÜBAR*, XIII , 2003, s.287-309

<sup>135</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.52.

<sup>136</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.146.

<sup>137</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.206.

<sup>138</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.206.

<sup>139</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.257.

<sup>140</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.367.

bilge eren sawların algıl öğüt  
eđgü sawıg eğlese özke siñe.r

Burada da “akıllıların, sözlerini, öğüt olarak; çünkü insan güzel sözü yetiştirip büyütürse hikmet, kalbine siner.<sup>141</sup>”

Yukarıdaki şiire paralel olarak güzel sözün yüreğe hitap ettiğinden bahsetmektedir. Şiir:

“yāy körkiñe inanma  
Suwlar üze tayanma  
Esizlikig anunma  
Tılda çıka.r eğgü sö.z”<sup>142</sup>

Baharın çiçeklerinden, renklerinin güzelliğinden hayır beklenmemesini bunlara güvenenin suya dayanan gibi olduğu belirtilmekte ve kişinin kötülük için hazırlık yapmamasını, insanları razı edecek güzel sözler çıkarmasını öğütlemektedir.<sup>143</sup> Şiirde bir kez daha güzel söz söylemekle ilgili öğütler verilmiş olması tatlı dile, doğru ve etkili iletişime verilen önemi göstermesi bakımında oldukça önemlidir. Nitekim bireysel olarak yaşantımızda başarı etmenleri arasında önemli bir yere sahip olan konuşma toplumdaki uzlaşının da kaynağıdır. Eserde de güzel ve etkili konuşma arzu edilen bir meziyet olarak değerlendirilir.

#### 4.1.8 Kanaatkâr Olma

Mütefekkirimize göre, iffet erdeminin istikrarlı bir şekilde yaşama yansıtılmasıyla nefsin gücünün dengeli olmasından doğan bir erdem de kanaatkârlıktır. Kanaatkârlık, sahip olduğuna, kısmetine gönülden razı olup, azla yetinme, anlamına gelen ve ahlaki bir erdem terimi olan kanaat (sükûn) sözcüğü kişinin elindekiyle tatmin olup, çalışmayı da terk etmeden, başkalarının sahip olduklarına göz dikmemesi anlamında kullanılmaktadır. Kanaatkâr olmak önemli bir

<sup>141</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.411.

<sup>142</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.414.

<sup>143</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.414.



ahlaki erdem olmanın yanında mutlu olmak bakımından da önemlidir. Kanaatkâr olmayan ya da olamayan hem ruhen, hem de bedenen mutlu olamadığı gibi erdemli bir yaşam süremez.<sup>144</sup>

Eserde geçen ve elindeki kendisine yetiyorsa onunla yetinilmesi ve o şeyin muhafaza edilmesi için söylenen<sup>145</sup> “Yaka.dakı yalga.galı eligdeki içgınu.r.” atasözüyle birlikte “Sülün avlanmaya çıkıpra evdeki tavuğu elden kaçıрма.” anlamındaki, “Yazı.dakı süvli.n eğer geli ewdwki taka.gu içgı nma.” ata sözü kanaat etmenin eldekiyle yetinmenin önemine vurgu yapmaktadır.

eren kamug artadı neşler udu

Tawa.r körüp uslayu eske çoka.r

“Mala tamah edince insanların ahlakı bozuldu. Malı akbabanın leşe çullandığı gibi onun üzerine çullandılar.<sup>146</sup>”

Anlamına gelen bu şiir mala tamah etmenin insanı ahlaken bozduğundan bahsederek bu durumun yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Kanaat kelimesi elindekiyle yetinme durumudur ve kanaatkâr kişi bulunduğu durumdan şikâyetçi değildir. Eserde yetinme elindekinin kıymetini bilme ve mala tamah etmeme şeklinde geçmektedir

---

<sup>144</sup> Aydın,s.12-13

<sup>145</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.115.

<sup>146</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.238.

#### 4.1.9. Ölçülü Davranma

İnsanların yaşamlarında onlara yön verecek noktalardan biri davranışlarındaki ölçüdür. Kişiler fitrat olarak her türlü duyguya açık canlılardır önemli olan kişilerin davranışlarındaki kontrol mekanizmalarını harekete geçirebilmektir.<sup>147</sup>

İslam filozoflarından İbn Miskeveyh, ölçülü ve dengeli olmayı hem kişisel hem de siyasi boyutuyla ele almış, ölçülü olmayı adalet çevresine değerlendirerek nefse ait bir erdem olarak görmüştür. Bir diğer İslam filozofu Razi de insanların hem kendilerine hem de çevrelerine zarar vermemek için adaletli ve ölçülü olmaları gerekliliğini vurgulamıştır.<sup>148</sup> Divânu Lügati't Türk'te kişilerin hareketlerinde ölçülü olması kişinin faydasına olacağı aksi halde zarar göreceği belirtilmiş ölçülü davranmanın önemi üzerinde durulmuştur.

“öç kek kamug kişi.niñ yal ñ uk ü.ze alı.m bi.l  
eđgü.lü.kü.g u.gança elgi.ñ bi.le teli.m k1.l

Öç bir borç gibi senden istenir, bunun için ondan sakın ve dikkatli ol; yabancı ve yolculara gücün yettiği kadar iyilik et.”<sup>149</sup>

Selamette acele etmek olmaz anlamına gelen “Esende iwek yok.” atasözü işleri ihtiyatlı acele etmeden yapmak için söylenen bir sözdür.<sup>150</sup> Yine eserde yer alan; “karga kazka ötkünse butı sını.r.” Karga kuvvette ve uçmakta kazı taklit ederse ayağı kırılır. Anlamına gelen ve kişinin haddini aşmaması için söylenen<sup>151</sup> atasözü ölçülü olmayı öğütler. Divânu Lügati't Türk'te ölçülü davranmayla ilgili aşağıdaki atasözleri de örnek olarak gösterilebilir:

---

<sup>147</sup> Yaman, s.122.

<sup>148</sup> Mehmet DEMİRTAŞ, “ İslam Düşüncesinde Ölçülü ve Dengeli Olmak Nasıl Ele Alınmıştır?” *Gazi Osman Paşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, 2017,s.197.

<sup>149</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.20.

<sup>150</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.36.

<sup>151</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.116.

“Kökke sagursa yüzke tüşü.r.

Anlamı: Kim ki göğe tükürür yüzüne düşer. Bu kendinden büyükle dalaşıp yenilen için söylenir.”<sup>152</sup>

“Yorgunkanda artuk ağak kösölse üşiyü.r

Anlamı: Ayak yorganının ölçüsünden fazla uzatılırsa soğuk alır.Bu haddi aşmamak için söylenir.”<sup>153</sup>

Divânu Lügâti't Türk 'te ‘kılm’ kelimesini açıklarken; “er tegme kılınç kılındı. Adam her türlü işi yaptı” der ve devamında eğer o haddi aşmak isterse haddi aşma anlamında ““üküş kılınma” ifadesinin kullanıldığı belirtilir. <sup>154</sup>

“Ülküş sewinç bulsa katıg oxsunu.r.Anlamı: Çok sevinçli kişi bir şeye uğrayabilir ve onda üzüntüsü artar. Bir şeyde aşırıya gitmemek için tavsiye edilir.”<sup>155</sup>

“ art- anıñ eye.gü.si arttı onun kaburgası arttı. Haddi aşmamak için kinayedir.”<sup>156</sup>

Sıralanan bu atasözlerinin hepsi haddi aşmamak aşırıya gitmemek için öğüt verecek şekilde eserde yer almış bulunmaktadır.

---

<sup>152</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.255.

<sup>153</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.272.

<sup>154</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.277.

<sup>155</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.499.

<sup>156</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.524.

#### 4.1.10. Özür Dileme (Hatasını Kabul Etme)

Özür kelimesi sözlükte “ Bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret, bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını ileri sürme, mazeret sakatlık, bozukluk, eksiklik veya elverişsizlik kusur, defo” <sup>157</sup> anlamlarına gelmektedir.

Ateş değmekle ağız yanmaz anlamına gelen “Ot tise ağız küyme.s” atasözü Yanlış bir sözünden dolayı özür dileyenler için kullanılır.<sup>158</sup>

Özür dileme toplum tarafından günümüzde de erdemli bir davranış olarak görülür ve özür dileyen kişi bu tavrından dolayı affedilir. Eserimizde ateş kelimesiyle ilgili atasözü ve açıklaması verilirken özür kavramına değinilmiştir.

#### 4.1.11. Pes Etmeme

Divânu Lügati't-Türk'te pes etmeme “geçit” kelimesinin kullanıldığı atasözünde umutlu olmak şeklinde kullanılmıştır. “Kayna.r ögüz keçigsiz bolma.s.” ata sözü “suyu kaynayan büyük ırmağın geçidi olmaması mümkün değildir” anlamına gelmekte çaresizlik içinde görülen bir durumda dahi bir çıkış umudu olduğunu vurgulamaktadır.<sup>159</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te “kayna-” kelimesiyle ilgili olarak da bu atasözünü vermiş “üzüntülü durumdan mutlaka bir çıkış yolu vardır” ifadesini kullanmıştır.<sup>160</sup>

<sup>157</sup> <http://tdk.gov.tr>.(27.11.2017)

<sup>158</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.20.

<sup>159</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.168.

<sup>160</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.429.

#### 4.1.12. Sabırlı Olma

Erzurumlu İbrahim Hakkı “sabır, nefsi telaştan menetmektir.”<sup>161</sup> diyerek günümüzde de güncelliğini koruyan bir tespitte bulunur. Bireyler aceleci olmadan sabırla hareket ettiklerinde olumlu neticeler alabilmektedirler. Yine İ.Hakkı eserinde sabırdan bahsederken; “Güzel sabır çok kazanç getirir. Felaketselere karşı vakur, şiddetlere karşı da sabırlı ve dirençli ol. Kızmakta ağır davran. Sabrın sonu zaferdir”<sup>162</sup> diyerek sabırla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.

Tasavvufta sabır denince Allah’tan geleni kabul etme ona rıza gösterme ve hoşnutlukla karşılama olarak algılanmış sabrın sonunun Kur’an’ı Kerimde de mükâfatla sonuçlanacağı vurgulanmıştır.<sup>163</sup> Divânu Lügâti’t Türk’te sabırla ilgili nakledilen atasözü ve şiirlere baktığımızda sabrın sonunda mükâfatın olacağı belirtilmiş bu değer kişide olması gereken istenen bir özellik olarak anlatılmıştır.

Eserde “ Buşmasa.r bo.z kuş tuta.r iwme.r ürü.ñ kuş tuta.r. Adam işinden bıkmasa av sırasında boz kuş tutar; acele etmezse en iyi doğanları tutar.”<sup>164</sup> anlamına gelen atasözünün yanında acele davranmayı terk etmek için : “İwek siñe.k sütke tüş.ür. Aceleci sinek süte düşer ve ölür.”<sup>165</sup> anlamındaki ata sözünün kullanıldığı görülmektedir.

“tegme iwet ışka körüp tıgrıl ele  
çakmak çakıp iwse kalı uğnu.r yula

Kişiyi sabrı öğütleyen yukarıdaki şiirde ; “Bir işe aceleyle gitme; onun girişine bak; dur ki onun nasıl olduğuna karar veresin. Çakmağı yakıp (kandili) aceleyle

<sup>161</sup> Erzurumlu İbrahim Hakkı, Marifetname, (Sadeleştiren: M.Fuat BAŞAR), İstanbul 1984,s.391.

<sup>162</sup> İbrahim Hakkı, s.391.

<sup>163</sup> Recep ÖNAL, “Kur'an'da İmani Ve Ahlaki Bir Tavr Olarak Sabır” , *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.12 S.2, 2008, s.444-465.

<sup>164</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.236.

<sup>165</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.237.

yakmak isterse aceleden kandil söner."<sup>166</sup> diyerek acele karar vermenin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Eserde yer alan bir başka şiirde de ;

kelse kalı katıglık erter teyü seringil

ödlek 1.şım bilip tur anca añar tirengil

Sana bir bela veya bir şiddet gelirse ona sabret ve “o geçer” Zamanın işlerini bil ve her musibetten sonra kendini korkuyla telef etme!<sup>167</sup> sözleriyle felakete karşı sabırlı olma öğüdü verilmektedir.

#### 4.1.13 Sır Saklama

Bireylerin birbirine güvenmesi adına önemli bir haslet olarak ortaya çıkan sır saklama Divânu Lügâti't Türk 'te “sıdıg” yani dişler arasındaki açıklık anlamına gelen kelimeyi verirken kullanılmıştır. “Sırrı saklaması isteyen kimseye bu sö.zni sıdıgdın sızıtma denir; “bu sözü dişlerinin arasından sızdırma” demektir, yani “gösterme”.<sup>168</sup>

#### 4.1.14 Sözünde Durma

Platon'un hapisteyken aktardığı Sokrates Kriton diyalogunda Sokrates'i hapisten kaçırmaya gelen Kriton'la yaptığı konuşmada Sokrates mahkûm olduğu ülkenin yasalarına karşı bir vatandaşlık bağı ile söz verdiğini düşünerek sonunda ölüm olmasına rağmen sözünde durarak kararlılığını gösterir. Burada ki sözünde durma hassasiyetini bu diyalogu aktaran Platon da göstermiştir.<sup>169</sup>

---

<sup>166</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.358.

<sup>167</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.448.

<sup>168</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.161.

<sup>169</sup> Ogün ÜREK, “Sokrates in Yurtseverliği Söz Vermek Sözünde Durmak ve İnsana Saygı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölüm Dergisi*, 2009, s.37-46

Eserde de tıpkı buradaki gibi sözünde durmanın hiçbir şartta vaz geçilmeyecek bir kavram olduğu iletisi yatmaktadır. Bu ileti verilirken;

“Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve diğerleri bir insana yemin ettirdikleri veya ondan bir söz aldıkları zaman yalın kılıcı yanlamasına önüne koyarlar ve bu ‘kök kirsü.n,kızıl çıksu.n’ derler; “eğer sözünü tutmazsan bu demir mavi girsin kızıl çıksın, yani kanlı olarak çıksın” derler.

Bu “o (adam) demirle öldürülecektir ve demir ondan intikam almış olacaktır” anlamına gelir; çünkü onlar demiri yüceltirler.<sup>170</sup>

Sözünden dönenin ölümle cezalandırılması anlamında kullanılan deyiş söz tutmaya verilen önemi göstermektedir.

Divânu Lügâti't Türk'ün dil bilgisiyle ilgili bilgilerin verildiği bir bölümünde çokluk ekini anlatırken bir şiir örnek olarak verilir ve burada da sözünde durma kavramından bahseder ve şiirde ‘sözünü tut’ ifadesi direkt olarak geçmektedir. Söz konusu şiir ve anlamı aşağıdaki gibidir:

“awlap meni koymañız  
ayık ayıp kaymañız  
akar közüm uş tenjiz  
tegre yöre kuş uça.r

Beni avladıktan sonra, terk edip gitme. Sözünü tut. İşte gözümünden deniz suyu akmakta. Denize benzetmesinin sebebi ise gözyaşında tuz olmasıdır. Ve diyor ki: Kuşlar gözyaşının çevresinde dönüp uçuşuyor.”<sup>171</sup>

<sup>170</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,155.

<sup>171</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.246.

#### 4.1.15 Tedbirli Olma

Türkçe sözlükte; “Önceden hazırlıklı davranan, önlemini zamanında alan, müdebbir” anlamına gelmektedir.<sup>172</sup> Eserde tedbirli olma en çok karşımıza çıkan değerlerden biridir ve tedbirli olmanı neticesinin olumlu olduğu vurgulanırken aksi durumda kişinin zarar göreceğine vurgusu yapılmaktadır.

Eserde birçok atasözünde tedbirli olmak ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu atasözleri ;

“Egir bolsa er ölme.s Bu kök, insanın yanında olsa insan karın ağrısından ölmez; çünkü onu yer ve kurtulur.”<sup>173</sup> Bu atasözü olay olmadan tedbir almak için söylenen bir sözdür.<sup>174</sup>

“ İzlik bolsa er uldı.ma.s,içlik bolsa at yağrı.ma.s. Adam ayakkabılı ise yalınayak kalmaz; atın sırtında örtü varsa sırtı yaralanmaz. Bu söz, işlerde tedbirli olmak için kullanılır.”<sup>175</sup>

“Aңduz bolsa at ölme.s. Andız otu yanında bulunursa at karın ağrısından ölmez. Çünkü o atın gırtlğından verilir ve at iyileşir. Seyahate çıkana, tedbirli olsun diye söylenir.”<sup>176</sup> gibidir.

Yine eserde Çiğilce ‘imtili’ kelimesi verilirken; “bu ışık imtili kıldı denir. Bu işi tedbir almadan aceleyle yaptı demektir.”<sup>177</sup> açıklaması yapılmıştır. Eserde yirmi yerde belirlenen tedbirli olma değeri yukarıdaki örneklerde belirtildiği gibi atasözleriyle birlikte verilmiş ve tedbir olma değeri açıkça vurgulanmıştır. Divânu Lügâti’t Türk ’ün çeşitli bölümlerinde görülen tedbirli olmak ile ilgili atasözleri aşağıdaki gibidir:

“Azuklug arma.s Azığı olan doyduğu ve kuvvetli olduğu için yolculukta yorulmaz.”<sup>178</sup>

---

<sup>172</sup> <http://tdk.gov.tr>.(23.11.2017)

<sup>173</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.26.

<sup>174</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.26.

<sup>175</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.51.

<sup>176</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.56.

<sup>177</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.72.

<sup>178</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.76.



“it ısırma.s at tepme.s time At tepmez it ısırılmaz deme, çünkü bu onların huyudur.”<sup>179</sup>

“Tulum anutsa kulun bulu.r tulum unutsa bulun bolu.r. Kim düşmana karşı silah hazırlarsa tay bulur; kim hazırlanmayı unutursa tutsak olur.”<sup>180</sup>

Düşmana karşı Hazırlıklı olma adına kullanılır. Yine düşmanı küçük görmemeyi ve tedbirli olmayı öğütleyen bir başka atasözü; “ Yağın.nı aşakla.sa başka çıka.r. Düşmanını küçük sayarsa başa çıkar.”<sup>181</sup>’dır.

“Yada.g atı çaruk küçi azuk. İnsanın atı çarık, gücü ise azıktır.

Bunlar için hazırlık yapılması maksadıyla söylenir ki yaya ve zayıf kalınmasın.”<sup>182</sup> Sabanda sandırış bolsa örtgünde irteş bolma.s. Çift zamanında çekişme olsa hasat zamanı kavga olmaz.<sup>183</sup> Bu, henüz işin başında her hususta anlaşılacak sonradan kavga çıkmaması gerektiğini anlatmak için kullanılır.<sup>184</sup>

“Uygur yıga.ç uzu.n kes temür kıska kes. Tahtayı keserken uzun kes; demiri keserken kısa kes. Çünkü demiri uzatma imkânı vardır.”<sup>185</sup>

Yukarıda düşmanı küçük görmemek için söylenen atasözleriyle aynı anlama gelen şu şiirde:

kiçig bulup ya.gını yirgü eme.s

eğgermeğip koğsa anı ilni kuna.r

Küçük olsa bile düşmanı hor görmemek gerekir. Ondan çekinilmediği ve ihmal edildiği zaman ülkeni senden alır.<sup>186</sup> diyerek tedbirin gerekliliği bir kez daha vurgulanmıştır. Eserde tedbirli olma ile ilgili bir diz atasözü aşağıdaki gibidir:

---

<sup>179</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.91.

<sup>180</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.72.

<sup>181</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.133.

<sup>182</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.164.

<sup>183</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.164.

<sup>184</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.173.

<sup>185</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.236.

<sup>186</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.242.

“Atasözü: Kiçigde katıglansa ulga.du sewnü.r. Anlamı: Küçüklüğünde çalışan büyüyünce sevinir.”<sup>187</sup>

“Atasözü: Saçıratgu.dın korkmış kuş kırk yıl yığa.ç üze konma.s. Anlamı: Bu vartayı bir kere atlatan kuş, iki dalı olan ağaca kırk yıl konmaz. Bu peygamberin mümin sokulduğu yerden iki defa sokulmaz dediği gibidir.”<sup>188</sup>

Açıklamadan anlaşıldığına göre tedbirli olunarak bir kez yapılan hata ikinci kez tekrarlanmayacaktır.

“Atasözü: Keğüklüg öli.me.s küweçlig küri.me.s.

Anlamı: Kepenek sahibi yağmurda ıslanmaz, kendini onunla korur. Gem de mızraksı demirli olursa at taşkınlık yapamaz.” Burada da bir iş için önceden hazırlıklı olma anlamı görülmektedir.<sup>189</sup>

Eserde bir işi uygun zamanda yapmanın önemini vurgulamak için, uygun olmayan yerde değirmen yapıldığında su gereksiz yerden fişkirir<sup>190</sup> anlamında “Teñsizde tegirme.n turgursa yaragsızda yār barı.r.”<sup>191</sup> atasözü verilmiştir.

Divânu Lügâti’t Türk’te Kaşgarlı bir olay gerçekleşmeden önce alınan tedbir anlamında “Sabanda sandruş bolsa örtgü.nde irteş bolma.s.<sup>192</sup> anlamı Ekin vakti çekişme ve mücadele olursa harman vakti düşmanlık olmaz.”<sup>193</sup> Atasözüyle; “Su görölmeden ayakkabı çıkarılmaz.”<sup>194</sup> anlamına gelen;“Su.w körme.ginçe etük tartma.”<sup>195</sup> atasözünü vermiştir.

“Atasözü: Tünle yorup kündüz sewnü.r kiçigde ewlenip ulga.đu sewnü.r.

Anlamı: Geceleyin yürüyen gündüz sevinir; çünkü mesafeyi görmeden kat etmiştir. Küçüklüğünde evlenen büyüklüğünde sevinir; çünkü evlatları işlerinde koşturur; kendisi de dinlenir.”<sup>196</sup>

---

<sup>187</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.311.

<sup>188</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.336.

<sup>189</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.459.

<sup>190</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.491.

<sup>191</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.491.

<sup>192</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.520.

<sup>193</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.520.

<sup>194</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.524.

<sup>195</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.524.

<sup>196</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu,s.384.

Temkinli davranmakla ilgili verilen bütün ifadelerde temkinli davranmanın fayda getireceği üzerinde durulur ister ticarete olsun ister savaşta olsun her alanda temkinli olmanın olumlu neticeler doğuracağı açıkça ifade edilmektedir.

#### 4.1.16 Temizlik

Divânu Lügâti't Türk'te temizlik kelimesinin karşılığı olarak 'arrıg' sözcüğü görülmektedir. Kelime eserde; "arrıg neç çok temiz şey."<sup>197</sup> ifadesinde yerini almıştır.

#### 4.1.17 Utanma

Utanma olgusunun bir içgüdü mü yoksa sonradan kazanılan bir davranış mı olduğu tartışılmakla beraber utanma psikolojik bir yönü olan bireyler arası bir duygudur. Utanma duygusu zihnin ön bölgesinde sosyal becerilerin bulunduğu alanda yer alan ve toplumsal temeli olan bir duygudur. Utanmayla ilgili değer yargıları kültürden kültüre farklılıklar gösterebilmekle beraber bütün toplumlarda var olan bir durumdur. Ahlaki bakımdan olgunlaşma sürecindeki kişi utanma duygusuyla birlikte kendine bir yol tayin edebilmektedir.<sup>198</sup>

Bir arada yaşayan insanoğlunun uyması gereken belli kurallar bulunmaktadır insanların birbirlerini rahatsız etmemesi için gereken kurallardan biride hayâdır. Çağa ve topluma göre farklılıklar gösterse de ahlaki kurallar asgari müşterekte farklılıklardan fazladır.<sup>199</sup>

---

<sup>197</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.73.

<sup>198</sup> Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da "Hayâ"/Utanma Olgusu", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, Güz 2011, s.1-47.

<sup>199</sup> Mustafa IŞIK, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Çerçevesinde Hayânın Evrenselliği: Utanmadıktan Sonra İsteddiğini Yap!", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XVII, S. 1, 2013, s.284-285.

Divânu Lügâti't Türk'te utanma kişide olması gereken bir özellik olarak görülür. “ır” sözcüğü utanma ifade eder “Adam utandı” anlamında er ır boldı denir.<sup>200</sup> Ayrıca utanma “ıtka uwut atsa uldañ yime.s.” atasözünde kişinin haya ile iş yapması istendiğinde söylenen bir söz olarak; “Köpeğe haya atılırsa ayakkabının altını yemez.”<sup>201</sup> manasıyla kullanılmaktadır. Eserde utanılacak işlere ‘u.tunç iş’ dendiği ve bu kavramın yukarıdaki atasözünde geçen ‘haya’ anlamındaki ‘uwut’ olduğu görülmektedir.<sup>202</sup> Eserde geçen bir şiirde;

“tün kün Teñri.ke boynamagıl

korkup anar eymenü oynamagıl”<sup>203</sup>

“Gece gündüz yüce Tanrı’ya ibadet et ve isyan etme! Ondan ürk ve kor; ona karşı haya ve korku içinde ol oynama!”<sup>204</sup> demektedir.

Utanma bu kez Tanrıya karşı korkma kavramıyla birlikte verilmiş ve ona teslimiyetin bir gereği olarak görülmüştür. Bu duygu eserde hem bireyler arasında hem de Tanrıya karşı olması gereken insani bir durum olarak ortaya çıkar ve bireyin utanmasının yeri geldiğinde gerekli olduğu belirtilir.

#### 4.1.18 Vefalı Olma

Türkçe sözlükte vefa; Sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağlılığı<sup>205</sup> anlamına gelmektedir. Vefa toplumda dostluğun bir değeri olarak görülür ki dostlukta kolay elde edilen bir kazanım değildir.

Nitekim ; eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez, atasözünde vefanın ve dostluğun birbirinden ayrı düşünülmediğini görmekteyiz. Divânu Lügati't-Türk vefa göstermeyenlerin dost olmadığı vurgulanırken iyi kişileri yâd etmenin gerektiği belirtilir.

---

<sup>200</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.16.

<sup>201</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.57.

<sup>202</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.66.

<sup>203</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.501.

<sup>204</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.501.

<sup>205</sup> <http://tdk.gov.tr>.(30.11.2017)

“kanca bardın ay agul  
erdi.ñ mende inç amul  
attın emdi sen tü.ñü.l  
k1.ldı.ñ erse k1.lma.gu

Eskiden yanında bulunan, sonra atını bırakarak kendisini terk eden tekrar gelip atını isteyen çocuğu, sözünden çıktığı için atı geri vermeyi reddederek azarlıyor ve şöyle diyor: Benim yanımda selamet ve sükûnet içinde, iyi durumda endişesiz idin; niçin bana yüz çevirdin?”<sup>206</sup>

erdi oza erenle.r  
erdem begi bilig tāg  
aydı üküş ögütl.r  
köñlüm bolur añar sa.g

Eski zamanlarda ilim ve hikmetleri dağ yüceliğinde olan erdem sahibi adamlar vardı. Ögüt verici çok şeyler söylediler. Onları yâd edince gönül arınır.<sup>207</sup>

Erdem sahibi kişilerin yâd edilmesinin gerekli görülmesi vefalı olmanın açık göstergesidir. Erdem sahibi kişilere vefa gösterilirken vefa sahibi olmayan kişiler eserde eleştirilmiştir. Şu atasözü söz konusu eleştiriye örnek olarak gösterilebilir:

“Tatıg kö.zre tike.nig tüpre. Fars’ı gözden vur;dikeni kökten sök.”<sup>208</sup> Anlamı: “Tat Yağma ve Toxsıların nezdinde Uygur kafirleri. Onların ülkesinde onlardan duydum. Konuşma sırsında “Uygur ve Çinli” anlamında Tat Tawga.ç diyorlar. Bu atasözünün yorumu onlara da gider; çünkü onların vefası yoktur.” Diken nasıl kökünden sökülmeği hak etmiş ise Uygur da gözünden vurulmayı hak etmiştir.<sup>209</sup>

Yukarıdaki atasözünde yer alan eleştirinin bir benzeri ;

yakın yaguk körmedip neñni küdü.r

kaşaş tapa it kipi k1.ñru baka.r<sup>210</sup> burada verilmiştir.

<sup>206</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.35.

<sup>207</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.43.

<sup>208</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.317.

<sup>209</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.317.

<sup>210</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.356.

Şiirde insanların dünya malına önem verip kardeşlerine kızgın gözle baktıklarını belirtip onları kemiği koruyan bir köpeğe benzeterek oldukça sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu da toplumda vefa duygusuna verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir.<sup>211</sup>

Eserde 'yügür' kelimesi açıklanırken verilen şiirde:

“ündep ulug tapa.ru tawrak kelip yügürgil  
kurgak yılın boşun kör kanda düşer ko.dı il”<sup>212</sup>

Yaşlı birinin çağırdığında onun davetine koşarak icabet etmenin gerektiğini, kıtlık zamanında kişinin kavmiyle beraber olması ve her felakette onlarla olmasını söyleyerek vefalı olması iletisi verilmektedir.<sup>213</sup>

## 4.2. Bilimsel Değerler

Spranger bu değeri ifade ederken gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verilmesinden eleştirici ve akılcı olmaktan bahseder. Bilimsellik değeri eserde bilgelik değeriyle kendine yer bulmuştur.

### 4.2.1 Bilgelik

Bilgiyle ilgili çokça tanım yapılmakla birlikte genel manada bilenle bilinen arasındaki birlik ve bu birliğin kesin olması biçiminde tanımlanmaktadır.<sup>214</sup>

Bilgelik kavramı ise bilgiyle ilişkili olarak Salih Yılmaz tarafından şöyle aktarılmaktadır: “İnsanlar bilgi edinerek bilge olamaz; ancak bilgiyi iyi uygulayabilir ve hayata geçirebilirse bilgelik yoluna girebilirler. Bilge, kendine hâkim, erdemli, bildiğini başkaları için de faydalı biçimde kullanabilen kişiye denir. Bilge insan

<sup>211</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.356.

<sup>212</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.379.

<sup>213</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.379.

<sup>214</sup> Halil KAYIKCI, *Augustinus'un Bilgi Anlayışı*, ( Danışman: Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi,2009.

muhakeme etme ve yargılama gücünü iyi kullandır.”<sup>215</sup> Türklerin bugüne kadar gelmiş mitlerinde, efsanelerinde, destanlarında ve birçok anlatıda bilgelik kavramı öne çıkar. Türkler yapacakları işlerde mutlaka bilge bir kişinin deneyimlerinden onun düşüncelerinden yararlanırlar. Ergenekon destanında da Oğuz Kaan destanında da Dede Korkut hikâyelerinde de yol gösteren bir rehber ve bilge bir kişiye rastlarız buda Türk toplumunda bilgiye ve bilgelige verilen değerin bir göstergesidir.<sup>216</sup>

Eserde , “yaşı büyük aklı ve iz’ anı olan kimseye öge lakabı verilir.”<sup>217</sup> Bu kelime Divânu Lügâti’t Türk’ün başka bir bölümde de geçer ve burada da akıllı yaşlı işlerde denenmiş halktan kişilerin unvanı diye bahseder.<sup>218</sup> Burada görüldüğü üzere bilgiye ve deneyime önem verilmiş ve kelime unvan olarak kullanılmıştır.

“erdem tile öğrenipen bolma küwe.z

Erdemsizin öğünse enmegüde enç.r

Diyor ki: Hikmet ve ilmi iste ve onu öğren; öğrenmekte kibir gösterme. Öğrenmeden edep ve hikmet iddia eden kimse imtihan sırasında şaşırır.”<sup>219</sup>

Ercilasun ve Akkoyunlu’bun ; “Ey oğlum! Öğüdü al nefsenden boşluğu(cahilliği)uzaklaştır. Kavutu olan ona pekmez katar. Bunun gibi aklı olan da öğüdü kabul eder.”<sup>220</sup> Sözleriyle bugünün Türkçesine aktardığı aşağıda yer alan şiir cahilliğe kapıları kapatırken bilginin alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

“oğlum öğüt algıl bigisizlik kite.r

talka.n kimniñ bolsa ançr bekmes kata.r”<sup>221</sup>

İlmin insan için ne kadar önemli olduğu eserimizin bir başka bölümünde bu safer -lıkın,-likin, eklerini anlatırken verilir. -lıkın,-likin ötreli ve esreli “lam” ile

---

<sup>215</sup> Salih YILMAZ, “Türk Mitolojisinde Bilgelik Kavramı” Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması, Eskişehir, 26-28 Mayıs 2014, s. 233-251.

<sup>216</sup> Yılmaz, s.238-240.

<sup>217</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.22.

<sup>218</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.44.

<sup>219</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.115.

<sup>220</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.191.

<sup>221</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.191.

“ile” anlamına gelen ektir. “Örnek: biligin uluglukka tegdim Anlamı: Akıl ve ilimle şeref kazandım.”<sup>222</sup> Yine bir başka şiirde :

“ögren anıñ biligin künde aña.r baru  
Kotkılıkm tapıngıl koğgıl küwe.z na.ru”<sup>223</sup>

Oğluna öğüt verirken bilgin birine rastladığında ona her güz gidip hikmet öğrenmesini istiyor ve alçak gönüllülikle hizmet edip kibri bırakmasını istiyor.<sup>224</sup> Şiirden anlaşılacağı üzere bilgi peşinden gidilecek bir durum olarak görölmektedir.

Aşağıda Divânu Lüğâti’t Türk’te bilgelikle ilgili çeşitli şiir ve atasözleri sıralanmıştır:

“us es körüp yüksek kalık ko.dı çoka.r  
bilge kişi öğüt birip tawrak uka.r

Diyor ki: Akbaba av görürse yüksek gökten inerek üzerine kapanır. Hikmetli adamında avı öğüttür; onu işitince ezberleyip anlar.”<sup>225</sup>

“ulıgnı tile.r men  
Tawa.rı.n yöle.r men  
Tilekni bula.r men.  
Yılıkm anar üplenü.r

Diyor ki: İlim isterim ve onu mal ile desteklerim. Burada istenen parlak gelecek kast ediliyor. Bunun için malım ve hayvanlarım talan ediliyor.”<sup>226</sup>

---

<sup>222</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.258.

<sup>223</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.273.

<sup>224</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.273.

<sup>225</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.368.

<sup>226</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.385.



“bilini irdedim  
bügü.ni üdürdüm  
özümni ağırdım  
yalgıl atım yazlınu.r

Diyor ki: Hikmet ve ilim istedim. Akıllı bilgeyi seçtim. İnsanlar arasında kendimi ayırdım. Bundan dolayı, ak yeleli atım bu iş için çözülmektedir.”<sup>227</sup>

“oğlum saña koğur men erdem öğüt xuma.ru  
bilge erig bulup sen yakkıl anıñ tapa.ru

Diyor ki: Ey oğul sana erdem ve edep bırakıyorum. Akıllı bir alime rastlarsan ona yaklaş ve ondan faydalan.”<sup>228</sup>

Divânu Lügati't Türk'de bilgelik ve bilgi kavramı övülen, değer verilen ve saygı duyulan bir kavram olarak öne çıkmış değerler içerisinde toplamda dokuz yerde geçmesi bakımından sayısal anlamda da eserde çokça tekrarlanan bir değer olmuştur.

Divânu Lügati't- Türk'te erdem ve bilgelik arasında yakın bir ilişki görülür. Örneğin bir beyitte gençlere, erdemli ve bilge kişiden öğüt alması ve erdemli bir bilge olmanın yollarını öğrenmesi tavsiye edilmektedir. Bunu gerçekleştirebilirse halkın şefi, önderi veya lideri durumuna yükseleceği anlatılmakta, böylece erdem arayışını ve bu yolda karşılaşılacak sıkıntılara katlanmayı teşvik edecek güçlü bir motivasyon sunulmaktadır. Kitapta, bu noktada da kalınmamakta ve bu konuma ulaşan kişiye, bu aşamadan sonra yapması gerekenlerle ilgili tavsiyede bulunmaktadır. İşte bu nokta erdem ve bilgeliği bir araya getirmekte ve halkın önderi olanın dağıtması gereken en önemli iki değer olarak gösterilmektedir.<sup>229</sup>

---

<sup>227</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.446.

<sup>228</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.529.

<sup>229</sup> Cafer Sadık YARAN, “Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügâti't Türk'ünde Erdem ve Bilgelik” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.18, 2008, s.25

### 4.3 Ekonomik Değerler

Ekonomi insanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır.<sup>230</sup> Spranger değer tasnifi yaparken ekonomik değeri yararlı ve pratik olana önem verime olarak alır. Divânu Lügâti't Türk'te bu değer israf kavramıyla görülür.

#### 4.3.1 İsrâf Etmeme

Türkçe sözlükte israf; gereksiz yere para, zaman, emek ve benzerini harcama, savurganlık<sup>231</sup> olarak geçmektedir. Dünya hayatını düzende tutan birtakım dinamikler mevcuttur. İnsanoğlunun bu dinamikleri sorumsuzca kullanması dengeleri bozacak bu da sistemin bütününe zarar verecektir. Maddi ya da manevi sistemde yer alan düzenin bu şekilde bozulması Kur'anı kerimde de karşılığını israf kelimesiyle bulmaktadır.<sup>232</sup> İsrâf hem kültürel olarak hem de dini olarak hoş karşılanmayan bir kavramdır. Eserimizde bu kavram terk edilmesi gereken yapılmaması gereken bir durum olarak nakledilmiştir.

Divânu Lügâti't Türk'te ipek kelimesinin karşılığında verilen “torku” sözcüğü “Tawgwç xänniñ torkusı telim teñle.meğip bıça.s”<sup>233</sup> atasözü içinde verilir. Söz konusu atasözü; “Çin hakanının ipeği çoktur. Buna rağmen ölçmeden elbiselik kesmez. Bu söz, israfı önlemek ve bir işi bilerek yapmak için kullanılır.”<sup>234</sup> anlamında kullanılarak israfa bakış açısı net şekilde verilmiştir.

---

<sup>230</sup> <http://tdk.gov.tr>.(23.11.2017)

<sup>231</sup> <http://tdk.gov.tr>.(23.11.2017)

<sup>232</sup> Veli Kayhan, “ Kur'an'a Göre İsrâf ve İktisat”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 2, 2006, s.151-152.

<sup>233</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.185.

<sup>234</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.185.

## 4.4 Estetik Değerler

### 4.4.1 Estetik

Güncel Türkçe sözlükte estetik kavramı sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat, güzellik duygusu ile ilgili olan, güzellik duygusuna uygun olan, güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu, güzel duyu, gibi anlamlara geldiğini görmekteyiz.<sup>235</sup>

Güzelliği hissetmeye ve bulmaya çalışmak estetik anlayış bu anlayışa sahip olmak ise güzelliği anlamak ve özüne inme yeterliliğine sahip olmaktır.<sup>236</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te estetik kavramı şöyle geçer;

“Barçın yama.gı barçınka kars yama.gı karska.” Bu atasözün anlamına bakıldığında

“ İpeğini yaması ipekle daha uygun olur. Yününde yaması yünle yakışır. Bu her cinsin kendi cinsine daha meyilli olduğunu anlatmak için kullanılır.”<sup>237</sup>

İfadelerini görülmektedir ki burada dikkat edilmesi gereken nokta, uyumun dolayısıyla birbirine yakışanların bir arada olmasıdır.

<sup>235</sup> <http://tdk.gov.tr>.(06.11.2017)

<sup>236</sup> Kübra ÖZALP, “Güzelin Bilinçli Algısı ve Estetik Eğitimi,” *İdil Dergisi*, cilt 5, S.21,2016, S.491-504.

<sup>237</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.360.

#### 4.4.2 Zarafet

Divânu Lügâti't Türk'te: 'taylañ' kelimesi açıklanırken: “ taylañ er zarif, boylu latif, aydınlık renkli temiz elbiseli adam”. İfadeleri yer alır ki delikanlılar için kullanılır.<sup>238</sup> Taylañ yiğit denir; titiz ve zarif genç demektir.<sup>239</sup>

Eserde estetik zariflik ve uyum kavramlarıyla ortaya çıkmaktadır. Estetik değeri Spranger tarafından belirtilirken de aynı şekilde simetri ve uyumdan bahsedilmektedir.

#### 4.5.Dini Değerler

Spranger dini değerlere sahip olan kişinin evreni bir bütün olarak kavradığını ve dini uğrunda dünyevi isteklerini feda edebileceğini belirtir. Eserde dünyanın geçiciliği ve teslimiyet değerleri altında belirlenen dini değerlerde de bu durum açıkça görülmektedir.

İslami açıdan dinin temel değerlerine bakıldığında; dinin, canın, malın, aklın, neslin korunması olduğu görülür. Gazalının ilk defa bahsettiği bu beş başlık aynı zamanda modern dünyadaki evrensel insan haklarıyla da uyumlu olması bakımından önemlidir.<sup>240</sup>

#### 4. 5.1 Dünyanın Geçiciliği

Eserde geçen 'kara orun' yani kabir kelimesi ve ebedi olan şey manasında kullanılan 'menğü' kelimelerinin açıklaması verilirken inanç sistemiyle ilgili olarak her şeyin sonu olduğundan elimizdeki malın geçiciliğinden bahsetmiştir. Aşağıdaki şiirde de dünyanın geçiciliği şöyle dile getirilmiştir:

---

<sup>238</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.506.

<sup>239</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.506.

<sup>240</sup> Mustafa Önder ve Hüseyin Bulut, “Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 1, 2013, s. 15-32.

“birmiş senin bil yalñuk tapar karınka  
kalmış tawar ađınınñ kirse kara orunka”<sup>241</sup>

Söz konusu şiirde kişinin yediğinin kendine ait olduğu insanın karnına hizmet ettiği vurgulanarak kişinin kabre girdiğinde malının başkasına ait olduğu belirtilmiştir.<sup>242</sup>

“togup takı kalmadı menğü eren  
ajun küni yulduzı tutçı toga.r

Zamanı niteleyerek diyor ki: Doğan, sonsuza kadar yaşamamıştır. Dünyanın güneş ve yıldızları ise her zaman doğar ve yıpranmazlar.”<sup>243</sup>

Burada da doğanın sonsuza kadar yaşamadığı ifadesi dünyanın geçiciliğinin ortaya koyması bakımından önemlidir.

#### 4.5.2 Teslimiyet

İman etme bir tasdik etme kesin bir kabullenıştır ki buda Allah’a teslimiyeti gerektirir.<sup>244</sup> Kişi kendi benliğinin farkında olduğu zaman sınırlarını da bilmekte ve hayatını buna göre şekillendirerek Allah’a teslim olma yolunu seçmektedir. Tasavvuf ehli birçok mutasavvıfta olduğu gibi bu tavır Yunus Emrede de kendisini gösterir;

Âşık olan miskin olur Hak yoluna teslim olur

Her ne dersen boyun tutar, çare yok gönül yıkmağa’<sup>245</sup> diyen Yunus’taki tavır Divânu Lügatit Türk’te de görülmektedir. Bu tavır Afrasiyab mersiyesinde şu dörtlükte kendini gösterir:

---

<sup>241</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.443.

<sup>242</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.443.

<sup>243</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.502.

<sup>244</sup> Tefvik Yücedoğru, “Kur’ân’da İman Kavramı” , *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.2, 2006, s.24.

<sup>245</sup> Ömer Müftüoğlu, “Yunus Emre’nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur’an Kültürü” , *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.36, 2011, s.208.

“ögreyüki mundag ok  
munda adın tıldag ok  
atsa ajun ugrap ok  
taglar başı kertilü.r

Diyor ki: Zamanın âdeti böyledir. Bu öldürücü sebeplerden gayrısı bahanedir. Devran dağların başına doğru bir ok atsa (dağların başı) aşınır”<sup>246</sup>

Eserde bir başka şiirde tanrıdan korkup ona isyan etmemeyi gece gündüz ona ibadet etmeyi öğütleyen aşağıdaki şiir tam bir teslimiyet ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır.<sup>247</sup>

“tün kün Tenri.ke boynamagıl  
korkup anar eymenü oynamagıl”<sup>248</sup>

#### 4.6 Sosyal Değerler

Spranger sosyal değerleri açıklarken başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esas olduğunu ve en yüksek değerın insan sevgisi olduğunu belirtmiş, sosyal değerlere sahip bireylerin nazik, sempatik olduklarını ve bencil olmadıklarını vurgulamıştır. Bu çerçevede eserde sosyal değerler başlığı altında alçak gönüllü olma, birlik, cömertlik, hediyeleşme, istişare etme, iyilik, komşuluk, misafirperverlik, paylaşma, saygılı davranma, sevgi ve yardımlaşma değerleri belirlenmiştir. Nelson sosyal değerleri verirken bireyin toplum içerisinde var olmasını sağlayan eşitlik, adalet, saygı gibi değerlerin sosyal değerler olduğunu belirtmiştir. Divânu Lügati't Türk'te sosyal değerlere sahip kişiler etraflarınca saygı duyulan kişiler olarak gösterilmiştir.

<sup>246</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.82.

<sup>247</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.501.

<sup>248</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.501.

#### 4.6.1 Alçak Gönüllü Olma

Tevazu insanların gönüllerinde sevgi ve saygı duygularını geliştiren onlara güzel meziyetler kazandıran, kalpte kibre yer vermeyen, bencillik, cimrilik, kıskançlık, çekememezlik gibi kötü huyları eritip yok eden, güzel huylara gölge düşüren çirkin hareketleri, fikir ve düşünceleri yok eden bir değer olarak nitelendirilmektedir.<sup>249</sup>

Başka bir tanımda da “ alçak gönüllülük, kendimizden daha büyük olan bir şeye bağlılığımızın ve insan kardeşlerimiz ve hayatın tümüyle olan karşılıklı bağlılığımızın farkındalığıdır”<sup>250</sup> şeklinde ifade edilmektedir.

Divânu Lügâti't Türk'te kendini çöven birinin bunu terk etmesi için “Ögünggü.çi üminde arta.tur.”<sup>251</sup> atasözü kullanılır. Atasözü kendini öven şalvarını kirletir anlamına gelmektedir. Bundan kasıt kişinin övündüğü işi yapamayıp altını kirletesiye utanır.<sup>252</sup> bir başka atasözünde de “Eşiç ayu.r tüpüm altu.n,kamıç ayu.r men kanda men. Anlamı Tencere dibinin altın olduğunu iddia eder, kepçe de ben nerdeyim der.”<sup>253</sup> Bu atasözü kişinin kendisi tanıyanların yanında övündüğünde kullanılır.<sup>254</sup>

“özin ögnüp orı.ladı

yırak yıl.ri karı.la.dı

atık kemşip orı.la.dı

uwut bölüp töpü agdı

---

<sup>249</sup> Muharrem Demir, *Kur'an'da Tevazu Kavramı*,(Danışman: Prof. Dr. Salih AKDEMİR), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi,2010.

<sup>250</sup> Hayati Hökelekli, “Tevazu” Dem Dergisi, Yıl 1, S. 2, 2007, s. 114.

<sup>251</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.99.

<sup>252</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.99.

<sup>253</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.25.

<sup>254</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.25.

Kendisine saldıran bir kahramanı tasvir ederek, diyor ki: O haddinden fazla övünüp kendisini şişirerek gururla geldi. Yeri arşınlayarak (bu dağları ben yarattım dercesine) atıyla saldırdı. Sonunda utanarak tepeyi aşip defoldu.”<sup>255</sup>

Burada kendini büyük görmenin sonuçları verilerek alçakgönüllülük dolaylı yolla vurgulanmıştır.

İş yaparken övünen kimse için eserde ; “Teşük suwda belgüre.r” atasözü kullanılarak "senin işinin iyiliği kötülüğü işi bitirdiğin zaman belli olur" denilmektedir. Söz konusu atasözünün anlamı: “Çatlak olan şeyin çatlağı suda belli olur.” dur.<sup>256</sup>

“Atasözü: Tewe Bedük etse mayakı Bedük erme.s. Anlamı: Devenin cüssesinin büyük olması pisliğinin de büyük olması demek değildir. Bu bir büyüğün yanında çirak olduğu halde kendini büyük görenler için kullanılır. “Büyükük, kölesi olduğum kişiye aittir” demektir.”<sup>257</sup>

“bulmuş neñig sewer sen  
akruñ a ñar sewingil  
barmış ne ñig sakınma  
azra.k a ñar ökingil

Diyor ki: Elde olan malı seviyorsun. Ona yavaş yavaş sevin! gururlanma! Çünkü hayıflanmak onu sana geri döndürmez”.<sup>258</sup>

Eserde alçak gönüllülikle ilgili yer alan kelime ve atasözlerinin açıklamalarına baktığımızda, gururlanıp kibre kapılmanın sonunda ortaya çıkacak olumsuz durum sergilenmiş övünmenin fayda vermeyeceği dile getirilerek alçakgönüllü olunması konusunda öğütte bulunulmuştur.

---

<sup>255</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.135.

<sup>256</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.167.

<sup>257</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.417.

<sup>258</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.494.



#### 4.6.2 Birlik Olma

Türkçe sözlükte birlik kavramı; tek, bir olma durumu, vahdaniyet, bir arada olma durumu bağıllık, benzerlik, bağlantı, konunun bir ana düşünce çevresinde toplanması anlamlarıyla açıklanmış müzik terimi ve askeri terim olarak kullanımları verilmiştir.<sup>259</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te birlik değeri bir arada olmanın kişiyi kuvvetli kılacağı, birlik beraberlik içerisinde hareket etmenin sorunları çözebileceği üzerinde durmuştur.

Eserde yer alan “Orı kopsa oğuş aklışu.r yağı kelse imrem tepreşü.r.” Atasözü olay olduğunda aşiret bir araya gelir, düşman gelince onunla savaşmak için toplanılır anlamlarına gelmektedir ve herhangi bir olayda birlik olmak için kullanılan bir atasözüdür.<sup>260</sup> Yine Divânu Lügâti't Türk'te birlikte olmanın önemini vurgulayan kahramanın arkası olmadan düşmanı yenemeyeceğini belirttiği “Arkasız alp çerig sıyu.ma.s” sözü birlik olmanın önemini vurgulamaktadır.<sup>261</sup>

Birlik olmadığı zaman sonuçların olumsuz olacağını belirtmek için , kavim içinde kargaşanın hakim olduğu zamanlarda kimsenin kimseye bakmayacağı dolayısıyla birlik olunmasının gerekliliğinin vurgulandığı bir başka atasözü de “Kaçış bolsa kıya körme.s.” dir.<sup>262</sup>

Atasözü: Neçe munduz erse iş edğü neçe eğri erse yol edğü. Anlamı: Dost ve arkadaş aptal olsa da çölde yalnız gezmekten daha iyidir. Yol eğri olsa da orada yürümek başını alıp gitmekten daha iyidir. Orada belki maksadına ulaşabilir.<sup>263</sup>

“ündep ulug tapa.ru tawrak kelip yügürgil

kurgak yılın boğun kör kanda düşer ko.dı il”<sup>264</sup>

<sup>259</sup> <http://tdk.gov.tr>.(20.11.2017)

<sup>260</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.43.

<sup>261</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.64.

<sup>262</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.159.

<sup>263</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.200.

<sup>264</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.379.

Şiirde yalı biri çağırduğında davetine icabet edilmesi, zor zamanda kavmin yanında olunması gerekliliği anlatılmaktadır.<sup>265</sup>

“Atasözü: Yalnu.s kaz ötme.s. Anlamı: Tek başına yalnız kaz bağırılmaz. İş yaparken yardım istemek için kullanılır.”<sup>266</sup>

Günümüz dünyasında insanların ve toplumların kendi kabuklarına çekildiği bir ortamda birlik olmanın öneminin eserimizde açık ifadelerle verilmiş olması bin yıl önceki toplumsal düşüncemizi yansıtmaya açısından bugün için ışık tutacak mesajlar içermektedir.

#### 4.6.3 Cömertlik

Para ve malını esirgmeden veren, eli açık, selek, semih, ahi, bonkör kavramı sözlükte cömert kavramının karşılığı olarak verilir. Cömertlik ise yine Türkçe sözlükte cömert olma durumu, ahilik, semahat, mürüvvet anlamına gelmektedir.<sup>267</sup>

Ünlü düşünür Farabi’ye göre cömert kişi herhangi bir iyilik, yarar beklemeden karşılıksız olarak verendir. Bir iş karşılığında ve ya övülmek gibi beklentilerle yapılanlar ise ona göre cömertlik değildir.<sup>268</sup>

Ayrıca “İslâm dini cömertliği bir fazilet olarak kabul edip yüceltmenin ötesinde onu bencil duyguların tatmin vasıtası olmaktan çıkararak Allah rızası ve insan sevgisinden oluşan ahlaki bir muhtevaya kavuşturmuştur.”<sup>269</sup>

Divânu Lügâti’t Türk’te cömert kavramının karşılığı olarak ise ‘akı’ kelimesini görmekteyiz.<sup>270</sup> Eserde “- ol meni akı.la.dı o beni cömert saydı.”<sup>271</sup> demektedir. Yine eserde cimriliğin eleştirildiği görülmektedir. Bir atasözünde; “Kız kişi sawı yorıglı

<sup>265</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.379.

<sup>266</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.505.

<sup>267</sup> [\(03.11.2017\)](http://tdk.gov.tr)

<sup>268</sup> Hatice Toksöz, “Farabi Düşüncesinde İlahi Cömertlik ve Adalet”, Diyanet İlmî Dergisi Farabi Özel Sayısı, S.1, Ocak, Şubat, Mart, 2016, s.84-85.

<sup>269</sup> Mustafa Çağrıç “Cömertlik” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.8, Ankara 1993, s. 72-73.

<sup>270</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.43.

<sup>271</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.135.

bolma.s.” yani cimri olanın şöhreti olmaz dolayısıyla cömertlik insanın şanının yayılması için kullanılır.<sup>272</sup>

“tutçı yağar bulu.tı altun tamar arıg  
Aksa anıñ akı.nı kandı meniñ kanıg

Sultan Hatun’un cömertliğini tasvir ederek diyor ki: Onun cömertlik bulutu som altın yağdırıyor. Eğer onun yağdırdığından üzerime aksa zindeleşir ve sevince doyarım.”<sup>273</sup> Burada “kanıg” kelimesi verilirken görüldüğü üzere cömertlik bir haslet (huy) olarak nitelendirilmiş ve şiirde bu durumdan övgüyle bahsedilmiştir.

“neñin tutar bekleyü öz iyime.s  
saranlıkın sıgtayu altun yığa.r

İnsanların huylarını anlatarak diyor ki: Adam malda cimrilik yapar; onu sıkıca bağla; cimrilikten ona ağlar; altın toplar ve sonra da başkasına bırakır.”<sup>274</sup>

Yukarıdaki şiirde cimrilik kavramını eleştirmiş ve cimrilik yapan kişinin karşılaştığı sonu belirterek cimriliğin istenmeyen bir durum olduğunu ortaya koymuş dolaylı yolla cimri olmamayı vurgulamıştır.

Divânu Lügati’t Türk’te dil bilgisi kurallarıyla ilgili bilgilerin verildiği bir noktada “işlerin her zaman üstesinden gelen o adamdır” anlamında ‘ol er ol işla.rka turga.n’ ifadesini açıklar ve bir şiiri örnek olarak gösterir. Bu şiir de cömert bir kişiden bahseder ve açık bir şekilde cömertlik kavramı üzerinde durulur.

“turga.n ulug ıslaka  
tirgi urup aşlaka  
tumlug kadir kışlaka  
koğtı erig umduru

<sup>272</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.142.

<sup>273</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.161-162.

<sup>274</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.221.

Bir adama ağıt yakarak diyor ki: O her zaman büyük işlerin altından kalkardı. Kışın dondurucu günlerinde doyuran ve devamlı sofrası serin idi. İnsanları terk etti ve onları hayır ve cömertliğe hasret bıraktı.”<sup>275</sup>

“bakmas bodun sewügsüz

yudk1 yud1 saranka

kazgan olıç tüzünlük

kalsun çawıñ yarınka

Oğluna öğüt vererek diyor ki: Yüzü asık iğrenç cimriye insanlar iyi bakmaz. Ey oğul, yumuşak huy edin ki adın yarına kalsın.”<sup>276</sup>

Şiirde “iğrenç cimrilik” ifadesiyle cimrilikle ilgili net bir ileti verilmiş insanların kişiye iyi gözle bakması cimri olmamaya bağlanmıştır.

iltip tarıg koğmadı sıç.gan takı sıkırka.n

Kızlep nelük küter sen emdi anı kısırka.n

Çocuklarına cimrilik eden ve yiyeceklerini farelerin bozduğu bir adamı ayıplayarak diyor ki: Sıçanlar yiyecek bir şey bırakmadı şimdi malını tutu ve çocuklarına bırakma.”<sup>277</sup>

koğgıl akı.lık bolsun maña aya.g a

Idgıl meni tokışla yöwgil ula.g a

Diyor ki: Bırak, cömertlik yapayım ki lakabım cömert olsun. Beni savaşa gönder. Burada beni savaşa ulaştıracak bir at ver demek istiyorum.”<sup>278</sup>

<sup>275</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.247-248.

<sup>276</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.306.

<sup>277</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.310.

<sup>278</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.419.

“kõñül kimnin bolsa kalı yök çığa.y

Kılsa küçün bolmas anı tok bay

Diyor ki: Yaradılıştan gönlü fakir olan kişiyi kimse zengin yapamaz”.<sup>279</sup>

Divânu Lügâti’t Türk’te mensup kılmak anlamdaki kelimeye açıklarken; “Ol erig akı.la.dı” yani o adamı cömertliğe mensup kıldı ifadesini kullanır.<sup>280</sup>

#### 4.6.4 Hediyeleşme

Kız isteme, düğün, sünnet bayram gibi belirli günlerde bir nezaket ifadesi olarak sunulan hediye kavramı eski Türklerden bugüne gelmiştir. Hediyeleşme kültürünün temelinde mutlu etme maddi manevi destek olma isteği yatmaktadır. Osmanlı döneminde müneccim başları ülkede kullanılan takvimleri belirlerler takvimleri sunduktan sonra kendilerine hediyeler verilir ve yılbaşlarını nevrüz günlerini takip eden saray ahalisi bugünlerde kendi aralarında hediyelerlerdi. Nevrüz günlerinde sadece sarayda değil halkta da bir bayram havası olur ve hediyeleşmeler gerçekleşirdi.<sup>281</sup>

Divânu Lügâti’t Türk’te hediyein karşılığı artut olarak geçmektedir; artut armağan. Bey ve benzerlerine verilen at vb. hediyeler. Sonrada her türlü hediyeye artut adı verildi.<sup>282</sup> Açıklamada atın hediye olarak verilmesi atın günlük hayatta kullanımının neticesi olarak Osmanlı’da da devam etmiştir. Osmanlı döneminde hediye olarak atların verildiği atlarla birlikte süslü koşum takımlarının atla birlikte verilerek hediyein değerinin artırıldığı bilinmektedir. Ayrıca atın cinsi ve koşum

<sup>279</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.450.

<sup>280</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.482.

<sup>281</sup> Emine DİNGEÇ, “Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme”, *Turkish Studies* C.8,2009,s.1055-1072.

<sup>282</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.53-54.

takımlarının özelliği hediye sunulan kişiye verilen değer bir nişanı olarak kabul edilmiştir.<sup>283</sup>Kaşgarlı eserinde hediye ile ilgili vermiş olduğu şu şiirde:

“koşnı konum oğışka kılğıl añar ağırlık  
Artut alıp anungıl eğgü tawar ugurluk

Diyor ki: yakınlarına iyilik et ve onları ağırla. Hediye kabul ettiğin zaman güzel bir şeyle karşılığını hazırla.”<sup>284</sup> demektedir.

Şiirde hediye, karşılığı güzel bir muameleyi gerektiren önemli bir durumdur burada hediye veren kişiye karşılığının verilmesi öğüdü hediyeleşmenin önemini göstermesi bakımından önemlidir. Hediye ile ilgili olarak “ol maña artut ıdışdı o bana hediye verdi, ben de bir şey hediye ettim.”<sup>285</sup> İfadelerini ‘ıdış- ‘ sözcüğünü açıklarken görmekteyiz, bunun yanında eserde yani bir yerden bir yere gönderilen ya da akrabalara getirilen hediye anlamına gelen ‘belek’ sözcüğü görülmektedir.<sup>286</sup> Eserde hediye ile ilgili verilen bilgiler o dönemin Türk toplumunda hediyeleşmenin önem verilen bir durum olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

#### 4.6.5 İstişare Etme

İstişare eserimizde verilirken danışarak yapılan işin güzelliğinin artacağını iş yaparken başkasına danışmanın gerekliliğini net bir şekilde ifade eden atasözlerinin X.yy da karşımıza çıkması son derece önemlidir.

Ayrıca İslam dini de danışmaya büyük önem vermiş Hz. Muhammet’in istişareyle ilgili hadisi şerifleri bu kavramı desteklemiştir. Hz. Peygamber istişare önem verirken başkasının istişare ile ilgili verdiği kararlara saygılı olduğu

---

<sup>283</sup> Dingaç, s. 1061-1062.

<sup>284</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.56.

<sup>285</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.93.

<sup>286</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.166.

bilinmektedir. Uhud savaşı öncesi yapılan istişarenin kendi görüşünü yansıtmamasına rağmen çıkan karara uymuş ve tatbik etmiştir.<sup>287</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te danışılarak yapılan işin güzelliği artarken danışılmadan yapılan işin günden güne yıprandığı anlamına gelen “Keçe.şli.g bili.g üdreşü.r keçeşsi.z bili.g opraşu.r.”<sup>288</sup> ata sözünün kullanımı, aynı şekilde iş yaparken başkasına danışmanın önemini vurgulayan; “kiñ ton opra.ma.s keçe.şlig arta.ma.s. Geniş elbise çabuk yıpranmaz; meşveretle aşılammış akıl bozulmaz.”<sup>289</sup> anlamındaki atasözünün eserde yer alması istişare etme kavramının o gün için bulunduğu yeri göstermektedir

#### 4.6.6 İyilik Etme

İyilik Türkçe sözlükte;

“1 İyi olma durumu, salah

2. Karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet

3. Sağlığı yerinde olma durumu, esenlik

4. Yarar veya elverişlilik, nimet”<sup>290</sup> anlamlarıyla yer almaktadır.

İyi genel anlamıyla bir “olumlu değerlendirme” ifadesi olarak anılmakta dolayısıyla istenilen tercih edilen anlamlarına gelmektedir bu kavram Platon tarafından formların en üstünü olarak tanımlanmıştır. Birçok düşünür felsefeci iyilik kavramıyla ilgili görüşlerini yansıtmışlar ancak evrensel bir tanıma ulaşmamışlardır. İyilik kavramının birtakım yansımaları bu kavramı anlamlandırma önemli rol oynayacaktır;

1-Kişinin kendisine olan iyilikleri

2-İnsanlarla yardımlaşma

3-Çevreyle barışık olma<sup>291</sup>

<sup>287</sup> Tuğrul Tezcan, “Sünnette İstişare ve Hz. Peygamber’in İstişare Anlayışının Hulefa-i Raşidin’in Hayatına Yansımaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.37, Aralık 2010, s.101.

<sup>288</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.109.

<sup>289</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.493.

<sup>290</sup> <http://tdk.gov.tr>.(26.11.2017)

Eserde, iyi kelimesinin yansıması olarak sunulan insanlarla yardımlaşma ve çevreyle barışık olma durumlarını görebilmekteyiz.

“uluglu.kug bulsa sen edgü kılı.n

bulgı.l kişi.g begle.r katın yaxşı ulan

Güç ve saltanat bulduğun zaman huyunu güzelleştir. İnsanların işlerini beylere iyi bir şekilde getirerek hayırlı aracı ol.”<sup>292</sup> Diyerek iyilik etmeye bir göndermede bulunmaktadır.

Eserde yer alan başka bir şiirde de ;

“koşnı konum oğışka kılğıl anar ağırlık

artut alıp anungıl edgü tawar uğurluk

Diyor ki: yakınlarına iyilik et ve onları ağırla. Hediye kabul ettiğin zaman güzel bir şeyle karşılığını hazırla.”<sup>293</sup> der.

Şiirde iyilik etme iletisi açıkça söylenmiş, aşağıda olduğu gibi kimi zamanda iyiliğe iyilikle karşılık vermenin gerekliliği vurgulanmıştır:

“külse kişi atma anı.r örter kül e

bakkıl anı.r edgü.lükün ağzın küle

Diyor ki: Biri sana gülerek gelirse onun yüzüne sıcak kül atma. Ona iyilikle ve güler yüzle bak.”<sup>294</sup>

Eserde “kül-“ kelimesini açıklarken de yukarıdaki şiir örnek olarak gösterilmiştir.<sup>295</sup>

Divânu Lügâti't Türk 'te aşağıda geçen atasözü ve şiirlerde iyi olma, iyilik etme değeri sıkça kullanılmıştır:

---

<sup>291</sup> Şengül ÇELİK, “İyilik Eğitimi”, I. Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Elazığ, 2009, s. 90-93.

<sup>292</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.30.

<sup>293</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.56.

<sup>294</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.65.

<sup>295</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.241.



“Atasözü : Su.w içürme.ske sut bir. Anlamı şudur: Sana su içermeyene süt içir. Yani sana kötülük edene iyilik et.”<sup>296</sup>

“Kelime: alkal- begke alkış alkaldı bey övüldü ve iyi hasletleri sayıldı.”<sup>297</sup>

“Atasözü: edğü.lükni su.w ağa.kında kemiş başında tile. Anlamı: İnsanlar için iyilik ve ihsanı suyun sonuna fırlatıp at; onu suyun kaynağında yüzerken görürsün.”<sup>298</sup>

“yāy körkiñe inanma

Suular üze tayanma

Esizlikig anunma

Tılda çıka.r edğü sö.z

Diyor ki: Baharın çiçeklerinden ve onların renklerinin, güzelliğinden hayır bekleme ve onu bekleyip, güvenme. Su üzerine, dayanma. Çünkü dünyanın nimetlerine ve baharın esintisine güvenen, suya dayanan gibidir. Kötülük için hazırlık yapma. Dilinden insanlar razı edecek güzel sözler çıkar.”<sup>299</sup>

“Atasözü: Edğü er sünü.ki eri.r,atı kalı.r.Anlamı: İyi adamın kemikleri toprakta erir; onun adı ise ilelebet kalır. İyilik yapması istenene söylenir.”<sup>300</sup>

“Atasözü: Yalñuk oğlı yoka.du.r, edğü atı kalı.r. Anlamı: Âdemođlu ölerək yok olur; eğer hayırlı ve iyilikte bulunan biri ise onun zikri ve adı kalır. İyilik yapılması için söylenir.”<sup>301</sup>

Eserde iyilik yapılması sürekli telkin edilirken iyiliğın karşılıksız kalmaması gerektiği vurgulanıyor. Bu istek aslında toplumda bir yardımlaşanında gerçekleşmesine sebep teşkil edeceği görülmektedir. İyilikle ilgili öğütler verilirken iyiliğın kalıcı olduğundan bahsedildiği görülmektedir nitekim bu değer kahramanlık, sevgi, cömertlik değerlerinden sonra sıkça tekrar eder değerlerden biridir.

<sup>296</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.105.

<sup>297</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.114.

<sup>298</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.264.

<sup>299</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.414.

<sup>300</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.496.

<sup>301</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.505.

#### 4.6.7 Komşuluk

Birbirine yakın birbiriyle yan yana konutlarda oturanlar birbirine göre durumu komşu kavramının tanımı olarak verilebilir dolayısıyla komşuluk komşu olma durumu ve komşularla kurulan münasebetlerdir. Komşuluk toplum hayatında önemli bir noktadadır ki bu durum atasözlerimize deyimlerimize yansımıştır. Ayrıca İslam inancında da komşu ve komşuluk kavramları üzerinde durulan önemli noktalardandır. Hz. Muhammed; “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.” diyerek komşuluk kavramının önemini vurgular.<sup>302</sup>

Eserimizde de komşu kendisine hürmet edilecek kişi olarak görülür. Divanda komşusuna hürmet göstermesi söylenen kişi için “Kurt komşuluğuna hürmeten komşusunu yemez. Anlamına gelen; Böri koşnı.sın yime.s.”<sup>303</sup> atasözünün geçtiği görülmektedir.

#### 4.6.8 Misafirperverlik

Arapçadan dilimize geçen misafir kelimesinin Divânu Lügâti't Türk'teki karşılığını günümüzde de kullandığımız ‘konuk’ olarak görülmektedir. Konuk bir başkasının evine kısa süreliğine giden kişidir.

Kültürümüzde misafirligi dini ve örfi olarak inceleyebilmekle beraber Türklerin İslamiyet’le tanışmadan öncede misafirlige önem verdikleri bilinmektedir.

Geleneksel Türk misafirlik anlayışının geçmişi İslamiyet’in kabulünden çok daha eskiye dayanır. Türk halk kültüründe geleneksel misafirligi ve bununla birlikte kapıya gelenin geri çevrilmediğini anlatan en güzel deyimlerden bir tanesi “Tanrı misafiri” deyimidir. Bu tabir, ansızın gelen tanıdık ya da tanımadık kişiler için kullanılmakta olup günümüzde hâlen geçerliğini korumaktadır. Darda kalan, kalacak yeri olmayan veya yiyecek-içecek yönünden sıkıntı çeken kimselerin herhangi bir kapıyı çalıp “Tanrı

<sup>302</sup> Mustafa Gündüz, Cengiz Yıldız, “Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7,S.25, Yaz 2008, s.123-138

<sup>303</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.443.

misafiriyim.” deyip ihtiyacını söylemesi neticesinde o kişinin geriye boş çevrilmediği bilinmektedir. Teknolojinin ve modern yaşam biçiminin büyük oranda baltaladığı misafirlik günümüzde daha çok kırsal kesimlerde devam etmektedir. Bu nedenle şehir merkezlerinde “Tanrı misafiri” denilerek çalınan kapılar yok denecek kadar azdır. Bunda elbette güvenlik meselesi önemli bir etkidir. Ancak yine de Türk halk kültürü denince misafirperverlik hâlen tartışılmaz bir değer olarak kabul edilmektedir. Hâlen bazı köylerde varlığı devam eden “köy odası” geleneği ile modern anlamda bazı kamu kurum ve kuruluşlara ait olan “misafirhaneler” geleneksel Türk misafirperverliğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte evlerde var olan misafir odaları, misafir takımları hatta çok ince birer ayrıntı olarak kabul edilecek olan misafir havlusu, misafir terliği gibi özel eşyalar da aynı düşüncenin bir sonucudur. Tanrı misafiri deyiminin yanı sıra “Misafir kısmeti ile gelir. Konuk gelen eve kut gelir.” atasözleri kültürel bir zenginlik olan misafirperverliğin kutsallığına işaret etmektedir.<sup>304</sup>

Türk kültüründe misafirin karşılanması onun ağırlanışı neredeyse bir tören havası içerisinde gerçekleşir. Misafire verilen değer yazılı ve sözlü kaynaklarda da kendisine yer bulmuş misafirlikle ilgili birçok atasözünde ortaya çıkmıştır.

Bunlardan ;

Ev sahibi misafirin hizmetkârıdır.

Konuğun rızkı ardından gelir

Misafir kısmet ile gelir.

Misafir on kısmetle gelir; birini yer dokuzunu bırakır.

Konuk sevenin sofrası boş kalmaz vb. birçok atasözüne rastlamak mümkündür.

Bu atasözlerinde misafiri ve misafirliği yüceltenlerin sayısının misafirliğin olumsuzluklarını anlatanlardan sayıca çok olduğu görülür. Türklerin misafirperverliği yabancılar tarafından da her zaman olumlu algılanmış Türk toplumunun önemli değerlerinden biridir.<sup>305</sup>

---

<sup>304</sup> Müzeyyen ALTUNBAY, “Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut’ta Misafirperverlik ve İzzeti İkrâm”, *Akademik Bakış Dergisi* S.56, Temmuz - Ağustos 2016, s. 359-371.

<sup>305</sup> Altunbay, s.360-361

Türk kültüründe;

Misafir tarafından ev sahibine hürmet ve dua edildiği,

Ev sahibi beyin büyüklüğünün, şanının ve devletinin yüceltildiği,

Ev sahibi tarafından gelen konuğa en iyi yiyeceklerden ikramlar yapıldığı,

Konuğun rahat ettirildiği,

Gelen misafirlerin oturma düzeninin toplumdaki konumlarına göre olduğu, bir başka deyişle herkesin oturduğu yeri hakkıyla elde ettiği,

Ev sahibi-misafir ilişkisinin saygı sevgi çerçevesinde olduğu anlaşılmaktadır.<sup>306</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te yer alan;

“kö.rklü.g tonu.g özü.ñke

tatlı.g aş1.g adı.nka

tu.tg1.l konu.k ag1.rlı.g

yağsu.n çaw1.ñ bođu.ka

Bu şiirde güzel elbiseyi kendin giy; lezzetli yemeği başkasına yedir; misafiri ağırla; böylece bunlar ününü insanlar arasında yaysın.”<sup>307</sup> demektedir.

Bu şiirde misafir layıkıyla ağırlanması gereken kişi olarak ortaya çıkar. Yine hazırda bulunan yemeğin misafire sunulması yemeği eksiltmez anlamına gelen “Anuk utru tutsa yokka sanma.s.”<sup>308</sup> atasözü misafire hürmetin göstergelerinden biridir. Misafire gereken önemin verilmemesinin, istenmeyen bir durum olduğu ise şu dizelerden anlaşılmaktadır;

“bardı eren konuk körüp kutka saka.r

kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıka.r

Anlamı şudur: Bir misafir bulunca onu devlete uğur sayanlar gitti, çölde bir işaret taşı veya korkuluk görünce, kendilerine misafir inmesin diye korkularından çadırlarını yıkanlar kaldı.”<sup>309</sup>

<sup>306</sup> Altunbay, s.367

<sup>307</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.21.

<sup>308</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.32.

<sup>309</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.40.

Bugünün Türkiye'sinde 'misafir kısımetiyle gelir sözü' nün bir benzerini Kaşgarlı şü atasözüyle aktarmıştır: “Üme kelse kut keli.r.”<sup>310</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu atasözünü açıklarken; “Sana misafir gelirse onunla beraber uğur ve berekette gelir. Misafir mübarek tutulur istiskal edilmez.”<sup>311</sup> İfadelerini kullanırlar.

“üme” kelimesi açıklanırken aşağıdaki şiir örnek olarak verilmiş burada da misafirin öneminden bahsedilmiştir.

“Kelse kalı yarlıg bolup yunçığ üme

Keldür anuk bolmı.ş aşığ tutma uma

Diyor ki: Sana hali perişan ve kederli bir misafir gelirse ona hazır yemekleri, çıkar yardımında, gecikme.”<sup>312</sup>

Divânu Lügâti't Türk 'ün bir başka bölümünde katar- kelimesiyle ilgili örnek verirken yine “yemek tattıran ”ifadesini görülmektedir.<sup>313</sup> Bununla birlikte misafiri ağırlamak; “Endik üme ewligni ağırla.r.”<sup>314</sup> atasözünde vacip olarak görülmüştür. Ercilasun ve Akkoyunlu bu atasözünü şöyle açıklarlar: “Ebleh misafir ev sahibini ağırlar. Aslında misafir ağırlamak vaciptir.”<sup>315</sup> Eserde yer alan aşağıdaki bölümler misafirlik ile ilgili açık iletiler sunması bakımından oldukça önemlidir:

“koşnı konum oğışka kılğıl anğar ağırlık

artut alıp anungıl eğgü tawar uğurluk

Diyor ki: yakınlarına iyilik et ve onları ağırla. Hediye kabul ettiğin zaman güzel bir şeyle karşılığını hazırla.”<sup>316</sup>

“kolsa kalı ugra.pan birgil takı azukluk

kargış kılur üme.le.r yunçığ körüp konukluk

---

<sup>310</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.44.

<sup>311</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.44.

<sup>312</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.44.

<sup>313</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s253.

<sup>314</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.52.

<sup>315</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.52.

<sup>316</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.56.

Diyor ki: Eğer bir misafir senden yiyecek, isterse onun için sana gelirse ona ver; çünkü ağırlama kötü ise misafir ev sahibine lanet eder.”<sup>317</sup>

“bardı eren konuk bulup kutka saka.r

Kaldı alıg oyuk körüp ewni yıka.r

Diyor ki: Misafiri uğur sayanlar gitti. Bir hayal gördükleri zaman, o gelmesin diye çadırlarını yıkanlar kaldı.”<sup>318</sup>

“erdi aşın tatur.gan

yawlak yağıg kaçurğa.n

ugrak süsin kaytarga.n

bastı ölüm axtaru

Bir kişi ağıt yakıyor ve diyor ki: O misafirlere yemek yediren düşmanlarını kovan, sarsılmazlığı ile uğrak askerleri püskürten idi. Ta ölüm onu yıkıncaya kadar.”<sup>319</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te misafir ağırlayan kişiler övülürken o kişilerin azalması üzüntüyle karşılaşılan bir durum olarak görülür. Eserde misafir geldiği zaman onun en iyi şekilde ağırlanması gerektiği vurgulanır hatta bu durum vacip olarak belirtilir. Misafir kavramıyla ilgili eserde yer alan ifadeler Türk kültüründeki misafirperverliğin kökleri hakkında bilgi vermesi açısından son derece önemlidir.

<sup>317</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.123.

<sup>318</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.165.

<sup>319</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.225.

#### 4.6.9 Paylaşma

Pay etmek üleşmek anlamına gelen bu sözcük eserde hisseleri paylaşmak olarak geçmektedir. Divânu Lügâti't Türk'te kavim arasında hisseleri paylaşmak anlamına gelen “ülüş” sözcüğü görülmektedir.<sup>320</sup>

#### 4.6.10 Saygılı Davranma

Biyolojik olarak bireyin yamasını sürdürmesi için yiyip içmesi uyuması gerekmektedir ki bu herkesçe malum olan durum iyi bir yaşam için yeterli olmayacaktır. XXI. yy da insanoğlu maddi gıdaları lüks teknolojik araçları yaşamında ilk sıraya koysa da hakikatte olan kişinin mutluluğunun duyuşsal ve düşünsel doyuma bağlı olmasıdır. Kişiyi aç gözlülükten, sahtekârlıktan, cehaletten kurtaracak ve onun ruhsal anlamda doyuma ulaşmasında aracı olacak önemli tutumlardan biri varlığa saygı duymaktır.<sup>321</sup> Eserde yer alan “İnsan yaşına hürmeten yaşlı adamın vakarını korusa baht bulur.<sup>322</sup> Anlamına gelen; “ Ulugnu ulugla.sa kut bulu.r.”<sup>323</sup> atasözü ile yaşlıların sözlerinin ihmal edilmeyeceği anlamında kullanılan; “Karı sâwı kalma.s ka.gıl bâğı yazılma.s.”<sup>324</sup> atasözü ve yine “Bir yaşı seni çağırırsa onun davetine icabet et ve ona koş! Kıtlık yılında kavim nereye iniyor, ona bak ve onlarla in! Yani onlara gelen her felakette onlara uy!”<sup>325</sup> anlamına gelen;

“ündep ulug tapa.ru tawrak kelip yügürgil

kurgak yılın boğun kör kanda düşer ko.dı il”

dizeleri saygı değerine vurgu yapmaları bakımından önemlidir. Türkçe sözlükte saygı; “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram”<sup>326</sup> olarak geçmektedir. Saygılı davranma kişiye değer verip hürmet gösterme

<sup>320</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.30.

<sup>321</sup> Yaman, s.95-96.

<sup>322</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.133.

<sup>323</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.133.

<sup>324</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.176.

<sup>325</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.379.

<sup>326</sup> [\(27.11.2017\)](http://tdk.gov.tr)

olarak eserimizde kendisine yer bulmuş yaşlıya saygılı davranmanın önemi üzerinde durulmuştur.

#### 4.6.11 Sevgi

Benciliğin olmadığı, koşulsuz biri ile diğeri arasında akan bir güç niteliğindeki sevgi çekiciliğin ve hoşlanmanın çok ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Sevgi insanlığı bir arada tutan yüce bir değerdir. Sevgiyle yaşamak çevreye karşı merhameti olmak demektir.<sup>327</sup>

İnsanın varlığına anlam verip, varlığın merkezinde olan Sevgi, başta pedagojik, siyasi ve bilimsel çabalar olmak üzere, her türlü çaba, etkinlik ve hedefin merkezinde kesinlikle olmak zorundadır. Eğitim, siyaset, bilim vs. bu husustaki sorumluluklarını gözden kaçırdıkları takdirde, geçici ihtiyaçlara cevap verme çabasında boğulup, asıl potansiyellerini ve tüm ciddiyetlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları kaçınılmazdır. Dolayısıyla hepsi, sevgi adına sorumluluklarını ciddiye alıp, onu, temel ilkeleri ve ana hedefleri olarak açıklamak zorundadır. Çünkü ancak bu sayede her davranışın ve etkinliğin insan onuruna gerçekten hizmet edebilecek hali onu amaç bilip, onurunu zedelemeyecek halini alabilir. Nihayetinde bu, insanın belli amaçlar için kullanılmasını, yani onun araç haline getirilip, geçici çıkarlara alet edilmesini önler.<sup>328</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te sevgi çokça geçmekte olup sevgi üzerine kurulan şiir ve atasözlerinde sevgi kavramı daha çok beşere duyulan sevgi olarak yer almıştır. Söz konusu değerler ve açıklamalar eserden olduğu gibi alınarak açıklamalarıyla birlikte verilmiştir:

“üdi.g mi.ni komittı  
sakınç maña yomittı  
kö.qlü.m anq.a.r emitti  
yüzüm meniñ sargaru.r

<sup>327</sup> Adnan Kulaksızoğlu, Bülent Dilmaç, “İnsani Değerler Eğitimi Programı”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 12, 2000, s.199–208

<sup>328</sup> Gürkan Ergen, “ Eleştirel-Bilinçli Sevgi Eğitimi”, *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi* C.7, 2006, s.144-156



Diyor ki: Sevgiliye duyduğum özlem ve sevgi beni heyecanlandırdı. Gönlüm ona meyletti ve kaygı bende toplandı. Yüzüm bu yüzden sararır”.<sup>329</sup>

“Aydım anar se.wük  
bizni tapa nelük  
Keçtiñ yazı ke.rık  
Kırla.r e diz be.đük

Sevgilinin hayalini tasvir ediyor ve diyor ki: Ona “ey sevgili” dedim. Engin çölleri ve yüce dağları nasıl aşıp da bize gelebildin?”<sup>330</sup>

“aydı seniñ uđu  
emgek telim idu  
yumşar katıg öğu  
köñlüm saña yüğrük.

Sevgilinin hayalini tasvir ediyor ve diyor ki: Bu zor ve yüksek dağları aşıp bize nasıl gelebildin? O da cevap vererek diyor ki: Senden o kadar sıkıntı çektim ki onu yanında dağlar yumuşak kaldı ve gönlüm sana hızla gelmektedir.”<sup>331</sup>

Eserde isiglik yani sevgi ve muhabbet anlamına gelen kelime ; “kalpte sevginin sıcaklığı olması gerek” anlamına gelen; “Buradan köñül isigliki kerek”<sup>332</sup> cümlesinde görülmektedir.

“ürmiş ajun busu.gın kılmış anı bālıg  
em sem anar tile.nip sizde bulur yakı

Durumunu tasvir ederek, diyor ki: Zaman beni mihnet tuzağına düşürdüğü ve beni yaraladı. Onun için (gönlüm) ilaç istedi ve devayı sende buldu.”<sup>333</sup>

---

<sup>329</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.33.

<sup>330</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.45.

<sup>331</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.54.

<sup>332</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.78.

<sup>333</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.175.

“özüm meni  budursı.n

otı anı aklınu.r

Sevdasını vasfediyor ve diyor ki: Kalbim bıldırcın gibidir; onun sevgisinin ateşinde dönüp durur.”<sup>334</sup>

“üdig otı tutu.nup

öpke yürek kagrulu.r

Sevgiyi niteleyerek diyor ki: Özlem ateşi tutuşursa bundan kalp, akciğer ve çevresi kavrulur.”<sup>335</sup>

“kızlep tutar sewüglük adrı küni belgüre.r

başlıg közüg yapsama yāı anı sawruka.

Diyor ki: Gizli tutulan sevgi ayrılıkta ortaya çıkar. Yaralı ve yaşlı olan göz, göz yaşlarını saklayamaz.”<sup>336</sup>

“köli küyüp kanı kurıp agzı açıp katgura.r

sızgurgalır üdigler essiz yüzi burkura.r

Diyor ki: Karasevdalı bağırı yanık, vücudunda kan kurumuş, neredeyse aşk kendisini eritecek durumda hayal âleminde gezinerek, insanlar arasında ağzını açıp katıla katıla güler. Yazık olsun bitkin yüzüne!”<sup>337</sup>

“kördi meni emleyü

baktı maa imleyü

kaldım köül tumlıyu

kağgu meni torguru.r

---

<sup>334</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.224.

<sup>335</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.274.

<sup>336</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.282.

<sup>337</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.287.

Diyor ki: Sevgilim bana baktı ve bakışıyla beni tedavi etti. Selam vererek bana işaret etti. Arkasından kalakaldım; bana uğrayan sıkıntılardan gönlüm soğudu ve hüzün beni bitiriyor.”<sup>338</sup>

“yelgin bolup bardukı könlüm anar bağlayu  
kaldım erinç kağguka işim uğu yıglayu

Diyor ki: Sevgilim yolcu olup gitti. Ben de gönlümü onun sevgisine bağladım. Onun arkasından sanki hüzün içinde kaldım ve sahibimin ardından ağladım.”<sup>339</sup>

#### 4.6.12 Yardımlaşma - Yardımseverlik

Türkçe sözlükte hayırseverlik olarak karşımıza çıkan bu kavramı bireysel ve kurumsal olarak iki boyutta düşünebiliriz ki her ikisinin de örneklerini kendi tarihimiz içinde görmememiz mümkündür. Bireylerin kendi aralarındaki yardımlaşmanın dışında vakıflar aracılığıyla yapılan yardımlar kurumsal yardımlardır. Osmanlı döneminde görülen sadaka taşları ya da borçlunun borcunun silinmesi esasına dayanan zimen defteri uygulamaları bunların güzel örnekleridir. Türk toplumunda öteden beri var olan yardımlaşma İslam medeniyetinin etkisiyle üst noktaya çıkmış toplumdaki birlik ve dayanışmanın vesilesi olmuştur. İslamiyet’te yer alan sadaka ve zekât kavramlarının varlığı ve bu uygulamalarda sadaka veya zekâtı alan kişiyi incitmemeye çalışma batıdaki yardımlaşma anlayışından çok daha ileride bir noktadadır.<sup>340</sup>

Divânu Lügâti’t Türk ’te yer alan atasözleri ve şiirlerde de yardımlaşmanın toplumdaki yeri görülmektedir. Nitekim “Arpası.z at aşu.ma.s arkası.z alp çeri.g sıyu.ma.s.”<sup>341</sup> atasözünün anlamına bakıldığında; at nasıl arpa yemeyince engelleri aşamıyorsa bir yiğidinde arkasında ona yardım edenin bulunmadığı zaman düşman

<sup>338</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.472.

<sup>339</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.476.

<sup>340</sup> Ensar ÇETİN, “Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve ve Sadaka Taşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 41, Mart-Nisan 2014, s.1-15

<sup>341</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.62.

safını kıramayacağını anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu söz bir işte yardımlaşma tavsiye edildiğinde söylenmektedir.<sup>342</sup> Kaşgarlı esrinde ‘basu’ kelimesini açıklarken destek olan kimse şefkatli yardımcı anlamına gelen : “Ol maña basut birdi o bana yardım etti.<sup>343</sup> atasözünü vermektedir. Bir başka şiirde de:

“kelse apan terkenim  
etilge met törkünim  
yağılmagay terkinim  
emdi çerig çergeşü.r

Hakanı, Yabaku savaşına yardım için çağırarak diyor ki: Eğer hakan gelirse aşiretim düzelir. Aşiretimin evleri de yıkılmaz. Şimdi savaş safları düzülüyor. Hemen bana yetişsin.”<sup>344</sup> demektedir.

Burada işlerin düzeleceği iletişiyile yardımlaşmanın önemi üzerinde durulmuştur.

“kelse apan terkenim  
itilge met törkünüm  
tarılmagay törkünüm  
emdi çerig çergeşü.r

Diyor ki: Han gelip bize yardım ederse topluluğun hali düzelir. Aşiretim başkalarımın eline esir düşerek dağılmaz. Şimdi iki birlik saf tutmada.”<sup>345</sup>

Eserde yardımlaşma daha çok birlikte bir şeyleri başarabilme, imece yapabilme tek olmanın fayda sağlamayacağı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

---

<sup>342</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.62.

<sup>343</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.152.

<sup>344</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.191.

<sup>345</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.293.

## 4.7 Politik Değerler

Politik değerde Spranger her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret olduğunu ve esas olarak kuvvetle ilgili bir durum olarak bu değerın karşımıza çıktığını belirtmektedir ki eserde de bu başlık altında aldığımız cesaret, kahramanlık, öz güven, öz yönelim, sosyal güç, saygınlık değerleri toplumda değerli olma unvan ve şan kazanma çevresindekileri veya düşmanı etki altında bırakma gibi niyetlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

### 4.7.1 Cesaret

Süleyman Yiğittir 'in 2007 yılında yaptığı “İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler” adlı çalışmasında velilerin çocuklarına kazandırılması istediği değerler arasında cesaret değeri ilk on değer arasında kendisine yer bulmuştur. Ayrıca bu değer çalışmanın yapıldığı sırada çalışma kapsamında yer alan sosyal bilgiler dersi içerisinde verilen değerlerde de yer almamaktadır.<sup>346</sup>

Cesaret kavramı sözlükte; güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven ve yüreklilik, yiğitlik, yürek ve göz peklığı anlamlarına gelmektedir.<sup>347</sup>

“budraç yeme kudurdu

alpa.gatun ü dürdi

süsin yana kadırdı

kelge.li met irküşür

Diyor ki: Yabaku'da bir bey olan Budraç askerleriyle döndü, kahramanlarını seçti ve gelmek için toplandı.”<sup>348</sup>

<sup>346</sup> Süleyman Yiğittir, “İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 8, S. 19, Haziran 2010, s.207-223

<sup>347</sup> <http://tdk.gov.tr>.(20.11.2017)

<sup>348</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.74.

Eserde cesaretli olmanın kibirde birlikte getirdiği anlamına gelen şu atasözü görülmektedir: “ kim kür bolsa bolu.r. anlamı kim dayanıklı ve yürekli olursa kibirli olur.”

“Ertiş suwı Yime. ki  
Sıtgap tutar bile. ki  
Kür met anıñ yüre.ki  
Kelge.li met irkişür

Anlamı: Yime.k bir Kıpçak boyudur. Şair diyor ki: Bu boy kollarını sıvadı. Yüreklere çok güçlüdür. Şimdi bize gelmek için toplandılar.”<sup>349</sup>

“kiçe tu.rup yorır erdim  
Kara kızıl böri kördüm  
Katıg yanı kura kördüm  
Kaya kö.rüp baku agdı

Diyor ki: Geceleyin kalkıp yürüdüm. Kara ve kızıl kurtlar gördüm. Katı ve güçlü yayı kurdum. Kurt bana döndü ve beni görünce kaçarak tepeye tırmandı.”<sup>350</sup>

“Korkma añar utru turup yegre yöre  
Kapsa anıñ alpagutın andan türe

Diyor ki: Düşmandan korkma; onu karşıla ve karşısında dur! Onun kahramanlarını def et ve onları kâğıt dürecesine dür!”<sup>351</sup>

Savaşçı bir toplum olan Türklerde cesaret kelimesi savaşmakla ilgili olarak kullanılmış olup genellikle düşmana karşı bir üstünlüğün nişanesi olarak kabul edilmiştir.

<sup>349</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.142.

<sup>350</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.442.

<sup>351</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.522.

#### 4.7.2 Kahramanlık

Sözlükte yiğitçe davranış olarak geçen bu kavram edebiyatımızda masallarımızda halk hikâyelerimizde mit, destan ve efsanelerimizde kendisine çokça yer bulmuş Türk milletinin tarihi süreç içerisindeki mücadelesinde hep vurgulanan bir öge olarak karşımıza çıkmıştır.

Türklerin gerek destanlarında, gerek halk hikâyelerinde ve hatta en geniş anlamıyla hayatlarının tüm alanlarında, Türk kültürünün ortak unsurlarını bulmak mümkündür. Bu ortak nitelikler, aynı zamanda Türk kimliğinin oluşmasına ve dünyanın dört bir yanına yayılmış olan Türk kavimlerinin ortak bir kültürel kimlik oluşturmaya etki etmiştir. Bireysel kahramanlık hikâyelerindeki ortak motifler ile toplumun öncüsü olanlar ve devlet adamlarının taşıdığı değerler, Türklerin kolektif bilincinin oluşmasında paralel bir anlama sahiptir.<sup>352</sup>

Bahsi geçen kahramanlık hikâyelerindeki motifler Divânu Lügâti't Türk'te düşmanlarla olan mücadele içerisinde söylenen şiirlerde ortaya çıkmaktadır.

“öpkem kelip uğradım  
arşlanlayu kökredim  
alpla.r başın togradım  
emdi meni kim tutar

Diyor ki: düşman üzerine içim sıkıntılı ve kinli olarak gittim. Aslan gibi kökredim Alpların başlarını kopardım. Kalabalığım ortasında beni kim tutar diye bağırdım.”<sup>353</sup>

Eserde yer alan bir diğer şiirde kahramanların birbirleriyle olan ilişkisi aşağıda verilmiştir:

“alpla.r arıg alkışur  
Küç bir kılıp arkaşur  
Bir bir ü.ze alkaşur  
eğgermedip ok ata.r

<sup>352</sup> Osman Özkul, “Türk Kimliğini Oluşturan Ortak Kültürel Değerler”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Yıl 4, S.8, Ocak 2015, s.183-184.

<sup>353</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.63.

Savaşı tasvir ederek diyor ki: Kahramanlar birbirlerini yok ediyorlar. Birbirlerine sırt vererek güçlerini topladılar. Yardım maksadıyla, birbirlerini övüyorlar. Her biri ölüme aldirmeden ok atıyor.”<sup>354</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te bir gazanın anlatıldığı aşağıdaki şiirde Uygurlar'a yapılan bir gazayı anlatıyor ve sel gibi düşmanın üzerine gidildiğini put hanelerinin yıkıldığı putların başlarına pislendiğini anlatıyor.<sup>355</sup>

“kelñizleyü aktımız  
kendler üze çıktımız  
furxan ewin yıktımız  
burxan üze sıçtımız”<sup>356</sup>

Bir diğer şiirde de:

“eren allı okıştı.lar  
kınır kö.zin bakıştı.lar  
kamuflej tulumun tokıştı.lar  
kılıç kınka küçük sığdı

“Meydan okuyarak kahramanlar birbirlerini savaşa çağırdılar. Kızgın gözle bakıştılar. Bütün silahlarla savaştılar. O kadar ki kılıç, üzerinde Savaşları niteleyerek diyor ki: kuruyan katlardan dolayı kınına sığmadı.”<sup>357</sup> demektedir.

“tokış içre urıştım  
ulıg birle karıştım  
töküz atın yarıştım  
aydım emdi al Uta.r

Diyor ki: Savaşta kavmin büyüğü ile vuruştum. Onu okla vuruncaya kadar alını akıtmalı atımla savaştım ve ona “al benden ey Utar” dedim. Bu da bir adamın adıdır.”<sup>358</sup>

<sup>354</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.110-111.

<sup>355</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.149.

<sup>356</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.149.

<sup>357</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.154.



“alp erenni üdürdüm  
boynın anın kağırdım  
altun kümüşdürdüm  
süsi kalın ki.m öte.r

Savaşı tasvir ederek diyor ki: Düşman askerini dağıttım. Kavmin koçunun boynunu büktüm. Onun hazinesinde bulunan altın ve gümüşü aldım. Askerin kalabalık oluşundan nerdeyse geçemeyecektim.”<sup>359</sup>

Kaşgarlı “Alp çerigde bilge tirigde.” Atasözünü vererek yiğit olan kişinin savaşta bilgin olan kişinin mecliste denendiğini söyler. Burada savaş meydanı bir kahramanlık alanı olarak görülür.<sup>360</sup> Aşağıdaki şiirde ise misafirlikle birlikte kahramanlığın da önemine vurgu yapan bir anlatım söz konusudur.

“erdi aşın tatur.gan  
yawlak yağıg kaçurğa.n  
ugrak süsin kaytarga.n  
bastı ölüm axtaru

Bir kişi ağıt yakıyor ve diyor ki: O misafirlere yemek yediren düşmanlarını kovan, sarsılmazlığı ile uğrak askerleri püskürten idi. Ta ölüm onu yıkıncaya kadar.”<sup>361</sup>

Kahramanlık ile ilgili bir başka bölüm eserimizde sert harflerle ilgili bir bilgiyi aktarıırken verilmektedir.

“tünle bile köçe.lim  
Yamar suwın içe.lim  
terñü.k suwın içe.lim  
yuwga yağı uwulsu.n

Diyor ki: Geceleyin göçelim. Yamar suyunu - bu bir ırmaktır- geçelim. Ve diyor ki: Kaynak suyunu içelim. Ta ki belamıza uğrayan düşman elimizde ufalansın.”<sup>362</sup>

---

<sup>358</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.158.

<sup>359</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.159.

<sup>360</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.167.

<sup>361</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.146.

“erdi aşın tatur.gan  
yawlak yağıg katarga.n  
boynın tutup kağırğa.n  
bastı ölüm ağtaru

Ağıt yakarak diyor ki: Adam yemek tattıran idi. Düşman sürüsünü geri püskürten idi. Boyunlarını buran idi. Ölüm onu yere serinceye kadar.”<sup>363</sup>

koğı kıkırıp oğuş tirdim  
yağıka.ru kiriş kurdum  
tokış içre uruş birdim  
eren kö.rüp başı tığdı.

Diyor ki: Dağın aşağısına doğru bağırarak aşireti topladım. Sonra düşmana yayı kurdum. Onunla ok attım ve savaştım. Adamlar benim askerlerini görünce başlarını eğip kaçtılar.<sup>364</sup>

“tıgraklanıp sekirtti  
erin atın yügürtti  
bizni kamug eñitti  
andag süke kim yete.r

Anlamı: Adam, dayanıklılık gösterdi sonra bize saldırdı. Atlarını ve adamlarını koşturdu. Yaptıklarıyla bizi hayrete düşürdü. Böyle bir orduya kim karşı koyabilir?”<sup>365</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te çokça görülen çıkan kahramanlık değeri yiğitliğin bir göstergesi, düşmana korku salmanın bir unsuru olarak görülmüş ve kişinin ölümüyle anca son bulacağı belirtilerek savaşlarda gösterilen kahramanlıklar dile getirilmiştir.

---

<sup>362</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.234.

<sup>363</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.253.

<sup>364</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.255-256.

<sup>365</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.313-314.

### 4.7.3 Öz Güven Sahibi Olma

Kişinin bebeklik dönemine kadar dayanan özgüven duygusu da anne baba ve çevresel faktörlerde etkili bir rol oynamaktadır. Toplumsal hayatta kişilerin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerinin bir unsuru olan özgüven bireylerin kendilerini daha iyi tanımalarını yetenek ve kapasitelerinin farkında olmalarını sağlar. Kendini bilen birey gerçekçi hedeflere sahiptir ve olaylara karşı olumlu davranışlar sergileyebilir.<sup>366</sup>

Divânu Lügâti't Türk'te “Şalvarı sağlam olan istediği şekilde oturur.” Anlamına gelen şu atasözü; “ Bütü.n ümlüg kanca kolsa oturur.” Kendisinden emin olan ve bundan dolayı kendisine yöneltilen suçlamaları umursamayan kimse için kullanılır.<sup>367</sup>

### 4.7.4 Öz Yönelim

Politik değerler başlığı altında belirtilen öz yönelim esas itibarla kişisel güç ile ilgilidir. Öz yönelim ise bu gücü kullanarak kişinin bağımsız hareket ederek kendi amaçlarını gerçekleştirme bağımsız olabilmesi ile ilgilidir.

Eserde kişinin kendisini yönetmesinin başkasına tabi olmaktan iyi olduğu anlamına gelen; “ Öküz ağa.kı bolgınça buza.gu başı bolsa yi.g” öz yönelime örnek gösterilebilecek niteliktedir. <sup>368</sup> Eserde, kışla.g yani kışlak kelimesinin kullanımının gösterildiği atasözü : “Öz kö.z i.r kışla.g. Anlamı: İnsan kendi işini kendisi yapar ve başkasına havale etmezse paylaşmada kışlağı almış gibi olur. Orası dağların doğu kısmıdır; orada otlar daha uzun, kışın kar daha az olur.” <sup>369</sup> Öz yönelime örnek gösterilebilir. Divânu Lügâti't Türk'te öz yönelim bireyin kendi ayakları üstüne durabilmesiyle ilişkilendirilerek verilmiştir.

<sup>366</sup> Hakan Sarıçam Metin Güven, “ Özgüven ve Dini Tutum”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* ,C.5, S.7,Aralık 2017, s.573-586

<sup>367</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.106.

<sup>368</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.28.

<sup>369</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.203.

#### 4.7.5 Saygınlık

Saygı, değer görme durumu olan saygınlık eserimizde Tanrı tarafından verilen bir meziyet olarak görülmüştür. Nelson tarafından sosyal değerlerin bir sonucu olarak görülen saygınlık bireysel güç olarak ortaya çıkmakta ve böylece Spranger'in politik değer tanımına uygun olarak eserde yer almaktadır.

Divanda 'agır' kelimesi açıklanırken, "Her şeyin ağırlığı. Kavmin içinde veya beyin yanında itibarlı olan kimseye ağırlığı kişi denir. Teңri meni ağırlıdı denir ki ,Tanrı beni muteber kıldı" demektir.<sup>370</sup> Bir başka açıklaması yapılan kelime de 'ağırlık'tır. "Ağırlık er insanlar arasında itibar gören kişi."<sup>371</sup> Eserde saygınlık hem tanrı tarafında verilen bir ayrıcalık hem de toplumda itibar görmenin bir sebebi olarak verilmiştir.

#### 4.7.6 Sosyal Güç

Eserde toplumca kabul edilen gücün kişiye yaratıcı tarafından verildiği belirtilerek bu durum bir üstünlük olarak ele alınmıştır. Politik değerde olması gereken kişisel gücün Tanrı tarafından verilmesi bireyi bulunduğu toplumda ön plana çıkaracaktır.

"Kelime: ulugla- Teңri meni ulugla.dı

Anlamı: Yüce Allah bana ululuk ihsan etti".<sup>372</sup>

Kaşgarlı, Türk kelimesini açıklarken Türklerin birçok meziyetinden, eserinin başında vermiş olduğu hadisten tekrar bahseder ve ardından içerisinde Türk kelimesinin geçtiği şu şiiri aktarır.

---

<sup>370</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.25.

<sup>371</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.75.

<sup>372</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.133.

“kaçan körse anı Türk  
boğun ayga anıñ aydaçı  
muñar tegir ulugluk  
munda naru keslinü.r

Anlamı: Bir adamı överek, diyor ki Türk taifeleri, onu görünce der ki büyüklük ve yücelik, buna yakışır, bundan sonra, yücelik, kesilir.”<sup>373</sup>



---

<sup>373</sup> Ercilasun ve Akkoyunlu, s.151.

## 5.BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

Altı bölümden oluşan bu çalışmada araştırma yöntemi belirlendikten sonra kavramsal çerçevede değer kavramı üzerinde durulmuş, değer tanımlarından, değer sınıflamalarından bahsedildikten sonra üzerinde değer aranacak eserin hem kendisi hem yazarı hem de eserin yazılış amacı hakkında bilgiler verilerek eser üzerinde bugüne değin yapılmamış bu çalışmanın gerekliliğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Eserde yer alan değerler tespit edilip önce bulunan değerlerle ilgili açıklamalara yer verilmiş ardından değerın geçtiğı kelimeyle beraber açıklama için verilen şiir, atasözü ve muhtelif bilgiler metne sadık kalınarak aktarılmıştır.

Bulgular ve yorum bölümünde Divânu Lügâti't Türk'te belirlenen değerlere yer verilmiş olup toplamda 42 değer başlığı ve bu başlıklara ait 179 adet değer tespit edilmiştir. Bu değerler aşağıda yer alan tabloda alfabetik olarak sıralanmıştır. Tespiti yapılan değerler : adil olma, alçak gönüllü olma, barış, birlik olma, bilgelik, cesaret, cömertlik, çalışkanlık, dürüstlük, dünyanın geçiciliğı, erdemli olma, estetik, gayretli olma, güzel söz, hediyeleşme, israf etmeme, istişare etme, iyilik etme, kahramanlık, kanaatkâr olma, komşuluk, misafirperverlik, ölçülü davranma, özür dileme, öz güven sahibi olma, öz yönelim, paylaşma, pes etmeme, sabırlı olma, saygılı davranma, saygınlık, sevgi, sır saklama, sosyal güç, sözünde durma, tedbirli olma, temizlik, teslimiyet, uyma, utanma, yardımlaşma, vefalı olma ve zarafettir.

**Tablo 5. Divânu Lügâti't Türk 'te Tespit Edilen Değerler ve Değerlerin Sayısı**

Değerler	Değerlerin Sayısı	Değerler	Değerlerin Sayısı
Adil olma	1	Ölçülü davranma	8
Alçak gönüllülük	6	Özür dileme	1
Barış	3	Öz güven	1
Birlik	6	Öz yönelim	2
Bilgelik	9	Paylaşma	1
Cesaret	4	Pes etmeme	1
Cömertlik	10	Sabırlı olma	4
Çalışkanlık	4	Saygılı davranma	3
Dürüstlük	3	Saygınlık	2
Dünyanın geçiciliği	2	Sevgi	11
Erdemli olma	5	Sır saklama	1
Estetik	1	Sosyal güç	2
Gayretli olma	2	Sözünde durma	2
Güzel söz	6	Tedbirli olma	20
Hediyeleşme	4	Temizlik	1
İsraf etmeme	1	Teslimiyet	2
İstişare	2	Utanma	4
İyilik	9	Yardımlaşma	4
Kahramanlık	12	Vefalı olma	5
Kanaatkârlık	3	Zarafet	1
Komşuluk	1		
Misafirperverlik	9		

Divânu Lügâti't Türk 'te en çok yer alan 7 değer ilk 5 sırayı paylaşmaktadırlar. 20 yerde karşımıza çıkan tedbirli olma değeri birinci, tedbirli olma değeri ardından 12 yerde görülen kahramanlık değeri ikinci, 11 yerde rastlanılan sevgi değeri üçüncü, 10 yerde görülen cömertlik dördüncü ve 9 yerde ortaya çıkan misafirperverlik, iyilik ve bilgelik değerleri beşinci sırada yer almaktadır. Tedbirli olma, kahramanlık, sevgi, cömertlik, misafirperverlik ve iyilik 42 değer başlığı altındaki 179 değer içinde toplamda 80 yerde geçtiği ve bütün değerler arasında yarısına yakın bir sayıya sahip oldukları görülmektedir.

Tedbirli olma ve kahramanlık değerinin eserde diğer değerlere oranla fazlaca yer alması, konargöçer ve savaşçı bir toplum olan Türkler için tabii karşılanabilecek bir durum olmanın yanında bu görüşü de teyit eder niteliktedir. Nitekim asker bir

millet olan Türkler bozkırlarda konargöçer olmanın da vermiş olduğu çabuklukla hareket etmek ve her daim mücadeleye hazır olmak durumundaydılar. Kaşgarlının eserini kaleme aldığı dönemde de ondan öncesinde de Türkler bölgelerine hâkim ve birçok savaşta galip gelmiş ayrıca kendi içlerinde de mücadeleler vermiş bir topluluktur ve bu toplumda elbette kahramanlık ve tedbirli olmak hayatları için önem arz eden değerlerdir.

Ayrıca Türkler misafirperverdir tezinin de eserde karşılığını bulduğu görülmektedir. Eserden anlaşıldığı üzere toplumda misafiri ağırlamak onu yedirmek bir görev olarak düşünülmüş ve misafire gereken önemin verilmemesi kederlenecek, ayıplanacak bir durum olarak düşünülmüştür. Evrensel değerlerden olan, insan için olmazsa olmaz değerlerden sevgi değeri ve iyilik değeri, hem kültürümüzce hem de inançlarımız gereği sıkça tavsiye edilen cömertlik değeri ve Türk kültüründe her zaman karşılık bulan bilgeliğe ve bilgiye verilen önem eserde karşılığını bulmuştur. Çalışmada iyilik değeri verilirken kişinin kendisine kötülük yapılması durumunda dahi kötülük karşısında iyilikle muamele etmenin gerekliliği anlatılmış iyilik yaparken bir karşılık beklenmemiştir. Sevgi değeri ise daha çok kişilere duyulan aşk kavramında tezahür etmiştir. Yine eserde bilge kişi sözü dinlenmesi gereken, saygı duyulup hürmet gösterilmesi gereken, sözünden çıkılmaması gereken kişi olarak görülür ki Türk edebiyatında yer alan efsanelerde de halk hikâyelerinde de bu durumu görmek mümkündür.

Eserde yer alan diğer değerlerden ölçülü olma, erdemli olma, güzel söz, birlik olma, çalışkanlık, vefalı olma, utanma ve yardımlaşma değerlerinden 48 adet olduğu görülmektedir. Burada sayısal anlamda bazı değerleri vererek bir durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Aksi takdirde söz konusu bu değerlerin dışında tespit edilen diğer değerlerin sayısal anlamda eserde az olması bu değerlerin Türk toplumunda olmadığı anlamına gelmemektedir.

Divânu Lügâti't Türk'te yer alan değerlere genel olarak bakıldığında Türk kültürü ve dili için son derece kıymetli olan eserin değerler bakımından da oldukça



zengin olduğu ve geçmişte toplumumuzun sahip olduğu değer yargılarını göstermesi bakımından önemli bir araç olarak kullanılabileceği görülmektedir.

2018 yılında yenilenen Türkçe programında değerlere ayrı bir başlık açılarak eğitim ğretim süreci içerisinde değerler programının nihai gayesi olarak belirtilmiştir. Türkçe dersinin temaları içerisinde erdemler temasının zorunlu tema olarak alınmasıyla değer eğitimine verilen önem gösterilmiş ayrıca program içerisinde adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerleri ‘kök değerler’ olarak nitelendirilip bu değerlerin öğrenme süreci içerisinde hayat bulacağı belirtilmiştir.

Bu noktadan hareketle;

- Türkçe derslerinde öğrencilere kazandırılması planlanan değerler Divânu Lügâti’te Türk’te tespit edilen değerlerle ilişkilendirilerek verilebileceği
- Ders kitabında metinlerle aktarılmaya çalışılan kök değerler ğrenci etkinliklerinde Divânu Lügâti’te Türk’ten alınan şiir, atasözü ve özdeyişlerle desteklenerek istenen değer aktarımının sağlanabileceği n görülmektedir.

## 6.BÖLÜM: KAYNAKLAR

AÇIKEL, Fatih, Yunus Emre'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet DOĞAN), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

AKALIN, Şükrü Haluk, "Binyıl Önce Binyıl Sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati't-Türk", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

AKBAŞ, Oktay, "Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II.Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi,"(Danışman: Prof.Dr.Tayyip Duman), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004

AKBAŞ, Oktay, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", Değerler Eğitimi Dergisi, S. 16 Aralık 2008.

ALTUNBAY, Müzeyyen, "Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut'ta Misafirperverlik ve İzzeti İkrâm", Akademik Bakış Dergisi, S.56, 2006.

AKKAYA, Sümeýra, "Mevlana'nın Mensur Eserlerinde Değerler Eğitimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.

AKÜN, Ö.Faruk" Kaşgarlı Mahmud", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.25, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 9-15.

AKYÜZ, Hüseyin, "Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem", Erzurum, Eser Ofset, 2002.

AVCI, Nazmi, "Toplumsal Değerle ve Gençlik", Ankara, Siyasal Kitapevi, 2007.

AYDIN, İbrahim Hakkı, "İbn Sina'da Erdemli Yaşam", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 29, 2008.

- AYDIN, Mehmet Zeki "Okulda Değerler Eğitimi" Eğitime Bakış, Yıl.6, S.18,Ekim-Kasım-Aralık 2010, s.16.
- BACAKLI, Yılmaz, KAPAĞAN, Enver ve KUNDAKCI Mustafa; "Divanu Lügati't-Türk'ün Yazılma Amacı Üzerine Bir Değerlendirme", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi C.5, Sayı: 8, 2016.
- BAGCI, Erva, " Çocuk Edebiyatı Ürünleriyle Çocuklar İçin Yazılmış Eserlerin Değerler Eğitimi Bağlamında Karşılaştırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan; Türk Milletinin Manevi Değerleri, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005.
- ÇAĞRICI Mustafa,"Cömertlik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 8:72-73,İstanbul,TDV Yayınları,1993.
- ÇAKIN, Mehmet Burak, "Gülşehri'nin Mantıkut-Tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,2014.
- ÇAKIR, Yasemin , "Türkçe Öğretim Programında Değerler ve Dede Korkut Hikâyelerinin Değerler Açısından İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- ÇALIŞKAN, Ayşenur, "İlköğretim 100 Temel Eser İçerisinde Yer Alan Dünya Edebiyatına Ait Eserlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi", (Danışman: Prof. Dr. Halim SERASLAN), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- ÇELİK, Şengül,"İyilik Eğitimi I. Ulusal İyilik Sempozyumu", Elazığ: Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2009.
- ÇETİN, Ensar, "Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve ve Sadaka Taşı", Akademik Bakış Dergisi, No. 41, 2014.

- ÇIKLA, İlkay, "Uluslar Arası İlişkilerde ve Devletler Arası Politikalarda Barış Kavramı" Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, C. 3, S. 2, 2015.
- DEMİR, Muharrem, "Kur'anda Tevazu Kavramı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- DEMİRTAŞ, Mehmet “ İslam Düşüncesinde Ölçülü ve Dengeli Olmak Nasıl Ele Alınmıştır?” Gazi Osman Paşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.5, S.2, 2017.
- DİNGEÇ, Emine, "Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme", Turkish Studies Volume 4/8, 2009.
- DÖNMEZ, Süleyman “Dede Korkut Kitabı Nokta-i Nazarından Dürüstlük, Sözünde Durma, Mütevazılık ve Merhamet Erdemlerine Felsefi Bir Bakış”, İlahiyat Akademi Dergisi, S.3, 2016.
- ERCİLASUN, Ahmet B. ve AKKOYUNLU, Ziyat, "Divânu Lügat't Türk", Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.
- ERGEN, Gürkan, "Eleştirel-Bilinçli Sevgi Eğitimi", Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 7, 2006.
- ERZURUMLU, İbrahim Hakkı , "Marifetname", İstanbul, KİT-SAN , 1984.
- GENÇBOYACI, Melek; "Kaşgarlı Mahmud Özel Bölümü Ali Emiri Efendi ve Divanü Lügati't-Türk", Türk Dili Dergisi, Sayı: 96, 2008
- GALTSON, William A., “Erdem” çev. Zeynel Abidin KILINÇ, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.4, S.1, Şubat 2018.
- GÜÇLÜ, Mustafa, "Türkiye'de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt :8, Sayı: 38, 2015.
- GÜNDÜZ, Mustafa ve YILDIZ, Cengiz; "Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı: 25, 2008.
- GÜNGÖR, Erol, "Ahlak Pskolojisi ve Sosyal Ahlak", İstanbul, Ötüken, 2000.

- GÜNGÖR,Erol, "Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar", İstanbul, Ötüken, 1998.
- GÜVENÇ SAYGIN, Arzu ve SAYGIN, Murat,"Eğitimde Gelecek Arayışları Dünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu",Değerler Eğitiminde Yaklaşım ve Modeller, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2016.
- [http:// mufredat.meb.gov.tr](http://mufredat.meb.gov.tr). (Ekim 07, 2017 tarihinde erişilmiştir).
- HÖKELEKLİ, Hayati, "Tevazu", Dem Dergisi, Sayı. 2, 2007.
- IŞIK, Mustafa ,“Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an Çerçevesinde Hayânın Evrenselliği: Utanmadıktan Sonra İstedğini Yap!”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XVII, S. 1, 2013.
- İMAMOĞLU, Hüseyin Vehbi ve BAYRAKTAR, Gözde, "Türk ve Macar Üniversite Öğrencilerinin Barış Kavramına İlişkin Algılarının Karşılaştırılması", Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Cilt: 4, Sayı: 1, 2014.
- KAÇALIN,S. Mustafa, "Divânu Lügati't Türk", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1994.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman,"Kur’an’da Hayâ/Utanma Olgusu", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.2, Sayı: 2, 2011.
- KAYHAN, Veli, “Kur’an’a Göre İsrâf ve İktisat”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, S.2, 2006.
- KAYIKCI, Halil, "Augustinus’un Bilgi Anlayışı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayımlanmış Doktora Tezi, 2009.
- KAYMAKCAN, Recep, Kenan, Seyfi, HÖKELEKLİ, H., ARSLAN, S.ve M., ZENGİN, "Değerler ve Eğitimi", Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu, İstanbul, Dem Yayınları, 2013.

- KORKMAZ, Zeynep, "Kaşgarlı Mahmud ve DivânuLugati-t Türk", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Cilt: 1, Sayı: 695 , 1995.
- KULAKSIZOĞLU, Adnan ve DİLMAÇ, Bülent "İnsani Değerler Eğitimi Programı", M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı: 12, 2000.
- KUÇURADİ, İonna, "İnsan ve Değerleri Değer Problemi", Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 2013.
- KURUDAYIOĞLU, Mehmet, "Konuşma Eğitimi ve Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlikler", TÜBAR, Sayı: 13, 2003.
- KUŞDİL, M.Ersin, KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, "Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", Türk Psikoloji Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 45, 2000.
- LATİFOĞLU, Narin; "Çocuklara Mahsus Gazete' de Değerler Eğitimi ", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- MERİÇ, Cemil, " Bu Ülke", İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- MEYDAN, Hasan, "Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2014.
- MÜFTÜOĞLU, Ömer, "Yunus Emre'nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur'an Kültürü", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.36, 2011.
- ÖKSÜZ, İskender, " Millet ve Milliyetçilik" Ankara, Panama, 2016.
- ÖNAL, Recep "Kur'an'da İmani ve Ahlaki Bir Tavrı Olarak Sabır" , Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.12 S.2, 2008, s.444-465.
- ÖNDER Mustafa ve BULUT, Hüseyin "Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.6,S.1, 2013, s.15-32.

- ÖZALP, Kübra “Güzelin Bilinçli Algısı ve Estetik Eğitimi,” İdil Dergisi, C.5, S.21, 2016, S.491-504
- ÖZKUL, Osman “Türk Kimliğini Oluşturan Ortak Kültürel Değerler”, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Yıl 4, S.8, Ocak 2015.
- ÖZTÜRK, Faruk, "Kaşgarlı ve Divânu Lügati't Türk'teki Sözlükçülüğü", III. Uluslararası Sözlükbilimi Semozyumu, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- SARIÇAM, Hakan ve GÜVEN, Metin,"Özgüven ve Dini Tutum",The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science 5, Sayı:7, 2017.
- SEVİM, Zeynep, "Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi ,Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2013.
- SÖNMEZ, Veysel," Öğretim İlke ve Yöntemleri", Ankara, Anı Yayınları, 2015.
- TAŞ İsmail “Türk Dili Öğreticisi Olarak Kaşgarlı Mahmud ve Öğretim Metodu Açısından Divânu Lügâti’t Türk ” Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. 48, 2013, s.193-201.
- TDK Web Sitesi, <http://tdk.gov.tr>. (Ekim 20, 2017 tarihinde erişilmiştir).
- TEZCAN, Tuğrul, “Sünnette İstişare ve Hz. Peygamber’in İstişare Anlayışının Hulefa-i Raşidin’in Hayatına Yansımaları”, Dini Araştırmalar Dergisi, C.13, S.37, Aralık 2010.
- TOKSÖZ Hatice, “Farabi Düşüncesinde İlahi Cömertlik ve Adalet”, Diyanet İlmi Dergisi Farabi Özel Sayısı, S.1,Ocak, Şubat, Mart, 2016, s.84-85.
- TOPÇU, Firdevs, "Saltukname'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2016.

- ÜREK, Ogün, "Sokrates in Yurtseverliği Söz Vermek Sözünde Durmak ve İnsana Saygı", Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölüm Dergisi, 2009.
- YAMAN, Ertuğrul, "Değerler Eğitimi", Ankara, Akçağ, 2016.
- YARAN, Cafer Sadık "Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügâti't Türk'ünde Erdem ve Bilgelik" İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.18, 2008.
- YAZICI, Kubilay, "Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış", TÜBAR, Sayı: 19, 2006.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Ankara, Seçkin Yayınları, 2013.
- YILMAZ, Salih, "Türk Mitolojisinde Bilgelik Kavramı", Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması, Eskişehir, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2014.
- YILMAZ, Oğuzhan, "Fatih Erdoğan'ın Eserlerinin Eğitsel Değerler Açısından İncelenmesi", (Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- YİĞİTTİR, Süleyman, ÖCAL, Adem, "İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 24, 2010.
- YİĞİTTİR, Süleyman, "İlköğretim Öğrencilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler", Değerler Eğitimi Dergisi Cilt: 8, S. 19, 2010.
- YÖK Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr> (Ocak 13, 2017 tarihinde erişilmiştir).
- YÜCEDOĞRU, Tevfik "Kur'an'da İman Kavramı", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.15, S.2, 2006.